

આત્મજગૃતિ

લેખક

સુનિવર્ય શ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજી મહારાજ
(ચિત્રભાનુ)

પ્રકાશક

જેન પત્રની ઓફિસ
ભાવનગર

પ્રાપ્તિસ્થાન
ગૃહ્ ૨ અ થગ્ન કાર્યાલય
ગાંધી રસ્તા અમદાવાદ

અ નુ ક મ

આત્મજ્ઞાનૃતિ	૧
ચાર મ ગળ	૨૩
જીવનમા ધર્મ	૨૬
માનવતાના સોપાન	૬૧
આદર્શ શિક્ષક	૧૧૭
જીવનશિક્ષણ	૧૨૫
દિવ્ય દષ્ટિ	૧૩૩
ધર્મરત્ન	૧૪૭
રત્નકણ	૧૪૯

મુદ્ર્ય રૂા ૧-૪-૦

મુદ્ર
ગૅહ હરિલાલ દેવચંદ
આનંદ પ્રિંટીંગ પ્રેસ
ભાવનગર

નિવેદન

સરકારી સાહિત્ય એ એક એવો દીપક છે કે જે જીવનના સઘળા પાસાઓને અજવાળે છે “જેન” સાપ્તાહિકે આજસુધી વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓને અનુલક્ષીને ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક પરિસ્થિતિનું દિગ્દર્શન કરાવતા ભેટ પુસ્તકો આપ્યા છે

પહેલા કરતા આજે છાપકામ તેમજ કાગળની સવિશેષ મોઢવારી હોવા છતાં અમેાએ આ પ્રયાને ગમે તે ભોગે પણ ટકાવી રાખી છે અને આ પ્રયા સતત ચાલુ રહે એમ અમે હુમ્મીએ છીએ

કૌતિક સાહિત્યની લાલસાભરી ત્વાળાઓથી માનવ આત્માએ ત્રાસ્યા છે અને વિશ્વયુદ્ધ તેમજ અણુચક્તિના હાનવતાભર્યા આવિંકારે માનવ આત્માને હઠોળ્યો છે કૌતિકતાથી કટાણેલા માનવ-આત્મામાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની ભૂખ જાગી છે એવા સમયે આજના યુગને અનુરૂપ કયું પુસ્તક ભેટ આપવું તેની અમે વિચારણા કરી રહ્યા હતા તેવામાં અત્રે બિરાજતા પ્રસિદ્ધવક્તા અને જીવનચિતક મુનિરાજશ્રી ચદ્રપ્રભસાગરજી (ચિત્રલાલ) કે જેઓનું ‘મસ્કાર-સક્ષાર’ નામે પુસ્તક અમે સને ૧૯૫૨માં અમારા માનવતા શ્રાહકોને ભેટ આપેવ અને જેના સરળ અને

હૃદયસ્પર્શી ભાવોએ સર્વત્ર અપૂર્વ આદર મેળવ્યો, તેથી આ વર્ષે પણ અમે તેમના પ્રેરક પ્રવચનોનો સમકુ ઠે જેનું અભિધાન 'આત્મજગૃતિ' આપીને પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ. આ પ્રવચનો વિવિધ ગ્યો અપાયા છે અને આ પ્રવચનોએ હજારો હૃદયોને પ્રેરણાના પીયૂષ પાયા છે જેની દૂધી નોધ ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ કૈનિક 'સદેશ'માં પ્રગટ વચ્ચે છે, તેને પ્રગટ કરવા અમે તેમણે સમતિ આપી તે બદલ અમે સુનિશ્ચિનો આભાર માનીએ છીએ

આ પુસ્તક વાચતા જીવનના તાપથી તપેલા આત્માને આનંદ સાગરમાં અવગાહન કરવા જેવો આહ્વાનક અનુભવ થશે એવી અમારી પૂર્ણ માન્યતા છે

આ પ્રવચનો વિશે વધારે પરિચય પ્રાપ્ત કરવા પ્રાધ્યાપક શ્રી તખ્તસિંહજી પરમારે લખેલ પ્રસ્તાવના જોઈ જવા અમે વાચકોને શલામણ કરીએ છીએ

આ 'આત્મજગૃતિ'નો પ્રકાશશ્રી સૌના જીવન પર દિવ્ય પ્રકાશ પથરાય અને સૌના જીવન પ્રકાશિત થાય તે જ શુભ અભિવાદ

તા ૨૧-૧-૫૭

પ્રકાશક

મસ્તાવના

“આગળના જગતુ જ્ય હેતુ મિહામણ છે ? હેનાક શ્રીમતો
 એકિં સુખમા જ મમ જની જીવનના ડાલ નત્તવને જની એકા છે,
 મનાનીગો મતાના મેનમા મુનિજીવ ચમ હેનાકન ક્રિયામાથી ઉચ્ચા
 આવના નથી હેનાક ધર્મશુરુઓ પોનાને માટે મ’-મ’ મનાવવાની
 ધૂનના બ્યાત્યા ભમી રહ્યા છે, મંથમવર્ગ જીવનનિવાહની પદ્ધતિમાં પિમાઇ
 ગયો છે વિનાનના મિહામણા માધનો તપ્પો માનસીઓને નાનના
 મોમા ધેવી ગ્યા છે અગ્નિ અગ્નિની જેમ આપો કાગી માનસી
 અને ધૂરગી રહી છે, આવા રિયમ મમમા માનવતાના તત્ત્વોને વિ-
 સાવે એવા ઉપદેશનો એ ઉપદેશને જીવનમા વણનાર મિશ્રામુ ઓનાઓની,
 કોઇ પ્રયુ નમય મરના બાજે વધારેમા વધારે રહ્યું છે”

માનવતાના મોપાન’ નામના પોતાના બ્યાખ્યાનમા પ્રખ્યાત
 વક્તા મુનિશ્રી ચદ્રપભસાગરજીએ જગતની પરિસ્થિતિનુ જે
 ચિત્ર અકિં કરી, માનવતાના તત્ત્વોને વિકમાવના ઉપદેશકની
 આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો છે, એવા ઉપદેશકના શુષ્ક પોતે
 ધરાવે છે એમ ‘આત્મ-જગૃતિ’ના સાતેવ બ્યાખ્યાનો વાચ્યા
 પડી લાગ્યા વગર રહેશે નહિ મામાન્ય રીતે મન્યાસીઓ કે જોન
 મુનિઓ સસારથી અનભિજ્ઞ હોય એ તો રાત-દિવસ સ્વાધ્યાય
 કે આત્મસાધનમા જ રત રહે, જગત સાથે એમને કાંઈ નિસ્થાન
 ન હોય એમ માનવામા આવે છે આવી માન્યતાને કારણે જ

સમાજમા સડો પેઠો મુનિશ્રી 'ચંદ્રપ્રભસાગરજી' આ કોટના જગતથી દૂર ભાગતા સત નથી એ 'સસ્કાર સભાર', 'જીવન અને દર્શન', 'વીતરાગ સ્તોત્ર', 'મુધાસ્યન્દિની', 'સૌરભ' 'હંસને આરો', 'મોતીની ખેતી', જિહ્વા સિધ્ધા' આદિ કૃતિઓના વાચન પરથી સમજી શકાય તેમ છે પોતાને જે પ્રકાશ લાગ્યો હોય તે પ્રકાશ અન્યને દાખવી તેમને હોરવાનું કાર્ય મુનિશ્રી પોતાના ઉપદેશો દ્વારા તેમજ આ પ્રકારના પુસ્તકો દ્વારા કરી રહ્યા છે

'આત્મજ્ઞગૃતિ'મા પોતે મિત્ર મિત્ર સ્થળે આપેલ ચાત પ્રવચનોનો સંગ્રહ છે આ પ્રવચનોમા મુનિશ્રીએ જીવનને ઊધાડી આપે ભેદ છે એની પ્રતીતિ અનેક સ્થળે થાય છે પ્રવચન પધ્ધતિ તર્કબદ્ધ હોવા છતાં જડ નથી જૈન આગમ સાહિત્ય, સંસ્કૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી સાહિત્ય, હિંદી અંગ્રેજી અને કનડ સાહિત્યના વિશાળ વાચનના પુટ અવતરણો દ્વારા, યોગ્ય ઉદાહરણો દ્વારા અનેક સ્થળે સાપડે છે

નિઃપ્રાણ જીવનમા ચેતનાના પ્રાણ ફૂટી આત્મજ્ઞગૃતિ દાવવા પ્રયોધતુ પ્રવચન 'આત્મજ્ઞગૃતિ', માનવતા, ધર્મભવણ, શ્રદ્ધા અને સયમમાં પુરુષાર્થ પ્રયોધતુ 'ચાર મગજ', જીવનમા ધર્મનું મહત્ત્વ સમજાવતુ 'જીવનમા ધર્મ', શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતાની બ્યાખ્યા આપી જીવનના વિકાસ સોપાન દર્શાવતુ 'માનવતાના સોપાન', ઠેળવણીના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતા 'આદર્શ-શિક્ષક' અને 'જીવનશિક્ષણ' તેમજ પ્રથમ પ્રવચન સાથે અનુસંધાન બાધી આપતુ 'દિવ્ય દષ્ટિ ધર્મરતન-એ આઠેય પ્રવચનોનો શૂર માનવતાના પ્રતિસ્થાપનનો છે, આત્મજ્ઞગૃતિનો છે તેથી સમજ સંગ્રહને એ નામ અપાયું છે તે સાર્થક છે

મુનિશ્રી પોતાના મતબ્ધોના પ્રતિપાદન અર્થે જે દર્શાવે છે તે જૂનું સુંદર છે તેમણે ચોક્કસ દર્શાવેલા પ્રથમ પ્રવચનમાં આવતું 'શ્યામી સુમતિ'નું દર્શાવ, 'જીવનમાં ધર્મ' એ પ્રવચનમાં ચોક્કસ ચોક્કસ શબ્દોને ખાસ આવેલ શિયાળિયું હોય, પત્ર, કાન, પેટ કે અત્યંત તે તે અવયવો દ્વારા પુણ્ય કર્મ નહિ કરેલ હોવાથી તેને ખાઈ શકે નથી એમ દર્શાવી પુણ્ય-અરણ્ય બોધતું સુંદર દર્શાવ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે

આ પ્રવચનોનો હેતુ સાહિત્યિક નહિ હોવા છતાં શૈલીની તેજસ્વિતા તેમજ અસરકારકતાને લઈને સમગ્ર પુસ્તકનું વાચન મનનીય બની રહે છે 'આદર્શ શિક્ષક'માં અત્યંત કેળવણી અને જુનિયાદી કેળવણી વિશે અતિસહેજમાં પણ પોતે જે છાપ ઊપ સાધી છે તે જોવા સરખી છે -

સદાચરણ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જાનના માટે મરે છે પણ મહાગતિ-કર્મવ્રતિ નથી મળતી અત્યંત કેળવણી તો વેળ જોવી છે તેને જાણના રોકા નેહએ પરંતુ જુનિયાદી કેળવણી તો વડના જાણ જોવી છે તેને રેગની બદર નથી તે અન્યને છાપડો બાપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિગ્રામ આપે છે' (૫ ૧૨૧)

'ઇશ્વર ઉપિયા નીચે દર્શાવે ગયો છે', 'કેળવણી નીચે માણસ દર્શાવે ગયો છે' કે દીર્ઘિકાન આપનાર માટે કરેલ ઉત્તરેણ- 'જે દિવસ વાહ વાહ યાય અને પછી હવા હવા થઈ જાય' વિષય નિરુપણની પકડ દાખવે છે 'સોગ્ગ'માં કે 'હસના ચારો' અને 'મોતીની ખેતી' માં જે પ્રકારના વિચાર મોકિતકો છે એવા અનેક વિચાર મોકિતકો આ પ્રવચનોમાં વેરાયેલ પડ્યા છે

આ પ્રવચનોનું મુખ્ય લક્ષણ અસાપ્રદાયિકતા છે આ પ્રવચનો જેન મુનિએ કર્યા હોવા છતાં કોઈ પણ ધર્મોનુયાયી

આત્મજાગૃતિ

[સૂર્યના સોનેરી કિરણો કમળના હૃદયને જગાડે છે અને એની પાખડિયોને વિકસાવે છે. તેમ જ મદાવીરના ચાનવચનો પણ તમારા આત્માને જગાડે અને આત્મની પાખડિયોને વિકસાવે. એવી શુભેચ્છાપૂર્વક આજના વ્યાખ્યાનનો દુ પ્રારંભ કરીશ]

તેજનો તણખો

જે માણસને આત્મા વિશે શ્રદ્ધા હોય છે, તેને જ આત્મોત્તતિનો વિચાર આવે છે. તેનો જ આત્મા જાગે છે, પણ આત્માની જ જેને જાણ નથી, આત્માને જે સમજતો નથી, તેને આત્મોત્તતિનો વિચાર વચાથી આવે? તેનો આત્મા કેમ જાગે? જે માણસ કેવળ જડ વસ્તુઓની મોહકતામાં મગ્ન રહે છે, તેને આત્મા કેવો બળવાન છે એ નહિ સમજાય અને જેને આત્માની તાકાતનો ખ્યાલ નથી તે મૃતજીવન જીવે છે. આજે એવા મૃતજીવનોની સંખ્યા વધી રહી છે એ મૃતજીવનમાં એનાના પ્રાણ ફૂકવા માટે જ આજના સંબોધનનો વિષય રાખ્યો છે-આત્મજાગૃતિ

મને એવા કેટલાય માણસો મળે છે, જેમને પોતાના શબ્દોમાં વિશ્વાસ નથી, વાણીમાં શ્રદ્ધા નથી, -જીવનમાં તેજ કે તાકાત નથી, એ નિર્માલ્યની જેમ કહે ‘સારાથી આ કામ કેમ થશે? આ કામ તો ખૂબ અઘરું છે’ આ નિર્માલ્ય શબ્દો

હોય જોલાવે છે ? દેહભાવ જોલાવે છે આત્મભાવના આપું
કદી ન જોલે. ચેતનાવતની વાળીમા તો તેજના કિરણો ચમકતા
હોય, તાકાનના વણખા ઝરતા હોય !

રુપરશ્મી કાલિદાસે, લખ્યું છે 'રુપરશ્મી બાળકો જેવા
હતાં જે—

રોશયે મગ્નસ્ત-વિધાનાં

બાલ્યકાળમા જ આત્મ-વિધાનું સિચન પામતા હતા. એ
કંઈ વિદ્યા ? પેટ ભરવાની નહિ. પેસા ભેગા કરવાની નહિ.
જે વિદ્યા તો કીડી-મકોડાને પણ આવડે છે એ પણ ગળપણ
મળે ત્યાં કોડી જાત આમ તણુની પણ શક ન શકે ! અમે એકા
હતા ત્યાં એક વાર કીડીઓ ઝાંઝાઈ એક બાઈએ તેની આસ
પાસ રાખ નાખી. એટલે ઘોડીવારમા તે, ચાલી ગઈ રસવૃત્તિને
પોષવામા તો કીડીઓ પણ પાવરથી છે માણસની વિશિષ્ટતા
પેટ ભરવાની વિદ્યામા નથી એની વિશિષ્ટતા અધકારમાથી
પ્રકાશમા લઈ જાય એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા છે. પ્રાચીનકાળમા
શિશુને નાનપણથી જ એવા વિચારમા ઉછેરવામા આવતું
જેથી એને આત્મા સદા જાગૃત રહેતો નિરાશાજનક કે
નિર્માલ્ય વાતો એમની આગળ ઉચ્ચારવામા આવતી જ નહિ.

રામચન્દ્રજી યોવનને આગણે રમતા હતા તે સમયે ચીતનું
સૈન્ય મિથિલા પર ચઢી આવ્યું જનકે પોતાના મિત્ર દશરથ
પાસે સહાયતા માગી અને કહેવડાવ્યું : 'તમારા વીરપુત્ર રામ અને
લક્ષ્મણને સૈન્ય સાથે અમારી વારે મોકલો ' દશરથ જરા ધબ્ધા
મંમતાને લીધે વિચારના વગેરેનામા એ અટવાઈ ગયા એ
જંગલી ને કદાવર માણસો સાથે આ બાળકો કેવી રીતે લડી
શકશે ? છતાં જો એવા નહિ મનમા જ વિચારતા હતા, પણ
રામ પિતાનો આશય સમજી ગયા. એમણે કહ્યું 'પિતાજી ! શું

સિંહનું નાનું બચ્ચું મોટા હાથીના મડસ્યજને લેદી શકતું નથી ? ' બાકર બચ્ચા લાખ, લાખે બિચારા, સિંહણ બચ્ચું એક, એકે હલ્તરા આ વીરતાભર્યા ઉત્તર માભળતા જ દશરથનો જમ ટળી ગયો. બને કુમારો ધનુષ્ય બાણ લઈ મિથિલા ગયા. શત્રુઓને હરાવી, વિજયપતાકા ફરકાવી, ગૌરવપૂર્વક ઘેર આગ્યા !

આ ખમીર કયાથી આગ્યું ? એ બહારથી નથી આગ્યું અહર જ છે એને જાગૃત કરવાની જરૂર છે આત્મામા અનંત શક્તિ છે, એ જ્ઞાન થતા, એ ક્રોધથી ચ નહિ બહારાય ! ક્રોધનાથી ચ નહિ અજાય

આજે મામાપ બાળકને વીર બનાવવાને બદલે કાયર બનાવે છે બાળક રડતું હોય કે લિંધતું ન હોય તો, ' એ બાવો આગ્યો, પકડી જશે ' આવા બીરતાભર્યા વાક્યો સંભળાવે છે આથી બાળકની છાતી બેસી જાય છે પછી એ મોટો યાય, બહાર બહાર દેખાય, પણ અહરથી ડરપોક હોય આવા માણસો નાગરિક તરીકે પણ નકામ. બાયલા નાગરિકોથી દેશનું પણ રક્ષણ ન થાય તો આત્માનું કથ્યાણુ તો યાય જ કેમ ?

માણસની કેટલી તાકાત છે, એનો પ્રત્યક્ષ દાખલો લો. એટમ-બોમ્બ બયકર ■ હાઈડ્રોજન બોમ્બ એથી પણ બયકર છે એનામા નહારની અનંત શક્તિ છે રતલ દોઢ રતલનો બોમ્બ લાખો માનવીનો સહાર કરી શકે છે માઈલોના વિસ્તારને ઉજાડ કરી શકે છે એક નાનકડા બોમ્બમા આટલી શક્તિ છે, પણ એને ચોધનાર તો મનુષ્ય જ છે ને ? તો વિચારી જુઓ. માનવીના સર્જનમા પણ આટલી અપ્રતિમ શક્તિ છે, તો એના સર્જક એવા માનવીના આત્મામા કેટલી શક્તિ હોવી જોઈએ ? જડને આવિષ્કૃત કરનાર ચેતનામા પ્રતિભા ન હોત તો આ અમર્યાદ શક્તિ આવિષ્કૃત કેમ પામત ? આત્માની અપ્રતિમ તાકાતનું આ જ્વલત દેખાત છે

અમરતાનો મદેશ

આત્માની આ અનંત શક્તિઓને જેણે જાણી અને જોને જેણે ઈન્દ્રિય કરી તેણે પોતાની પ્રભુતા મેળવી, તે જ પ્રત્યુદયમાં, ભગવાન થયા, જી સારથી તે પાર પામ્યા

જે માણસ પ્રકૃતિના નિર્ભજ તત્ત્વોથી ડરે છે અને, પોતે એકા તમા ધ્યાન ધરતા પણ ડરે છે અને પોતાની જ બીક પોતાને લાગે છે, તે માણસ મધ્યસ્થ તો હીક, પણ માણસ તરીકે પણ હાયક કઈ રીતે અણપ ? માણસ આનો બીરુ થઈ જાય છે, કારણ કે આશ્વકાગમા એને આત્મવિદ્યા મળી નથી આત્માની અમરતાનો સંદેશ મળ્યો નથી માણસોએ એના દેહનું બરણપોષણ કર્યું, પણ આત્માનું પોષણ ન કર્યું, દેહનું પોષણ તો કુનસ બિલાટા પણ કરે છે માનવીનું ગૌરવ બાગકો ના માત્ર દેહનું પોષણ કરવામા જ નથી માણસનું ગૌરવ પોતાના મતાનને સરકાતી ને તેજસ્વી બનાવવામા છે મારો આ વાત તમને આજ કદાચ કડી લાગશે, પણ તે સત્ય છે વિચારી જોજો આજ નહિ તો કાલે જરૂર સમજાશે

મનાવશ્યા પોતાના બાગકને પાસણમા ઝુલાવના પણ ગાવી સ્યં તિદ્ધોઽસિ સુદ્ધોઽસિ મુક્તોઽસિ ! વત્સ ! તુ સિદ્ધ છે સિદ્ધિઓ નારામા છે તુ શુદ્ધ છે શુદ્ધિ-પ્રજ્ઞા નારામા છે તુ મુક્ત છે તને બાધનાર આ વિશ્વમા એકેય તત્ત્વ નથી જ સ્વતંત્ર છે, મુક્ત છે સ્વયંક્રિયામા જ જે બાગકને આપુ મુક્તિનું ગીત સાંભળવા મળે તે યુવાન તેજસ્વી, ત્યાગી કે પ્રતાપી કેમ ન બને ? આજનો યુવાન એ આશાની દુષોત નથી પણ નિરાશાનો દરિયો છે એનામા જીવનની ખુમારી નથી પણ વાસનાની બિમારી છે

જે દેશના યુવાનો વિદ્યાસ્ત્રી વાતાવરણમા ઉછરે છે, તે દેશની પ્રજા ધીમે ધીમે નિર્વીર્ય થઈ જાય છે પ્રતને મધ્યન બના-

વવા યુવાનો સામે આદર્શ જોઈએ એમની સામે સયમના પ્રતિકે જોઈએ ત્યાં એમને ઘડવામાં આવે છે, એમને ડેજવણી આપવામાં આવે છે, એ રથાનો કેવા હોવા જોઈએ ? ત્યાં વિલાસ અને વિકારની હવા હોય તે પાલવે ? પણ આજ તમે જોશો તો વિદ્યામંદિરોમાં પણ કટ અને વટ સિવાય વાત નથી આપણે કોલેજોને વિદ્યામંદિરો કહીએ છીએ, પણ મંદિરને અનુકૂળ સયમ અને પવિત્રતાથી ભરેલું વાતાવરણ છે ?

અને ડેજવણી શા માટે લેવામાં આવે છે, તેનું ધ્યેયચિત્ર પણ વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કયા છે ? 'જ્ઞાનસ્ય ફલ ધિરતિ' જ્ઞાનનું ફળ વૃત્તિઓનો વિરામ છે જ્ઞાન મળે તો વિરામ આવવો જોઈએ, પણ આજે એવું દેખાય છે ? વિદ્યાર્થીઓમાં શિસ્ત ને સક્રિયતા છે ? આજે માણસ વૃત્તિઓથી વિરમવા માટે નથી ભણતો પણ વૃત્તિઓના તાત્કાલિક કરોળિયાની માફક વધારે ને વધારે કંઈ રીતે કાઢી શકાય એ માટે ભણે છે સીધી ભાષામાં કહીએ તો એમ કહી શકાય કે શુનો કરીને છુપાવવો કેમ, અસત્યને સત્ય બનાવવું કેમ, એ માટેનું કૌટિલ્ય શાસ્ત્ર ભણે છે

એક ભાઈને મેં પૂછ્યું 'તમારા અભ્યાસનું ધ્યેય શું ?' એ' કહે 'સાહેબ, ધ્યેય વળી શું ? આજકાલ કાયદા વધી પડ્યા છે, ભણીએ નહિ તો એ કાયદાઓમાંથી ખારી કયાથી જડે ? હવેના જમાનામાં વકીલોના આધારે છવાય એમ નથી, જાતે જ જાણવું જોઈએ, નહિ તો રણીએ તેમાંથી અડધો ભાગ તો વકીલો ખાઈ બાય જાતે શીખ્યા હોઈએ તો જ કાયદાના કાયદા મળે'

જોયું, આ ડેજવણી ! માણસ ભણે છે શા માટે ? ચોરી કરવા માટે ચોર બનવા પોતાની જ સરકારની આખમાં ધૂળ નાખવા પૈસા રજવા છે, પણ ટેકંસ સરકારને ભરવા નથી, આ વિદ્યાર્થી

માણસ મુક્ત બને કે બંધાય ? જે એક શ્રેષ્ઠ નાગરિક, બનવાને
અર્થોભ્ય છે, તે શ્રેષ્ઠ જીવન માટે ચોખ્ખ કંઈ રીતે ગણાય ?

મૃત્યુને જિતે તે વિદ્યા.

એક બાર્ડ ઇન્ટરની પરીક્ષા આપી રજામાં ઘેર આવ્યા એ અરે
સાંખ્યા બહારગાંભથી એમને ત્યાં એક મહેમાન આવ્યા એ મહાન
ચિન્તક હતા વિદ્યાર્થીના પિતા પોતાના પુત્રને બપોરે ચિન્તકની
પાસે લાગ્યા અને પોતાના પુત્રના અભ્યાસની વાત કરી ચિન્તકે
પૂછ્યું ‘શુ સચો છે ?’ ‘સાહેબ, ઇન્ટરની પરીક્ષા આપીને
આવું છું’ ‘હવે શુ કર્યો ?’ ‘ખી એ યર્થ’ ‘પછી શુ
કર્યો ?’ ‘પછી તો જો ફર્ટ કલાસ આવીશ તો ફારેન જઈશ
અને એમ એ યર્થ’ ‘એમ એ યર્થને પછી શુ કર્યો ?’
‘પછી કોઈ સારો નોકરી મેળવીશ’ પેલા ચિતક તો આગળ
વધી રહ્યા હતા એમણે પૂછ્યું ‘પછી ?’ પેલો વિદ્યાર્થી
જરા થક્યો એને થયું આ શુ પૂછે છે ? પણ ઉત્તર આપ્યા
વિના આવે તેમ ન હતું, એટલે એણે કહી નાખ્યું ‘પછી પ્રભુ
તામાં પગલા માડીશુ’ ચિન્તકે ‘પ્રભુતામાં પગલા’ આ શબ્દ
ચાંચો શબ્દ તો ઘણો સારો છે પશુ તમા માટે વધારેમાં વધારે
ફટ મેળવનારા પણ આ જ શબ્દ વાપરતા હોય છે ‘હીક પછી
શુ ?’ વિદ્યાર્થીએ કહ્યું ‘પછી વળી શુ ? ઘરડા યર્થ’
ચિન્તકને પોતાના પ્રશ્નો દોર જરાબર હાથમાં આવતો લાગ્યો
એટલે ધીમેથી પૂછ્યું ‘પછી શુ ?’ પેલો વિદ્યાર્થી મુઝાઈ
મયો થોડો અકળાયો એણે એના પિતા સામે જોયું એના
પિતા પણ વિચારોમાં તણાતા હતા, હવે પછી શુ ? એના
પિતાની આખમાં પણ પ્રશ્નાર્થ હતો એટલે વિદ્યાર્થીએ કહી
નાખ્યું ‘પછી મરો જઈશુ’ ચિન્તકે કહ્યું ‘જરાબર, હું એ જ
કહેવા માગતો હતો આટલા અભ્યાસ પછી, આટલી પ્રવૃત્તિ

પછી પણ મરવાનું ! મરવા માટે આટલું બધું કરવાનું ? મરવું જ હોય તો આટલો અભ્યાસ ન કરો, દેશાટન ન કરો તો પણ મરી શકાય છે શું અલણ નથી મરતા ? અલણ પાંચ મરો શકે ૬ વિદ્યાવાન તો એમ કહે કે-પછી અમર બનીશ, મૃત્યુ સામે સુદ્ધ કરીશ, વૃત્તિઓ પર વિજય મેળવીશ, જીવનમાં પ્રેમ, પ્રકાશ અને શ્રદ્ધાને ભરીશ અને મૃત્યુને તારો જઈશ, વિદ્યા તો મૃત્યુને જિતવા માટે છે એક કવિ કહે ૬ હસી મૃત્યુમુખે ધસવાનું- જ કે ધમી મૃત્યુમુખે હસવાનું જ કે

વિદ્યાવાનમાં જીવનની ખુમારી જોઈએ સુખમાં કે દુઃખમાં, સંપત્તિમાં કે વિપત્તિમાં, સંયોગમાં કે વિયોગમાં પોતાના આત્માની અને પોતાના મનની મસ્તી ન શુભાને તેજ અભ્યાસી

જેમ પ્રકૃતિના રહસ્યને જાણનાર માણસ ઉનાળો આવના ઋતુનાતો નથી, શિયાળો આવતા ફરિયાદ કરતો નથી કે વર્ષાકાળ આવતા બબડાટ કરતો નથી, એ જાણે છે આ તો જાતું જાતુના જેવું છે શિયાળામાં ટાઢ પડે છે પણ ઘડી ને કપાસ એમાં જ તૈયાર થાય છે વર્ષામાં વૃદ્ધિ થાય અને કીચડ થાય પણ જુવાર બાજરી એમાં જ પાકે છે ઉનાળામાં તડંગો પડે પણ મીઠી કેરીઓ અને શયણ એ ઋતુમાં જ પાકે છે, તેમ દુઃખ, વિપત્તિ, વિયોગ પણ માણસને ઘડવા આવે છે એથી માણસની કમોટી થાય છે માણસનું હોર આવા મયોગોમાં જ પ્રગટે છે સાચો અભ્યાસી દુઃખને પણ કુદરતની પ્રિય લેટ માની હમતા મુખે એનું સ્વાગત કરે છે એ સમજતો હોય છે કે આજનું દુઃખ એ મારી ગઈકાલની ભૂલનું જ પરિણામ છે એક ભૂલને સુધારની હોય તો બીજી નવી ભૂલ ન કરવી દુઃખ વખતે અદ્વિસોસ કરવો એ જૂની ભૂલમાં નવી ભૂલનો ઉમેરો કરવા બરાબર ૬

ઋતુનેા ખેલ

પણ ઢેલલાક માણસો આ વાતનેા વિચાર કર્યા વિના કેવળ ફરિયાદ જ કરતા ફરતા હોય છે વર્ષાદ આવે તો કહે 'આહ ! શુ વર્ષાદ છે ! બધ યતો જ નથી મારી નાખ્યા ' ટાઢ પડે ત્યારે કહે 'શુ ટાઢ પડે છે ! આમડા ચીરણ ગયા ' તાપ પડે તો કહે 'તકકો પડે છે કાઈ તકકો ! ધરતી તો ભડકે બળી રહી છે ! ' આમ શેઢણ શેયા જ કરે, પણ આ તો ઋતુનેા ખેલ છે એમ ન સમજે તેમ ઢેલલાક માણસો પણ હવન અંગે શેઢણ જ શેતા હોય છે કોઈ પુત્ર માટે તો કોઈ પત્ની માટે, કોઈ ધન માટે તો કોઈ ધધા માટે ! પણ ફરિયાદ કર્યા વિના પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ, એમ ન વિચારે

આવા સ યોગોમા માણસને સાચી વિદ્યા મળે તો જ માણસ હવનના તત્ત્વોને સ્પર્શી શકે અને હુ ખતા તાપને, પણ હવનના ઘઉં પકવવાનુ સાધન માની, એને મતકારી શકે વિરમ પ્રસંગે માથી પણ કાંઈક બોધ મેળવી હવનને ઘડી શકે

આપણુ કોઈ સ્વજન મરી જાય છે, ત્યારે આપણને ઢેલલો બધો શોક થાય ॥ આપણુ મન હુ ખતા અગાધ સાગરમા કેણુ દૂબી જાય છે ! પણ તે પ્રસંગે આપણે સ્વસ્થ ચિત્તે વિચારીએ કે આ શોક સાચી આવ્યો ? શા કારણે આવ્યો ? ગામમા આટલા મરી જાય છે, છતાં આખે એક આસુ પણ નથી આવનુ અને અત્યારે આ આસુઓનેા સાગર કેમ છલકાઇ મયો ? મૃત્યુ એ જ ને અનિષ્ટ અને હુ ખનુ કારણ હોય તો ગામમા કોઈ મૃત્યુ પામે ॥ ત્યારે શોક કેમ આપણને ઘેરી વજતો નથી ? મહોદ્દામા કોઈ મરી ગયુ હોવા છતાં તે દિવસે બોજનમા મિષ્ટાન્ન આવ્યુ હોય તોય બોજન કરના શોક યતો નથી અને પોતાનુ સ્વજન જતા દૃઢ્ય રહે છે, એનુ કારણ શુ ? એનુ કારણ એ છે કે, એને જે

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'કાઈક' મળતું હતું, તે હવે બંધ થયું છે, તે હવે મળવાનું નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કેને માટે રડે છે ? જુનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતું હતું, તેને માટે. એટલે કે પોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને ખીલ કાઢી વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે શોક શમી જાય છે. ધીમે ધીમે શોકમાં એટ આવે છે અને માણસ મૂળ સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતાં ફેરફાર જેવી એક પવિત્ર અને ચિરસ્મરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામાં છે જે અર્થ અને કામની નહિ, એતનાની ભૂખ છે આ ભૂખ એક આત્મભોજનમાંથી જન્મેલી છે અને ખીલ કાઢી વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાંથી એ પ્રગટે છે ત્યાં જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસંગોમાં માણસના હૈયો ઉપર શોકની છાયા ઘણી ઘેરી થઈ જાય છે અને આવા કેટલાક પ્રસંગોમાં તો માણસ કા જ્ઞાની બને, કા ઉન્મત્ત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારું પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊપડ્યું છે, કે જ્યાં અતો મારે પણ જવાનું જ છે એ પહેલાં ગયેલ છે; હું પછી જઈશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શું થશે ? ખેલ ખલાસ ! બાલ બધી બગડી ગઈ મારે જીવનભર જીવવાનું હવે ક્યાં મળવાના છીએ ? જીવન શૂન્ય થઈ ગયું અને એવા વિચારોમાં અજ્ઞાનતા અને ઉન્મત્તતા વધતી જ જાય છે આ બંને પ્રસંગોમાં પ્રિયજન તો બંનેએ શુભાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, બીજો જૂરે છે કવિ જીજ્ઞાસુ કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight" જ્યારે તમને શોક લાગે ત્યારે જાણી તમારા હૃદયમાં જોજો અને તમને જણશે કે સાચું

જ તમે તેને માટે રડી રહ્યા છો જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે. એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ શિઠાણ !

આત્મજ્ઞાન થતા શોક કેવો હજવો થાય છે એનું આ એક જ્ઞાનવત્ હૃદયંત તમારી સામે મૂકે છે

શોકના તળિયે શાન્તિ

શાળી સુમતિ જગવાન મહાવીરની વાણી સામળવા મહં હતી એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બને યુવાન પુત્રો તમાવમા સ્નાન કરવા ગયા હતા

સુમતિએ વ્યાખ્યાનમાં સામળ્યુ જ્યા સયોગ છે, ત્યા વિયોગ છે આત્મા સિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હૃદયોએ છીએ તે જ વસ્તુ આવનો કાલે રડાવે છે આનંદ અને શોક એક જ બ્રાજવાના બે પર્ણા છે અનંત સમાધિને માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે છે આત્માની એકલતામાંથી !

સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૃદયની કાગડીમાં બીંધ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમાં વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા “ એના નહાવા ગયેલા બને દિકરા ફૂંખી મર્યા પડેલા એક નહાવા પડ્યો, પણ એ તો કીચકમાં ખુચતો જણાયો એને કાઢવા બીજો ગયો પણ એ ખુચતો છોકરો બીજાને બાજયો અને બને ફૂંચ્યા ”

। જીવાનમોહ બે દિકરા બંધ તો કઈ માતાનું હૃદય શોકમાં ન ફૂંચે ? સુમતિના હૃદયના કટકે કટકા થવા લાગ્યા એ શોકના

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'કાઈક' મળતું હતું, તે હવે બંધ થયું છે, તે હવે મળવાનું નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કેને માટે રડે છે ? જૂનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતું હતું, તેને માટે એટલે કે પોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને ખીલ કાઢી વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે ચોક્કસ શમી જાય છે. ધીમે ધીમે ચોક્કસ એટ આવે છે અને માણસ મૂળ સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતાં ફેરફાર જેવી એક પવિત્ર અને ચિરસ્મરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામાં છે જે અર્થ અને કામની નહિ, ચેતનાની રૂપ છે આ રૂપ એક આત્મજ્યોતમાથી જન્મેલી છે અને ખીલ કાઢી વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાંથી એ પ્રગટે છે ત્યાં જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસંગોમાં માણસના હૈયા ઉપર ચોક્કસ છાયા ઘણી ઘેરી થઈ જાય છે અને આવા કેટલાક પ્રસંગોમાં તો માણસ કા જ્ઞાની બને, કા ઉન્નત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારું પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊંડકાયું છે, કે જ્યાં અંતે મારે પણ જવાનું જ છે એ પહેલાં ગયેલ છે, હું પછી જઈશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શું થશે ? એવું ખલાસ ! ખાલુ બધી બગડી ગઈ મારે જીવનભર ગુસ્સાનું. હવે કયા મળવાના છીએ ? જીવન શૂન્ય થઈ ગયું અને એવા વિચારોમાં અજ્ઞાનતા અને ઉન્નતતા વધતી જ જાય છે આ બંને પ્રસંગોમાં પ્રિયજન તો બનેલો શુભાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, ખીલે ઝૂરે ॥ કવિ જીજ્ઞાસુ કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight" જ્યારે તમને ચોક્કસ લાગે ત્યારે 'વળી તમારા હૃદયમાં જોજો અને તમને જણાશે' કે સાચે

જ તમે તેને માટે રહી રહ્યા છો જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે. એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ ઊગ્રાણુ !

આત્મજ્ઞાન ચતા શોક કેવો હજવો થાય છે એનું આ એક જ વલત દેશાન્ત તમારી સામે મૂકે છે

શોકના તર્ણિયે શાન્તિ

શાણ્દી : સુમતિ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાલળવા ગઈ હતી એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બને યુવાન પુત્રો તગાવમા સ્નાન કરવા ગયા હતા

સુમતિએ વ્યાખ્યાનમાં સાલળ્યું જ્યાં સંયોગ છે, ત્યાં વિયોગ છે આત્મા સિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હસીએ છીએ તે જ વસ્તુ આવનો કાલે રડાવે છે આનંદ અને શોક એક જ વ્રાજવાના બે પશ્વર્થ છે અનંત સમાધિનો માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે છે આત્માની એકલનામાથી !

સુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૈયાની દાબડીમાં ઝીંચ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમાં વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા “ એના નહાવા ગયેલા બને દિકરા ફૂળી મર્યા છે પહેલા એક નહાવા પડ્યો, પણ એ તો ક્રીચકમાં ખુચતો જણાયો એને કાઢવા બીજા ગયો પણ એ ખુચતો છોકરો બીજાને બાઝ્યો અને બને ફૂળ્યા ”

જીવનભ્રમ બે દિકરા જાય તો કઈ માતાનું હૈયું શોકમાં ન ફૂળે ? સુમતિના હૈયાના કટકે કટકા ચવા લાગ્યા એ શોકના

પ્રમાણિક નિષ્ઠાથી પ્રગટે છે અને તે પ્રસંગે મૃત્યુનો પણ
એક પ્રકારનો આનંદ માણી શકાય છે માણો છોડી અનંત
ગગનમાં ઊડતા પખી જેવો

માનવી અને માણો.

આત્મપખી ! તું ગગનવિહારી છે અનંત આકાશમાં ઊડ
નાર તું મુક્ત પખી છે માણામાં તું વંચે છે, પણ માણો એ
તું નથી માણો તારાથી ભિન્ન છે તું તારા માણાને રવચ્છ ને
સુદર રાખજે. કાટા-જાખરા લાવીને તારા માણામાં ન ભરતો
નહિ તો અવસરે તું જ એમાં બરાડા જઈશ ઊડવા ધારીશ
ત્યારે નહિ ઊડી શકે અને તારા માણાના દ્વાર પણ મોટા રાખજે
કે જેથી ઊડતી વખતે તારા પાખોને ઈન્ત ન થાય

માણસો ધર ઇંટ ચૂનાથી બાંધે છે પખીઓ માણો ઘાસથી
બાંધે છે-ઢેકને રહેવાનો માણો ઇંટ, ચૂના ને માટીથી બંધાય,
પણ રે આપણા આત્માનો માણો કયો ? આ ઢેક એ આત્માનો
માણો છે પખી જેમ મજાને મૂકીને ઊડે છે અને માણુમ
બગલાને છોડીને બહાર વિદરવા જાય છે, તેમ આત્મા આ
ઢેકને ઊડીને પત્લાકના પ્રવાસે ઊપડે છે પખીને માણો સાથે
નથી આવતો માણુસને બગલો માથે નથી આવતો, આત્માને
આ ઢેક માથે નથી જતો છતાં પખીને અને માણુમને કેવી
મમતા ? એક ભાઈને પૂછ્યું ‘આ બગલો કોનો ?’
એણે પોતાની છાતી પર હાથ મૂકતા ગર્વથી કહ્યું ‘મારો છે
‘આપ જોતા નથી ? બગલા પર મારું જ નામ છે.’ એમ કહી
એણે તકલી મામે આગળી ચીધી, પણ આ લેળા જીવને વિચાર
પણ નથી આવતો કે આ કયા તારો છે ? તારા દાદા મૂકીને
ગયા, તારા બાપા ય મૂકીને ગયા અને હવે થોડા દિવસમાં તું ય
મૂકીને જવાનો તારા સગા દિકરા પણ તારો અંતિમ-મંદકાર આ

ક પાઉંડમા નહિ કરવા દે તને તો હવેકીને જમાલપુર લેગો કરશે ! છતાં મહાન જોઈ મલકાય છે અને કહે ॥ આ મારું છે !

આવી મમતાવાળા માણુએ કરતા તો પળી સારા કે સમય આવે, આસક્તિ રાખ્યા વિના માણે મૂકીને ઊડી જાય માણુસ પોતાના માળા માટે દેટલો મુશીબન ઉઠાવે છે ? દુકડા જમીન માટે કેવા વેરઝેર બાધે છે ? માળાની ચિતામાં અતસમયે આપણે આત્મપ ધી જ અટવાઈ જાય છે !

માણુસ જાગે તો ચિતા જાગે માણુસને ખ્યાલ આવવો જોઈએ કે એના દેહમાં કોઈ મહાન વને છે ઇશ્વર વસે છે, પરનાત્મા વામ કરે છે આવા વિચાર આવે તો માણુસ કેવો નિર્ભય રહે ? એના મોપર અભયનું કેવું તેજ ચમકતું હોય ?

અન્યારે માણુસની એવા સ્થિતિ છે કે એક પ્રધાન સાથે વાત કરવી હોય તોય એના હાથ મૂકે અને છલનો લોચો વળી જાય જો કે આવે માણુસ પેણ પોતાના નોકર આગળ કે પોતાના આશ્રિત આગળ હમ મારતો હોય છે, પણ એથી કાંઈ તેજસ્વિતા આવો ગઈ એમ ન કહેવાય

માણુસને પિછાનવાની રીત એ સ્વચ્ચતા છે જે સ્વચ્ચતાથી એક પ્રધાન સાથે વર્તો એ જ સ્વચ્ચતાથી તમારા નોકર સાથે પણ વર્તો અને જે ગૌરવ તમારા માણુને આગળ બતાવે એ જ ગૌરવ એક પ્રધાન સાથે પણ રાખે

વલસાડના સ્ટેશને એક યુરોપિયન ફર્ટ કલાસનો આખો ડાખો રાકીને જોડો હતો જે કાંઈ એ ઠગ્યામાં જોસવા આવે એની મામે એ નૂરકીને પૂછે Who are you ? તું કોણુ છે ? યુરોપિયનનો આ પ્રશ્ન સાબળતા જ આવનાર લાગે એક આત્મગૌરવ અગ્યો એણે બારણુ

પેલો ધૂરકથો Who are you? યુવાને શાંતિથી કહ્યું I am your father-હું તારો બાપ પેલો યુરોપિયન ખુશ થઈ ગયો એણે કહ્યું Come in પેલા યુવાનને પોતાની પાસે બેસાડતા એણે કહ્યું તમારા જેવા ગૌરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્ભય અને ઠરપોકની સાથે બેસવામા પણ પાપ છે કાયરની મૈત્રી નકામી એથી સફાર ન આવે, સયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે

સોબત હિતમની જોઈએ આપણાથી અધિક શુભસપ્ત માણસની સોબત કરીએ તો એના શુભ આપણામા આવે અને અધમની સોબત કરીએ તો આપણા શુભ જાય અને એની અધમના આપણામા આવે સડેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ મડે ॥ અને એ તાજા પાનને પણ કાઢ લાગે છે

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વાસના અને વૃત્તિઓના સગથી એ પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ ભૂલી ગયો છે

સિંહ ને ઘેટા

એક સિંહજનુ બચ્ચુ હતું. એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી માવિહોણા આ સિંહબાળને એક બરવાડ ઊંચકી લાગ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડામા પૂર્યું દૂધ પર એ મોટું થવા લાગ્યું ઘેટા-બકરા જગતમા ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવું તો હળી ગયું કે પોતાને પણ તેઓમાનું એક માને અને બે બે કરે બરવાડ રિશકારા કરે ત્યારે ઘેટા સાથે તે પણ બરવાડ પાછળ દોડે

સિંહજનુ પડખુ સેચું હોત, મુક્ત જગતમા ઉછર્યું હોત અને સિંહજનુના દૂધને પામ્યું હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વતંત્ર

રીતે વનવિકાર કરી શકન, પણ આ તો ઘેટા સાથે રહેલું આમા શાયર કે શક્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા ત્યારે પર્વતની ગુફામાંથી કેઈ સિંહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની ટોચ પર આવી એણે ગર્જના કરી ત્રાડ સાબળી ઘેટા ને ભરવાડ તો છવ લઈ નાઠા આ સિંહજાળ પણ દોડ્યું, એણે દોડતા દોડતા પાંદુ વાળીને જોયું ત્યાં જ નેની આખો મગી ટોચ પર રહેલા સિંહને થયું કે આ તો મારો ભત ભાઈ ! સિંહ ઘેટાના ટોળામાં કેમ ? આ મારાથી કેમ ડરે છે ? એણે ગર્જના કરી કહ્યું વિચાર કર દોડ નહિ આપણે એક જ કૂળના છીએ તારે મારાથી ડરવાનું ના હોય તું પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાડ નાખી શકે, પૂછડું પછાડી શકે અને મૂંઝા રીતે આ જ ગલમ્મ વિહરી શકે જો તું તને ઓગણે તો !

પણ એમ કાંઈ જો માને ? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત એક ક્ષણમાં કાંઈ નીકળી બાય ? એ તો નાહું અને ઘેટાના ટોળા ભેગું વર્ધ ગયું પણ પેલા સિંહના છેડા શબ્દોના પડધા એના મગજમાં રમવા લાગ્યા, 'તું તને ઓગણ ગર્જના કરવા પ્રયત્ન કરી ને' આ શબ્દો એના મનમાંથી કેમેય ખને નહિ એણે અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ જો જો અવાજ નીકળ્યો ઘણા કાળના ઘેટાના સહવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ ખોટું બેડું હતું

એક સાતે સરિતાકિનારે એ સિંહ પાણી પીવા ગયો ત્યારે એણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પાણીમાં જોયું તો પોતાનું શરીર આ ઘેટા જેવું નહિ પણ પેલા સિંહ જેવું હતું ! હવે એને સિંહના શબ્દોમાં વિશ્વાસ બેડો એણે પ્રયત્ન આદર્યો એક વાર-બે વાર-ત્રણ વાર અને એના અવાજમાં રણકો આવ્યો ઘેટા બડકયા ભાગવા લાગ્યા સિંહમાં આત્મવિશ્વાસ પ્રગટ્યો એણે જરા જોર કર્યું ત્યાં

ચેલો ધૂરકચો Who are you? યુવાને ચાતિથી કહ્યું I am your father-હું તારો પાપ ચેલો યુરોપિયન પ્રુથ થઈ ગયો. એણે કહ્યું Come in ચેલો યુવાનને પોતાની પાસે બેસાડતા એણે કહ્યું તમારા જેવા ગૌરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્માલ્ય અને ડરપોકની સાથે બેસવામા પણ પાપ છે કાયરની મૈત્રી નકામી એથી સરકાર ન આવે, સયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે

મોખત ઉત્તમની જોડે આપણાથી અધિક શુભસપ્ત માણસની સોખત કરીએ તો એના શુભ આપણામા આવે અને અધમની સોખત કરીએ તો આપણા શુભ જાય અને એની અધમતા આપણામા આવે સડેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ મટે છે અને એ તાજા પાનને પણ કાઢ લાગે છે

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વાસના અને વૃત્તિઓના સગથી એ પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ જુદી ગયો છે

સિંહ ને ઘેટા

એક સિંહણનું બચ્ચું હતું. એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી ગાવિહોણા આ સિંહબાળને એક ભરવાડ ઊંચકી લાવ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડમા પૂર્યું દૂધ પર એ મોટું થવા લાગ્યું. ઘેટા-બકરા જગતમા ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવું તો હળી ગયું કે પોતાને પણ તેઓમાનું એક માને અને બે બે કરે ભરવાડ સિંહકારા કર ત્યારે ઘેટા સાથે ત પણ ભરવાડ પાછળ દોડે

સિંહણનું પડણું સેચું હોત, સુકા જગલમા ઉછર્યું હોત અને સિંહણના દૂધને પામ્યું હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વતંત્ર

રીતે વનવિકાર કરી શકત, પણ આ તો ઘેટા સાથે રમેલું આમા શોર્સ કે શપ્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા ત્યારે પર્વતની ગુફામાંથી કોઈ સિંહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની ટોચ પર આવી એલે ગર્જના કરી ત્રાડ સાબળી ઘેટા ને ભરવાડ તો છવ લઈ નાહા આ સિંહબાળ પણ હોડયુ, એણે હોડના હોડના પાછુ વાળીને ભેયુ ત્યાં બનેલી આખો મગી ટોચ પર રહેલા સિંહને યયુ કે આ તો મારો ભત ભાઈ છે મિંહ ઘેટાના ટોળામાં કેમ ? આ માશથી કેમ કરે છે ? એલે ગર્જના કરી કહ્યું - વિચાર કર હોડ નહિ આપણે એક જ કૂળના છીએ તારે માશથી ઠરવાનુ ના હોય તુ પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાડ નાખી શકે, પૂછકું પછાડી શકે અને મૂળ રીતે આ જ ગણમાં વિકરી શકે એ તુ તને ઓગણે તો !

પણ એમ કાંઈ એ માને ? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત એક દાણમાં કાંઈ નીકળી જાય ? એ તો નાહુ અને ઘેટાના ટોળા ભેયુ થઈ ગયું પણ પેવા સિંહના છેવા શબ્દોના પડવા એના મગજમાં રમવા લાગ્યા, તુ તને ઓગણ ગર્જના કરવા પ્રયત્ન કરી ને' આ શબ્દો એના મનમાંથી કેમેય ખને નહિ એણે અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ બે બે અવાજ નીકળ્યો ઘણા કાળના ઘેટાના સડવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ ખોઈ બેઠું હતું

એક માત્ર સરિતાકિનારે એ સિંહ પાણી પીવા ગયો ત્યારે એણે પોતાનું પ્રતિબિંબ પાણીમાં ભેયુ તો પોતાનું શરીર આ ઘેટા જેવું નહિ પણ પેટા સિંહ જેવું હતું ! હવે એને સિંહના શબ્દોમાં વિશ્વાસ બેઠો એણે પ્રયત્ન આદર્યો એક વાર-બે વાર-ત્રણ વાર અને એના અવાજમાં સ્ફુટો આવ્યો ઘેટા ભડક્યા ભાગવા લાગ્યા સિંહમાં આત્મવિશ્વાસ પ્રગટ્યો એણે જરા ભેર કર્યું ત્યાં

ભરવાડ અને ઘેટાના કાળજા ફાડી નાખે એવી ગર્જના એના અવાજમાથી પ્રગટી ! ભરવાડ ને ઘેટા હવે બિભા રહે ? સિ હે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખ્યું તો તે વનરાજ થયો, - મુ થયો.

તમે પણ તમારા સ્વરૂપને ઓળખો. જીવનના ઉન્નત શિખર પર ચઢી ગર્જના કરો, સિ હવૃત્તિ કેળવો, તમારી આસપાસ ઘેરો ધારીને બેઠેલ વાસનાના બકરા ભાગવા માડશે તમારી ત્રાઠ સાબળી લાલસા તો જીવ લઈ દોડશે આજ સુધી ઇન્દ્રિયોના સહવાસમા રહીને આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ, પોતાને શાશ્વત પ્રકાશ બધું જ ભૂલી ગયો છે અને ઇન્દ્રિયોની પ્રેરણાથી વાસના પાછળ પરવશ બનીને દોડે છે એને જગાડો. જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને સંભોધે છે જાગો અને જુઓ, તમે કોણ છો ? તમારામા દેવી અદ્ભુત શક્તિ છુપાયેલી છે ! તમે ધારો તે કરી શકો. જે દુનિયામા મહાન થયા તે તમારામાના જ એક હતા જ નેમિ નાથને શ્રી કૃષ્ણે પૂછ્યું ત્યારે અને જાન મહાવીરને મગધપતિ એણિકે પૂછ્યું ત્યારે એમણે આ જ ઉત્તર આપ્યો હતો તમારો આત્મા પણ મારા જેવો જ છે અને મારા જેવું જ સ્થાન તમને મળવાનું છે, પણ આજ તમારો આત્મા કર્મોને આધીન છે એટલી જ ભિન્નતા છે કર્મના અને વૃત્તિઓના દ્વારે આપણે સમાન છીએ-સિદ્ધ-જુદ્ધ-મુક્તા

બધુઓ, આજના પ્રવચનનો ઉપસહાર કરતા એક જ વાત હવે કહેવાની છે તમે તમારી ઇન્દ્રિયોનો, તમારા મનનો, તમારી ચોવનવતી શક્તિઓનો અને તમારાં જુદ્ધનો તમે એ રીતે ઉપયોગ કરજો કે જેથી તમારો આત્મા આજ જ્યાં છે ત્યાંથી આવતીકાલે એક કદમ આગળ હોય અને તમારા પ્રત્યેક નવ પ્રભાતમા આત્મજાગૃતિભરી પ્રગતિ હોય !

ચાર મંગળ

[પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિરાજ દેવી ચદ્રમમાગરજી
 તા ૨૭-૧૦-૫૪ ના અમરાવાદ એનિમશ્રીજી
 ખાને ચદ્રનગરમા આવેલ જાણીતા લેખક શ્રી
 જયવિપ્રજીના નિવાસસ્થાને પધાર્યા હતા નવ
 વાગે વ્યાખ્યાન ગોઝવવામા આવ્યું હતું આ
 પ્રમુખે સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષાત્કૃત શ્રી ધૂમકેતુ, સદેશ પત્ર
 ના સહવત્રી શ્રી જયવિપ્રજી પાઠક, સ્ત્રીલવનના
 વત્રી શ્રી મનુભાઈ જોધાણી, નવચેતનના વત્રી
 શ્રી ચાપરી ઉદેશી, ગુર્જર અચાર્ય કાર્યાલય
 વા શ્રી જોશિદયાળ, મહા ટેળવણી અધિ
 કારી મનુભાઈ પરીખ, રો મિત્તળલાલ પરીખ,
 જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી હનનલાલ જાદવ તથા
 વિખ્યાત તસ્વીરકાર શ્રી જનન મહેતા વગેરે
 ઉપસ્થિત હતા તેમજ અપેક્ષા મંગળ પ્રવચન]

ચત્તારિ પરમગાણિ, દુહ્મહાણિહ જતુણો ।
 માણુમત્તં સુદં સદ્દા, સંજમમ્મિ અ વીરિઅ ॥

—ઉત્તરાધ્યયન મૂત્ર

આ ચાર સાધનો આ ચેતનને ઘણા જ
 દુર્લભ છે માનવતા, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા
 અને સયમમા વીર્યનો-પગક્રમનો-ઉપયોગ

ચાર મગળ

વિદાય વેળાએ પિતા જેમ પોતાના સુપુત્રને છેડતા વારમાની બહામણ કરે છે, તેમ ભગવાન મહાવીરે પાનાપુરીમા ફેડે છોડતા પહેલા માનવજાતને આ ચાર અંગો કહ્યા

‘ મહાત્મભાવો આ વિશ્વમા આ ચાર અંગ પરમ મગળ છે મનુષ્યત્વ, શાંતિનુ શ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સયમમા પુત્પાર્થ.’

મહત્તા મનુષ્યજન્મની નહિ, મનુષ્યત્વની છે મનુષ્યત્વ વિના આ મનુષ્યજન્મ ભયરૂપ છે આજે વિશ્વમા મનુષ્યો તો અખંડેની સંખ્યામા છે, પણ મનુષ્યાવ ન હોવાને લીધે, આટલા વિજ્ઞાનના સાધનો હોવા છતાં, અશાન્તિ છે, હિંસા છે, ભય છે

ચતુર માણસ પોતાના શાત્રુધંથી અન્યને છેતરી રહ્યો છે બળવાન માણસ પોતાના બળના પ્રતાપે બીજાને કમાવી રહ્યો છે, સત્તાવાન માણસ પોતાની સત્તાથી મામાને નિર્દય રીતે કચડી રહ્યો છે, શ્રીમન્ત માણસ પોતાના ધનના જોરે માણસને શુદ્ધામ ગણી ખરીદી રહ્યો છે આ બધું બની રહ્યું છે, કારણ કે મનુષ્યત્વ નહીં થઈ રહ્યું છે

મનુષ્યત્વ એ શુભાખતુ ફૂલ છે ફૂલને ઉપ્પુ જળમા ઉકાળશે તોય એ પાણીને શુભાખજળ બનાવશે, એને ઊકરડા પર ફેંકશે તોય એ ત્યાં પડ્યું પડ્યું મુવાસ પ્રસરાવશે એને મુદરી પેણીમાં શુ થશે તોય એ ત્યાં શોભામા અભિવૃદ્ધિ કરશે અને કોઈ બ્રહ્મા એને પ્રભુના મસ્તક પર ચઢાવશે તો તેય એટલી જ

નમ્રવાદી સૈરજ મહેકાવશે. એને ગમે તે સ્થાનમાં મૂકે, પણ એ પોતાનો ધર્મ નહિ ચૂકે

મનુષ્યમાં મનુષ્યત્વ હવત હોય તો ત્યારે એ પણ મુમનની જેમ મહેકતું હોય છે એ એ ચતુર હોય તો ભોળા માણસને બુદ્ધિભરી સલાહ આપે, એ લેખક હોય તો શિષ્ટ સાહિત્ય સર્જીને સમાજને સન્માર્ગે વાળે, એ બગવાન હોય તો નિર્બળનું રક્ષણ કરે, એ સત્તાવાન હોય તો પ્રજાને અહાયતા આપે, ને ધનવાન હોય તો એ નિર્ધનનો મિત્ર બને, કારણ કે એનું મનુષ્યત્વ એને આવા આવા કાર્યો કરવા અવિરત પ્રેરતું જ હોય છે

સૂર્યનો પ્રકાશ જગતને લોકવ્યવહારમાં પ્રેરે છે, તેમ મનુષ્યત્વ ભવાઈની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરે છે, સૂર્યના પ્રકાશમાં પ્રાણીસમૂહ અભય હોય છે, તેમ મનુષ્યત્વના પ્રકાશમાં માણસનો પ્રત્યેક વ્યવહાર અભય હોય આજ તમે ભ્રેયો તો મનુષ્ય મામાં મનુષ્યથી ચેતીને ટૂર ટૂર થાલે છે, કારણ કે મનુષ્યત્વનો હ્રાસ થયો છે, માટે મનુષ્યજન્મને મગજમય બનાવવા મનુષ્યવની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરે.

ખીલુ મગજ છે-શાસ્ત્રનું અવધ મનુષ્યત્વનો વિકાસ કરવામાં અવધ ખૂબ સહાયક બને છે માણસનું મન પાણી જેવું છે એ સદા નીચાણવાળા પ્રદેશમાં જતું હોય છે એમાં પણ જો ઢાળ મળી જાય તો તો પૂછવું જ શું ! એનો વેગ દિગુણિત ધર્મ જવાનો-ખૂબ જ વેગથી નીચે જવાનું માણસનું મન નીચે જઈ જ રહ્યું હતું, એમાં વાચનાથી ભભૂકતું રંગીનું વાતાવરણ મળ્યું હશે હશે વિકાસી ગીનોનું અવધ વધુ મન વધારે ને વધારે અધોગામી બન્યું

આવા સયોગોમાં નીચે લપસતા મનને ઊંચે લઈ જનાર હોય તો તે મત્સાસ્ત્રનું અવધ છે જેમ પપથી પાણી ઊંચે જાય છે,

તેમ મહાન પુરુષોના જીવનશ્રવણથી માણસનું મન હિર્વગામી થાય છે અને જેનું મન પવિત્ર ને નિર્મળ હોય છે, તે જ આનન્દમા રહી શકે છે આનન્દ જગતની વસ્તુઓમા નથી, પણ નિર્મળ મનમા છે મનમા નીચતા હોય, અપવિત્રતા હોય, અન્ધકાર હોય, ત્યારે તો અનેક સાધનો હોવા છતાં પણ નિર્ભય આનન્દ મળતો નથી અને કેટલીકવાર તો જાડે જાડે વેડના-દશથી માણસ પીડાતો હોય છે

અહીં ભગવાને વાચન કરતા શ્રવણ એટલા માટે કહ્યું છે કે, એથી ચારિત્રશીલ પુરુષના સાનિધ્યનો વાલ મળે એની વાણી-માથી નીતરતી ચારિત્ર્યની ઉપમા શ્રોતાના હૈયાને ભરી દે

૧ શિયાળામા અગ્નિ ૫૦ લખેલ નિવેચન વાચવાથી ઉપમા નથી મળતી, પણ અગ્નિના સાનિધ્યથી જ ઉપમા મળે છે, તેમ પુસ્તકના વાચન માત્રથી આપણામા પગ્વિર્તાન નથી આવતું, પણ ચારિત્ર્ય વાન પુરુષોની ઉપાસનાથી આપણા જીવનમા ત્યાગની ભાવના આવે છે અને એ આદર્શ માનવીની છાપ, ઉપદેશની સાથે સાથે આપણા હૈયા પર અકિત થાય છે

અહીં એક વાત ખૂબ સૂચક છે આપણે જેને સાક્ષીએ તે ત્યાગી હોવો ભેદજો ત્યાગી એટલે માત્ર કપડા બદલાવીને જેઠલો નહિ, પણ નિરપૃહી ને સયમી એવા નિરપૃહી પુરુષના મુખ માથી નિકળેલ વાણી નિર્મળ પાણીનું કામ કરે છે પાણીથી જેમ શરીરનો ને વસ્ત્રોનો મળ દૂર થાય છે, તેમ આવી વાણીથી આપણા આત્મા પર ચઢેલા મળનો ક્ષય થાય છે

ત્રીજું મગળ તે શ્રદ્ધા ધર્મ એ માનવીનું પરમ ધન છે, માણસ જ પાસે શ્રદ્ધાની મૂડી હોય તો એ જીવનમા પ્રગતિ કરી

શકે છે ત્યારે શદ્દા ખૂટે ત્યારે માનવપ્રગતિ થ લે છે જીવનના સ્વિમ ને વિકટ પથમા માણસ શદ્દાના પાયેયથી જ આગળ વધી શકે છે ત્યા જીવિ કુકિત થાય છે, ત્યા શદ્દા માર્ગ કંદે છે શદ્દાનો આ જોરો તેરો વિચ્છે નથી

માણસ કોણ પણ વસ્તુનો પ્રારબ ત્યારે કંદે છે ત્યારે જોની એ વસ્તુ પ્રત્યે શદ્દા હોય પણ એ વસ્તુ પ્રત્યે શદ્દા ક્યારે જશે ? ત્યારે જોને ચોનાના જીવનમા શદ્દા હોય, પણ જોને એ જીવનમા શદ્દા પણ ત્યારે જ જશે, ત્યારે જોને પોનાના આત્માના અસ્તિત્વમા અસીમ શદ્દા હોય આવો આત્મશદ્દાવાન માણસ જ આખા જગત મામે જાય બીડી શકે

એક મંગળ તે સયમમા પુરુષાર્થ માણસ ધન રજવામાં, જોને સાચવવામાં, વિઠાસ વધારવામાં પુરુષાર્થ કંદે છે, પણ સંયમની વાતના એ પુરુષાર્થહીન બની જાય છે

સમવાન કહે છે 'તુ તારો પુરુષાર્થ લોગમા નહિ, ત્યાગમ કંદે'

એક કંદવાતુ કામ તે એક બીખારી પણ કરી શકે છે એમા પુરુષની મહત્તા શી ? એક બીખારી પાસે એ કબજા હોય ને માગ મા ત્રીજુ કમલ મળે, તે જોને એ જોળીમા નાખવાનો એક કંદવાતુ ને લોગવવાતુ કાર્ય તે બીખારી પણ કરી શકે મહત્તા ત્યાગની છે ત્યાગ માટે અમીરી લેઈએ, મહાન દુદય લેઈએ, પ્રકાશમય દષ્ટિ લેઈએ

સયમ એકદમ નથી આવતા ઈન્દ્રિયોના ઘોડા તોફાની છે એમને વશ કરવા કેવો પ્રયત્ન પુરુષાર્થ લેઈએ ? એમના એમા સયમની લગામ ન હોય તે તે આપણા જીવનને કયાય ફગાવી

જીવનમાં ધર્મ

જીવન વ્યવહારમાં ધર્મની અગત્ય ગી છે, તેનો આજે અહીં વિચાર કરવાનો છે જગન આપુ આળાદી, મુખ, ગાન્તિ, આનંદ અને મ પત્તિની ઈચ્છા કરે છે, પણ તે મળે શાથી ? કારણનો વિચાર કોઈ કરતું નથી ! કાર્ય જોઈએ છે, પણ કારણ નથી જોઈતું ! પણ એ કેમ જને ? ધર્મ મુખનું વૃદ્ધ છે, અને મુખ ધર્મનું ક્ષણ છે ક્ષણ કોને હોય ? જાડને હોય જાડ વાવીએ નહિ તો ક્ષણની પ્રાપ્તિ કયાં થાય ? કેરીઓ જોઈએ છે પણ આળો વાવવો નથી ધર્મનું ક્ષણ મેળવવું છે, પણ ધર્મ આચરવો નથી તો ક્ષણ કેવી રીતે મળે !

પાપનુ ફળ બરમાદી, દુ ખ, અશાન્તિ, ચેતક અને દરિદ્રતા છે તાપ કુર્ધનિત સ્વાદરા ચેવીસે કવાક પાપમા રચ્યાપચના રહેવુ છે, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી છે, પાપમય જીવન જીવવું છે અને પુણ્યના ફળની આશા રાખવી છે, તે કેવી રીતે અને ? ગમાર પણ એવો વિચાર નહિ કરે કે બાવળના બી વાડીએ અને આખો જીગી ના-જે !

જીવનમાં પાપનું પરિણામ છે વાણી, વર્ત્ત. અને વાચન મુખ્યત્વે વિલાસ તરફી છે, અને ફરિયાદ કરીએ છીએ કે મુખ મગતું નથી ! પણ મુખ આવે કયાથી ? મુખ જોઈતું હોય તો ધર્મમય જીવન બનાવો, પણ ધર્મની વાત આવે ત્યાં તો કહેશે કે પુરસદ નથી પણ ચાહ રાખજો કે એક દિવસ તમારે પરાણે-અનિરુદ્ધાએ પણ પુરસદ કાઢની પડશે, અને તે અતિમ પળે

તમારુ ઘર ગમે તેટલા વૈભવથી છત્રકાતુ હશે તોયે તે આકરુ લાગશે, ભારે પડશે આ જ મુખના સાધનો એ વખતે ભયકર લાગશે આજે અહીં પણ કેટલાય એવા બાદ્ય દર્દિએ મુખી ‘દેખાતા માણ્યો’ હશે, જેમના અતરને હુ ખનો કાંઈ શુભ કીડા સતત ફેરી ખાતો હશે !

મસાલા નાખી દૂધપાક બનાવ્યો હોય, અલ્પથી મુગ ધી મહેક આવતી હોય, તેને પીવા મો મુખી કટોરો લઈ જઈએ, ત્યાં કોઈ કહે કે એમા ઝેરના ભે બિદુઓ પડ્યા છે, તો તરત આપણે એ કટોરો ફેંકી દઈએ છીએ તંને પીતા નથી, શુ કારણ ? કારણ એ કે વસ્તુ સુદર છે, તેના પ્રતિ પ્રીતિ પણ હ, પણ તે પ્રય છે તવી શ્રેય નથી વસ્તુ સુદર હોવા છતાં મારી નાખે તેવી તે ચીજ છે તેમ જ્યાં જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં ત્યાં બધુ હોય તો પણ તે ઝેરમિશ્રિત છે ધર્મ વિના જીવનમા મુખ નહિ, શાંતિ નહિ જેમ શરીર સારુ ન હોય તો ગમે તેટલો પેમે હોય તો પણ માણસને ચેન પડતુ નથી, તેમ જીવનમા ધર્મ ન હોય તો બહારની ગમે તેવી વસ્તુઓ પણ આત્માને શાંતિ આપી શકતી નથી

અ તરે ઉજળડે છે

જગત પર નજર નાખો ! બહારથી મુખી દેખાતા અ તરથી બગી રહેલા જણાયે તમને બહારથી જોનાર કોઈ ભલ્લ કહે કે, ‘ભાઈ ! તમે તા પરમ મુખી છો !’ પણ સાબળનારનુ અ તર જાણતુ હોય છે કે તમના અ તરમા કેટલા કાટા ભર્યા છે ! પોતાની પીડા પાતે જ બાણે ! કપડા ઉતારે ત્યારે શરીર પરના શુભકા દેખાય બહારથી તો મો કહે કે, ‘ભાઈ દસ લાખના ધણી છે, બગે મોટરા છે અને આવીશાન બગે છે, શો વૈભવ છે !’ પણ એકાન્તમા એને પૂછ્યો તો કહેશે કે, ‘આ બધુ છે,

જીવનના મર્મને લોટી નાખે એવી આ પગ હોય છે આ સમયે પ્રભુનું નામ કહેને મોઢે ચડે ? જેણે સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે જીવનમા પ્રકાશનો વિચાર કર્યો હોય, તે માણસ આવા સમયે પ્રભુનું સ્મરણ કરી શકે આળી જિદગી ને છૂટ્યું હશે તે અતસમયે આવીને ઊભું રહેશે પણ જેણે જીવનભર પાપનો અને અધકારનો વિચાર કર્યો હોય તેને કોઈ ‘નમો અરિહંતાય’ સંભળાવે તોય સાંભળવું ન જમે, કેમકે જિદગીમા તે અંગે પ્રેમ કેળવ્યો નથી, તેનું મનસ્વ એને સમજાયું નથી એ/લે ઉદ્ધતી પળે આ નામનું સ્મરણ કરવું પણ આકરું લાગે છે. મૃત્યુની નોખા વાગતી હોય ત્યારે પ્રભુ-નામની પિપુડી કયાથી સંભળાય ? મૃત્યુનો બચ કર કલ્પનામા એનો આત્મા ગૂંચળાતો હોય ત્યાં શાંતિ કયાથી હોય ? સમાધિ કેવી રહે મળે ? ભગવાન પાસે રાજ ચૈત્યવદન કરતા હો, ને જે મૂન ગોલતા હો, તેનો અર્થ સમજતા હો, તો ખગર પડે કે આપણે જ્ય વીધશયમા ગી માગણી કરીએ છીએ ! ધન નહિ, સ્ત્રી નહિ, પુત્ર-પુત્રી નહિ, પણ સમાધિ ભરણના આર્થના કરીએ છીએ સમાધિ ભરણ ! પ્રભુ, મારે કાંઈ ન જોઈએ ! મને સમાધિ મળુ મળે, રાત્રીભરું પ્રશાન્ત મૃત્યુ મળે !

આહ ! જ્ઞાનીઓએ મૃત્યુને પણ સત્કાર્યું ! એની પણ માગણી કરી ! જ્ઞાનીની મૃત્યુ માટે પણ કેવી તૈયારી !

જમે તે ઘડીએ જવાનું ■ તો દરક માણસે જીવનની તૈયારી કરી રાખવી જોઈએ વેપારી તો કાઢ્યા કહેવાય પાણી પહેલા પાળ બાધે તમે કહેશો અમને વેપારમા સમજણ પડે, આમા સમજ ન પડે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે, આને પણ સમજે ન છૂટકો છે નહિ સમજે તો અતસમય બગડી જશે વસ્તુપાળ ને તેજપાળ પણ તમારા જેમ સંસારી હતા, પણ જીવન ધર્મમય

હતુ એમણે એમનો વૈભવ બાળુના સર્જિમરમરમા ને આરસમા ઠેરીને એમ ॥ વૈભવને, એમના જીવનને, અમર બનાવ્યું એમનું મૃત્યુ થયું, પણ તે કયા ? યાત્રાએ જતા-જતા કેવું પવિત્ર પ્રરથાન ? જાણે યાત્રાને બંધાને મલ્લુની સામે ગયા ! એમણે મલ્લુને પણ શરમાવ્યું !

એવો જ પ્રસંગ શુજરાતના મહામત્રી ઉદયનનેા છે એમનું વીરમૃત્યુ વિચારવા જેવું છે શુજરાતને એની પૂરી પિછાન નથી શ્રી મુનશી જેવા કેટલાક લેખકોએ ઐતિહાસિક સાહિત્યને આ યાદ કર્યો છે ઇતિહાસના તેજસ્વી પાત્રોને પોતાની મનસ્વી વૃત્તિઓથી રંગીને પોતાના માનસનું પ્રદર્શન ભર્યું છે ! પ્રતાપી પાત્રોની પવિત્રતા સામાન્ય માનસમા આવતી જ નથી

મહામત્રી ઉદયનને શ્રી ક આ મુનશીએ પોતાની નવલ કથાઓમા માવ હીણ ચીત્યા છે એમની એ નવલકથાઓ અત્રેજી નવલકથાઓમાથી સરલ્લઘ છે એ નવલકથાઓમા જે જે પાત્રો હતા, તે તે પાત્રો પોતાની નવલમા ખડા કરવા, ને ઇતિહાસનો આભાસ આપવા એમણે મોલક્રી યુગ લઈને એ વખતના પાત્રો મનફાવતા ગોઠવીને ગમે તે રીતે ઘડ્યા છે તેઓએ એક પ્રસંગે જાહેર કર્યું હતું કે મુજાલને ઠેકાણે પહેલાં શાતુ મૂક્યો હતો, પણ પછી ફેરવી નાખ્યો મજરી એમની કલ્પનાનું પાન ॥ આમ એમણે નવલકથાનો રસ જમાવવા શુજરાતના પ્રતિભાશાળી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો ॥

આ વખતે એક ભરવાડનું દહાત યાદ આવે છે સ્ત્રી પુરુષ નદી ઊતરતા હતા સ્ત્રીએ પોતાના પગે સુદર મેદી મૂકી હતી. પુરુષને એનો મોહ હતો સ્ત્રીને પગે પાણી ન અડે એટલે એણે સ્ત્રીને અવળી પકડી માથું નીચે ને પગ ઉપર સ્ત્રી પીને મરી ગઈ, પણ પેલા પુરુષે કહ્યું 'જાણે જીવ

રજ તો રહ્યો ” આમ એમણે નવલકથાનો ટ્રેસ્ટ જાળવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદાર યુગમાં શ્રી. મુનશી જેવાં એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ હશે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ઈતિહાસના ઘડવૈયા જોમા મહામત્રી ઉદયનનું સ્થાન અનુપમ છે

એ શી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોડ્યા છે સમરાગણની એ ભૂમિ છે એમણે મોશમ્દ પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ લાગી જેણે સમગ્ર જીવનમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યું ‘મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનું નામ સંભળાવનાર કોઈ ત્યાગીના સાનિધ્યમાં મારો દેહ છોડું ’

આ સમરભૂમિમાં ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમાં એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ લઈવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ કરી જિલ્લો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન માધુને જોતા જ પધારીમાંથી અધઝેલો યાદ ગયા એમની આખોમાં પ્રેમના જળજળિયા આવ્યા એમને થયું, મારું કેટલું પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પછુ દર્શન થયા એણે ચરણરજ લીધી પેલાંએ નમે અરિહ તાણુ સંભળાવ્યું ઉદયનનું માથું નમ્યું એણે છેદલું શરણ લીધું અરિહ ત શરણ પવજન્તમિ અરિહ તને શરણે જાઉં છું.

એવી દશા હો ભગવન, જળ ગ્રાણ તનમે નીકલે, ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઓર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર હોય તો જ એ સમયે ગુરુ યા

આવે મહામત્રી ઉચ્ચને પ્રભુનું નામ જપતા મુસુનું ચરણ લીધું એ પછી રાજ્ય તરફથી તરમાળાને સારું ઇનામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું 'ના, કશું મારે ન ખપે જે વેશના દર્શનથી મહામત્રી જેવાનું મરણ સુખધું, જે વેશના ચરણોમા હૃદયન જેવા મહામત્રી પશુ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતાં હું છોડું તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પથે જવા દો હું કોઈ જ્ઞાની શુરના ચરણમા જઈ, શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરો, ચારિત્ર પાળો મારા લવનને ધન્ય બનાવીશ મને જવા દો અરિહત ચરણ પવલ્લભિ.'

વેશ લઇને ભજવતા આવડેવો લેખકે તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ ભજવો છો ને ? છપ્પન ઇંચનો ડગલો પહેરવા માત્રથી કાર્ડ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલો કરે છે ? ફોટો પકાવવા બાંધે ત્યારે કેવા દેખાઓ છો ? બહાર સુદર અને અદર બગાડ, બા દયા સુધી ચાલશે ? અતે પ્રભુના દરબારમા તો અદરનું બહાર આબ્યા વિના નહિ રહે ને ?

ફરને આપદ્મી છાતીમા વિચારો. જેવાની બારી નથી મૂકી એવી બારી હોય તો મુ પરિણામ આવે ? પોણ ગંધી છિધડી જ લાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમાગ દિલમા કોણ રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધું દેખાય તો પછી તમારો કોઈ સગ પણ ન કરે ! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો, ત્રી પણ મલગાત્રી કે કે તમે કેવા છો તે હવે લેખ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તું કેવી સતી ॥ તે સમજાડ ગયું પણ સારું છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કોઈ નહીં અનવસિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છત્રીને ધર્મની ફેમથી મઢે.

રગ તો રહ્યો ” આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ લાગવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે. આજના ઉદાર યુગમાં શ્રી મુનશી જેવાં એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપદૂત્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ શુદ્ધ-ઈતિહાસના ઘડવૈયા જોમા મહામત્રી ઉદયનનું રથાન અનુપમ છે

એ શી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોત્યા છે સમરાગણની એ ભૂમિ છે એમણે સોરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિઠાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની ખ્યાસ ભગી જેણે સમગ્ર જીવનમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યું ‘મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનું નામ સંભળાવનાર કોઈ ત્યાગીના સાનિધ્યમાં મારો દેહ ઊઠે. ’

આ મમરભૂમિમાં ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમાં એક તરંગાળો હતો એણે માધુનો વેશ ભજવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાલ કહી જિલો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન માધુને જોતા જ પથારીમાંથી અર્ધા બેઠા થઈ ગયા એમની આખોમાં પ્રેમના અળગળિયા આવ્યા એમને થયું, મારું કેવું પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચરણરજ્જી સ્ત્રીપ્રી પેલાએ નમો અરિહંતાણું મંજાળાવ્યું ઉદયનનું માથું નમ્યું. એણે છેલ્લું શરણ લીધું. અરિહંત શરણુ પવનભ્રમિ અગ્નિતને શરણે ભઉ છુ

એની દશા હો ભગવન, જળ પ્રાણ તનમે નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઓર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર રોય તો જ એ સમયે ગુરુ યાદ

આવે મહામત્રી ઉદયને પ્રભુનું નામ જપતા મૃત્યુનું ચરણ લીધું એ પત્ની રાત્રી તરફથી તરંગાગાને સારું ધન્યામ આપવા લાગ્યા, ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું 'ના, ક્યારે ન ખપે જે વેશના દર્શનથી મહામત્રી જેવાનું મરણ સુધર્યું', જે વેશના ચરણોમા ઉદયન જેવા મહામત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર વેશ મળવા છતાં હું છોડું તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને ત્યાગના પથે જવા દો હું કોઈ જ્ઞાની ગુરુના ચરણમા જઈ, શાશ્વતો અભ્યાસ કરો, ચારિત્ર પાળી મારા હવનને ધન્ય બતાવીશ મને જવા દો. અરિહંત રાસણ પવલ્લભિ.'

વેશ લઈને લજવાના આવડવો જોઈએ તમે પણ મનુષ્ય-ભવનો વેશ લજવો છો ને ? હજપત ઈશ્વનો ઠગલો પહેરવા માત્રથી કાંઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સો સારા દેખાય છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે ? ફોટો પડાવવા જાએ ત્યારે કેવા દેખાએ છો ? બહાર સુદર અને અદર બગાડ, આ ઠગા સુધી આલશે ? અતે પ્રભુના હરખારમા તો અદરનું બહાર આબ્યા વિના નહિ રહે ને ?

કુદરને આપણી છાતીમા વિચારો. જોવાની બારી નથી મૂળે એવી બારી હોય તો શું પરિણામ આવે ? પોલ બધી ક્ષિધડી જ લાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારા દિવમા કોણ રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધું દેખાય તો પત્ની તમારો કોઈ સગ પણ ન કરે ! પેટનો છોડરો પણ કહે કે તમે દૂર રહો, ત્રી પણ સલજાની દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઈ લીધા પતિ પણ કહી દે કે તું કેવી મતી છે તે મમલ્લ ગયું. પણ સાત છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો કાંઈ નહીં અત્તવ સિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છત્રીને ધર્મની ફેમથી મઢે

રગ તો રહ્યો ” આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ જાળવવા કેટલાય મહાપ્રતાપી પાત્રોનો પુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદાર યુગમાં શ્રી મુનશી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપકૃત્યનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ હવે આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-ધર્તિહાસના ધડવૈયા એમાં મહામત્રી ઉદયનનું સ્થાન અનુપમ છે

એસી વર્ષના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોતાના સમસાગણની એ ભૂમિ છે એમણે સૌરાષ્ટ્ર પર કપરો વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ ઘાથી જર્જરિત થયો છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની ખ્યાસ જાગી જેણે સમથ જીવનમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે કહ્યું ‘મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનું નામ સંભળાવનાર કોઈ ત્યાગીના સાન્નિધ્યમાં મારો દેહ છેડું. ’

આ સમરભૂમિમાં ત્યાગી સાધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમાં એક તરગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ ભજવવા હા કહી એ સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને ફરથી જ ધર્મલાભ કહી જિલો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પથારીમાંથી અર્ધા બેઠા થઈ ગયા એમની આજોમાં પ્રેમના ઝળઝળિયા આંખ્યા એમને થયું, મારું કેવું પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચત્સુરજ હીંમતી પેલાએ નમો અરિહંતાણુ સંભળાવ્યું ઉદયનનું માથું નમ્યું એણે છેલ્લું શરણ લીધું. અરિહંત શરણુ પવન્નજામિ અરિહંતને શરણે જાઉં છું

એસી દશા હો ભગવન, જળ પ્રાણ તનએ નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઓર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર રીત તો જ એ સમયે ગુરુ યાદ

આવે મહામત્રી ઉદયને પ્રભુનું નામ જપતા મુસુનું શરણ લીધું
એ પત્રી રાજ્ય તરફથી તરવાગાને મારું ઇનામ આપવા લાગ્યા,
ત્યારે એણે એનો અસ્વીકાર કરતા કહ્યું 'ના, કશું મારે ન ખપે.
જે વેશના દર્શનથી મહામત્રી જેવાનું મરણ મુખપુ', જે વેશના
અરણ્યોમા ઉદયન જેવા મહામત્રી પણ નમે એવો પાવનકારી પવિત્ર
વેશ મળવા છતાં હું છોડું તો મારા જેવો નિર્માંગી કોણ ? મને
ત્યાગના પદે જવા દો હું કોઈ જ્ઞાની ગુરુના શરણમા જઈ,
શાસનો અજ્યાસ કરો, ચારિત્ર પાળી મારા જીવનને ધન્ય બનાવીશ
મને જવા દો અરિહંત શરણ પવત્તભિ.'

વેશ લઇને ભજવના આવડવો જોઇએ તમે પણ મનુષ્ય-
ભવનો વેશ ભજવો છો ને ? છાપન ઈચ્છેના ઠગલી પહેરવા
માત્રથી ઠાઠ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા સૌ સારા દેખાય
છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે, પણ ખરેખર સારા
થવાને પ્રયત્ન કેટલા કરે છે ? દોઢે પડાવવા બાંધે ત્યારે કેવા
દેખાઓ છો ? બહાર મુઠર અને અંદર બગાડ, આ દયા મુધી
ચાલશે ? અતે પ્રભુના દરબારમા તો અંદરનું બહાર આબ્યા
વિના નહિ રહે ને ?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જેવાની બારી નથી મૂકી
એવી બારી હોય તો શું પશ્ચિમ આવે ? પોણ બધી ઊધડી જ
જાય ને ! બધા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારો દિલમા કોણ
રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધું દેખાય તો પત્રી
તમારો કોઈ સજ પણ ન કરે ! પેટનો છોડરો પણ કહે કે તમે
દૂર રહો, ત્રી પણ સહગાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે જોઇ
લીધા પતિ પણ કહી દે કે તું કેવી મતી ■ તે સમજાડ મધુ
પણ સારું છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો
ઠાઠ નહીં અનત સિદ્ધો તો જુએ છે ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોના
સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યત્વની છત્રીને ધર્મની ફેમથી મઢે

એક કવિ કહે છે

‘નરભવ નગર સોહામણુ પામીને કરજો વેપાર’ ચોરાશી લાખના ફેરામા આ નરભવ નગર અનુપમ ॥ મનુષ્ય દેહકુપી ઉત્તમ બદર મળ્યું છે જીવન એવું બનાવો કે ગમે તે પણ મૃત્યુ આવે તો પણ સુખ ઉપર પ્રસન્નતા હોય આજે તો અત-સમયે દવાખાને લઈ જાય, ત્યાં અલક્ષ્ય અને અપેય દવા પીને મૃત્યુ પામે ! દવા પીને કોઈ અમર થયું છે કે ?

અમરત્વને આરે

અમરત્વ કયા છે ? દવા અને ડોક્ટરો અમર નહિ બનાવી શકે અમરત્વ માટે એક રૂપક છે દેવોએ ઘણા કાંટે અમરત્વ શોધ્યું પણ રાખવું કયા કે જેથી તે માનવને મળે નહિ એકે કહ્યું

‘પર્વતની ટોચ પર મૂકેા ’જવાબ મળ્યો ‘ જે માનવ માઉન્ટ એવરેસ્ટને સર કરી શકે તે કયા શિખરે ન પહોંચે ? ’ ત્યારે કયા સતાડવું ?

ખીજા દેવે કહ્યું ‘ પર્વતની શુદ્ધિમા કે ખીજીમા સતાડો. ’ ઉત્તર મળ્યો ‘ જે માણસોએ માર્ગ માઈલ જોડી ખીજો અને ખાજો ખોદી, તે શુદ્ધિએને રહેવા દેશે ખરા ? ’

એટલામા એક વિશુદ્ધ જોશ્યો ‘ અમરત્વને એવે સ્થાને મૂકેા કે જ્યાં માણસને શોધવાનું મન ન થાય જેનો વિચાર સરખો થ ન આવે. ’ એટલે અમરત્વને માણસના હૈયામા મૂક્યું તે દિવસથી માણસ બહાર સર્વત્ર અમરત્વને શોધતો ફરે છે. પણ અંતરમા, પોતાના હૈયામા તો તપાસતો પણ નથી. એની સામે જ છે એની જ ઉપર પગ મૂકી એ આગળ વધે છે. ’

જાનીઓ આ વાતને સાદી લાગામા સમજાવે ॥ ‘ જેમ વન દૂટે મૃગ કશ્તૂરિયા, લેવા મૃગમદ ગધ ’ હાજીની રૂટીમા દસ્તૂરી

છે, પણ એ ત્યાં શોધતું નથી, જે દિશાથી પવન આવે તે દિશા બધી એ દોટ મૂકે છે. તેમ અમરત્વ આપણી પામે છે, પણ આપણે અતરમાં ફૂલકી મારતા નથી અને જ્યાં ત્યાં શોધવા ફરોએ છીએ લોકો ધર્મને બાહ્યચારમા શોધી રહ્યા છે મંદિરોમા જઈ નેરશોરથી ઘટ વમાડ્યા કરે, બાણે ભગવાનને જમાડતા ન હોય! સોને બાહ્ય ધર્મ બોધે છે અતરધર્મ અદરશ થનો ભય છે અરે ભાઈ! સાચો ધર્મ અદર છે, માટે અદર આવે!

આજ જડ-વિજ્ઞાન વધ્યું છે, પણ આત્મ-વિજ્ઞાન વિના બધું નકામું છે એ દુનિયાનું બધું અપાવશે, પણ અમરત્વ નહિ અપાવે અમરત્વ આત્મામાથી જ પ્રગટવાનું છે, હેઠું બહે પ્રટે, પણ આત્મા નથી પડવાનો આ હિંદિ આજના વિજ્ઞાનમા ક્યા છે?

સાગરજી મહારાજ માદા હતા બકતોએ ડોક્ટરને બોલાવ્યા મહારાજશ્રીની છેઠી સ્થિતિ હતી ડોક્ટરે તપાસીને ખાતરીમા જઈને એક ભાઈને કહ્યું 'સીરિયસ છે' મહારાજશ્રીને ઠાને આ શબ્દો પડ્યા 'અરે, બહા ડોક્ટર! આ વાતને ખૂણામા જઈને શું કહો છો? હવે ભય ક્યા છે કે મમરાવાનું હોય! સમરા ગણના મરણિયા હડવેયાને મૃત્યુનો ભય કેવો? એ હડવા માટે તો નીકળ્યો છે અમે મૃત્યુની સામે જગ બેલવા તો શાયદ થયા છીએ'

આ સાબળી સૌ નમી પડયા મૃત્યુની છેઠી પળે પણ કેવું ઘેર! મૃત્યુ પ્રત્યે કેવો બેધરવાઈ? કિમત હેડનો નહિ, પણ આત્માની છે! એ માટે એક સુદૃઢ દૃષ્ટિ આવ્યું

જીવનના મૂલ્ય

એક કબૂત્ર ડ્રોડપતિનું રામ અમથાનમા પડ્યું હતું, એ અમથાન નદીના કિનારે હતું આ વહેતી નદીના કિનારે એક ચોગી બેઠા હતા એટલામા એક બુખ્યુ ચિયાળ પેટા રામ પાસે આવ્યું અને રામ પર તરાપ મારે ત્યાં ચોગો

જમ્બૂક ! મુચ્છ મુચ્છ સહસા નીચર્ય નિત્ય ઘણું ' શિયાળું
રહેવા દે, રહેવા દે આ નીચ દેહ છે એની કાયા નિદાને પા
છે, એને ખાઈશ તો તારી પણ જુદી શબ થઈ જશે '

શિયાળે કહ્યું ' બાપુ ! મને ખૂબ ખૂબ મૂખ લાગી છે હું
ખીજી કાઈ નહિ ખાઉં, હું તો માત્ર એના હાથ જ ખાઈશ '

ચોગી કહે ' હાથ ન ખવાય કારણ કે હસ્તો કામવિવર્જિત
આ હાથ દાન વર્જિત છે આ હાથે દાન કર્યું નથી આ
હાથથી એણે લૂટ જ ચલાવી છે આ હાથથી એણે નોટન
ખડકો જ લેગા કર્યા છે કેવી રીતે લેખા કર્યા છે તે તને ખબર
છે ? લૂટીને, લોકોને ફસાવોને, અજ્ઞાનમાં રાખીને, વિશ્વાસઘાત
કરીને-લેગા કર્યા છે '

આ વાત વિચારવા જેવા છે બેચુ તો કર્યું પણ સાચું શું
આવવાનું ? પાછળ મૂકીને જવા માટે કેટલા પાપો થઈ રહ્યા
છે ? પુણ્યનો સૂર્ય તપે છે ત્યાં મુખી પૈસાનો પ્રકાશ આવે છે
એ આયમતા આત્માનું શું ?

જળ લગ તેરે પુણ્યકા, આયા નહીં કરાર,
તળ લગ સળગ્યું આરંભે, યુના કરે હનાર

ત્યાં મુખી પુણ્ય છે, ત્યાં મુખી ધમપોકાર ચાલે જો
નાખશે તોય ત્રીધુ પડશે પુણ્યનો કરાર પૂરો થશે એટલું
પાપનો વારો આવશે પછી મવજી કરશે તોય અવજી પડશે
લક્ષ્મીને રાખવા માગશે તોય તે તાળી દઈને ચાલી જશે અત્યાચાર
તમારી પાસે છે, ત્યારે તમે વાપરો નહિ, તો લક્ષ્મી તમારો
પાસે કઈ રીતે ટકે ?

આજ તો લોકોની એવી વૃત્તિ થઈ છે કે, હું આખા ગામમાં
ખાઉં, મારું ખાવું એનું નખોદ જાય આવી વૃત્તિ હોય તો

હિંદારતા કેમ સંભવે? આવા માણસો કદાચ, દાન કરે તે પણ કીર્તિ માટે પાચ હજાર રૂપિયા આપે જીજ્ઞે દિવસે કયા જીએ? 'છાપા'માં 'છાપા'માં પોતાના સમાચાર અને ફોટા ન જીએ તો પેટમાં ગોટા ન જિપડે!

દાન એક પ્રકારનો વ્યાપાર ન બનવો જોઈએ દાનવીર પુરુષોએ પાવીતાણામાં મંદિરોનું નગર બિંધુ કર્યું, પણ કયાય નામ ન મળે, આજ તો એક 'પટ' કરાવે તોય અંદર નામ કોનસવે!

તમે કહેશો 'અમે અમારા પૈસા આપીએ તો બહો ન માગીએ?' પણ હું તમને પૂછું તમે આ પૈસા લાવ્યા કયાંથી? ગરીબો પાનેથી ને? તો જેમનો છે, તેમને આપો છો, તેમાં આટલા યાના પુલાઓ છો? એક ઠેકાણે ટેકરો છે એનો અર્થ એ ન કે પીજે ઠેકાણે ખાડો પડ્યો છે!

પહેલાના જમાનામાં સુખી માણસો ઘરમાંથી નીકળતા ત્યારે અપંગ માણસો તેમની વાટ જોઈને બેસતા લૂણ, લગઢા, આદિ જાઓનું એ પોષણ કરતા, અને જીસામાં મોનામહોરો પણ રાખતા જરૂરિયાતવાળા સારા માણસને જોઈ મોનામહોરથી પણ ખીમ્બુ બરી હેતા એવા દાતાઓ ગયા આજ તો કેવા રહ્યા છે તે કવિ કહે છે

દાતા દાતા મર ગયે, રહ ગયે મજબીયૂસ,
લેને દેને મે કુઠ નહિ, લડને મે મજબૂત

આજ તો મોટરમાં બંધ આગળ દોઈ ગરીબ આવે તો કચરાડ મરે અને પાછળ પડે તો ધૂમાડાના ગોટા મળે ગરીબો ધનિકો પાસે આશા ન રાખે તો કોની પાસે રાખે? દોઈ ગરીબ શ્રીમતના બગલા પાને બંધ તો લેશે ચોર બાણી ધક્કા મારે નો દે કેટલાક સારા શ્રીમતો પણ હોય છે પણ તે કેટલા? આગળના વેલા પર આવે એટલા જ ને?

બીજા માગવા આવનાર તો શિક્ષા માગે છે, અને જાણે આડકતરો તેમને ઉપદેશ પણ દે છે 'શેઠ, ગયા ભવમા અમારી પાસે પણ તમારા જેવો જ વૈભવ હતો, મ પત્તિ હતી, પણ અમે ન આપ્યું એટલે અમારે તમારે ત્યાં માગવા આવવાનો વારો આવ્યો. તમે આજ નહિ આપો તો આવતા ભવે તમારે પણ અમારી જેમ માગવું પડશે માટે આપો, ચોડામાથી પણ ચોડું આપો.' આ હાથ દાનથી શોભે છે, કંઈક કે ઘડિયાળથી નહિ હાથથી દાન ન અપાયું તો એ શિયાળ જેવા પશુના ખાવાના કામના પણ નહિ રહે.

ચાહા તો કાગડો પણ જોઈ શકે

યોગીએ જ્યારે શિયાળને કહ્યું કે આ મતદેહીના હાથે દાન કર્યું નથી, પણ લૂંટ કરી છે, માટે આ હાથ ખાવા લાયક નથી ત્યારે શિયાળે કહ્યું 'આના બે કાન ખાઉં ?'

યોગી કહે 'નહિ, કાન પણ નહિ. સુતિપટ્ટો સ્વાસ્થ્ય-પ્રોત્તિગો આ કાને ધર્મકથા સાંભળી નથી, દર્શનકથા આ કાનને સ્પર્શી નથી તેણે તો રેડિયોના ગાણા શાંતિથી સાંભળ્યા છે. દુનિયાના ન્યૂઝ માંડવા છે, આત્માના ન્યૂઝ સાંભળવાની એને પુરસક નહોતી.

કાનને સંભળકથા સાંભળવી ગમે. દેશકથા સાંભળવામા રસ આવે. ખાવાપીવાની વાતમા-લોજનકથામા કાન સવળા થઈ જાય અને બીકથા આવે ત્યાં તો એમા તણીન થઈ જાય, એકાગ્ર બની જાય પણ નીતિકથા કાંદે તો લાઇને ઝોકા આવે, આજસ ચહે સમય નથી, કલચ કેઈ પ્રસંગમા સાંભળવા ભેમી જાય તો એવા શાહુકાર જરાય સાથે લઈને ન જાય ! સાંભળેલું બધું જ અહીં મૂકી જાય ! લઈ જાય તો ચોરમા ખપે ને !

આત્માની વાત એક કલાક પણ સાંભળવા માટે સમય ન

મળે તો માણસાઈ કઈ રીતે આવે ? માનવતા કઈ રીતે જાગે ? આત્મપ્રમોદ કઈ રીતે થાય ? ત્રેવીશ કલાક આ કાનમા દુનિયાનું એ રેકાર્ડ રહ્યું છે એ જેને ધોનાર કાઈ હોય તો વોતરાગની આ પવિત્ર પાણી છે આ પાણીના પાણી ન મળે તો આત્માની અસ્થિતતા કઈ રીતે રહે ? આખો દિવસ દુનિયામા ભ્રમણે તો નિદા સિવાય કાંઈ ન મળે ચાર માણસ ભેગા થાય તા નિદા કરવાના પ્રયત્ન કાઈનાય મોટે આવે છે ? આખા દિવસમા તમે કેટલા માણસના મદ્દગલુ લુઓ છો ? અને દુર્ગુણ કેટલાના લુઓ છો ? તમારા ધ્યાનમા પહેલાં યુષ્ઠ આવે છે કે અવગુણ ? ચાહા ભેવાનું કામ તો કાગડા પલ્લુ કરી શકે છે, એ જ કામ માનવ દષ્ટિ કરશે તો માનવીની મહત્તા શી ? પાપીઓના પાપો જ પાપીઓને મારશે નિદા કરી તમે શું કરવા તમારા આત્માને અવિત કરા છો ? યાદ રાખજો કે નિદા પલ્લુ હાડે જેવો માદક વસ્તુ છે એનો કેરો થઈ શકે પડી માણસ ચૂપ રહી શકતો જ નથી પડી તો એ વગર ભોલાબ્યો, વિના પૂછ્યેપણ જેના તેના અવર્ણવાદ ભોલતો ફરવાનો.

જૂની કહેવત હતી ચાગ મળે ચોટલા, તોડી નાખે ચોટલા હવે એ કહેવતને ફેરવવી પડશે. બહેનોને ઘરની જવાબદારીને લીધે એ ચોટલા તોડવાની પુરસદ નથી હવે તો પુરુષો જ સેમા ધર્મને ચૂટણીમા ને ઉમેદવારીમા ચોટલા તોડના હોય છે એટલે ચાર મળે ચોટલી તો (કા'જી) તોડી નાખે ચોટલી ! અવારથી જીડીને પ્રભુનું નામ લેવાને બદલે ચોટલા પર છાપા લાગે જેની જાડ અને દાઢણ કરના કરતા છાપુ વાચતો જાડ અને આખી દુનિયાનું બજે પોતે ન બાજતો હોય એમ વાચતો જાડ ! ભે-પાચ એની પાને બેઝીને આવી વાતો સાલગી મનમા ડોલતા જાડ અરે, આવી ઝરમી કાગી કયાઓ સાલગવા માટે આ કાન મળ્યા છે ?

પત્રકારોનો ધર્મ

મારે કહેવું જોઈએ, આજે ઠેટલાક પત્રકારો પણ પોતાનો ધર્મ બૂલ્યા છે પ્રજાને શુ ખીરમવું એ પત્રકારના વિવેક પર આધાર રાખે છે પત્રકાર વિવેકી હોય તો પ્રજાને તારી શકે, પ્રજાને મહાન બનાવી શકે અને પ્રજા ઉત્તર ભાવનામય બને એવું સાહિત્ય સાહિત્ય પીરસી શકે ઉપદેશકોનું સ્થાન છાપાઓએ લીધું છે, ઉપદેશકો ખૂણામાં છે, પત્ર બહારમાં છે પ્રજામાનસ ઉપર પત્રની અસર જેવી તેવી નથી એ ધારે તે કમી શકે, એટલે પત્રકારની પ્રજા પણ વિવેક માગે છે, તેમ વાચકની પામે પણ વિવેકનો ચીપયો હોય તો એ મહત્ત્વ કરવા હાયક મહત્ત્વ કર ને નિઘ તેમજ અયોગ્ય હોય તેને જતુ કરે આવો વિવેક હશે તો આ જ્ઞાન ધન્ય થશે, નહિ તો આ જ્ઞાન શિયાળના ખાવાના કામમાય નહિ આવે

સૌન્દર્યના અધનો સવાગ કોણુ થઈ શકે ?

જેમું કે ? ચોખીએ હાથને નિઘ ગણ્યા, પવિત્ર શ્રવણ વિતાનો કાનને અયોગ્ય કહ્યા, ત્યાજે શિયાળે પુદ્યુ 'તો આખ આડું ?'

ચોખી કહે નેત્રે સાધુવિલોકન રહિતે આ આખોએ સાધુ પુરુષોના કર્શન નથી કર્યા, સાધુપુરુષો એને ગમ્યા જ નથી સત્પુરુષોને સામે આવતા જોઈ, એણે આખ આડી કરી છે આ આખોએ સ્ત્રીઓના ઉદ્ભટ રૂપ જોવાના જ જન્મારો કાઢ્યો રૂપમા, રંગમા, સૌન્દર્યમા આ આખો ખૂચી ગઈ જે વસ્તુને જોવાની ના પાડી ત્યા આ નયનો કર્યા, અને જ્યા નયનોને કરવાનું કહ્યું ત્યાથી ખસ્યા

તમે રસ્તા પરથી પસાર થાઓ છો ત્યારે જુઓ છો ને ? માણસોની આખો ઠેકાણે ■ ખરી ? એ કેવી આડીઅવળી બટકે છે ? ઠેટલીકવાર તો આ આખો એવા એવા સ્થાનમાં તદ્દલીન થઈ

જાય છે કે કોઈની સાથે અથડાય ત્યારે જ એને જાન આવે, એથી જ તો અકસ્માતો (Accidents) વધ્યા છે ! દેખતા આધળા-ઓની સખ્યા આજે ઓછી નથી આવા અધોને સાચા સૌન્દર્ય-દર્શન કયાથી લાધે ?

સુખમની લગામ જેના હાથમાં હોય તે જ સૌન્દર્યના અન્ધ ઉપર ચઢી શકે આ આખોને ચામડીના ઉપનો, સૌન્દર્યનો કેવો રસ છે તે જુઓ ! ચિત્તાત્મક સાર્હિત્ય વાચતા આખની પાપણા પર લેધ ચઢી બેસે, પણ સિનેમા કે નાટકમાં ઝોકા આવે ખરા ? એવું કારણ એ જ કે આખમાં વિકાર છે, વિકારને વિકારી વસ્તુ જ ગમે

સૌન્દર્ય કાટો નથી, ફૂલ છે

એક કવિએ કહ્યું છે

‘ Beauty is to admire and not to touch If it is touched it is spoiled ’

સૌન્દર્ય પ્રશ્ન સાજરેલી દૃષ્ટિથી લેવા માટે છે સ્પર્શવા માટે નથી સ્પર્શતા નાશ પામે પણ તે કશું સૌ દર્શ ? આ ચામડામાં વસેલું કે પ્રકૃતિમાં વસ્યાયેલું ? દેહદેશવાસી સૌ દર્શને ફૂંદનારી આખો પાપી છે આવી આખો એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને અથડાયા જ કરવાની એને સ્થિરતા કયાથી હોય ? આત્મદેશવાસી સૌન્દર્ય માટે કહેવાય છે : शुद्धम् अपावविद्धम् सौन्दर्यम् એ સૌન્દર્ય શુદ્ધ છે, પાપને નહિ સ્પર્શેલું તે પવિત્ર છે

આપણા મહાકવિ કહે છે

‘ એ રસતરસ્યા બાળ ! રસની રીત ન બૂલશે !
પ્રભુએ બાધી પાળ, રસસાગરની પુણ્યથી ’

ચામડાની રૂપકડી પૂળીઓની શોધમાં ન્યા સુધી આખો

પછાડા ખાતી હોય ત્યાં સુધી તેનામાં સૌન્દર્યરસ ઉપામકા શુદ્ધ ચેતના છે એમ કેમ કહેવાય? હું કહું છું, સૌન્દર્યના ભખા બનજો, એને પૂજજો. પણ તે સૌન્દર્ય આત્મિક હોવું જોઈએ સૌન્દર્ય કાટો નથી, ફૂલ છે એના દર્શનથી ઘા ન વાગે, પણ દૃઢ્ય સુવાસિત થાય કંઈ વાગે ત્યાં સૌન્દર્ય નથી, પણ વાસના છે. સિનેમા જોઈને આંખ્યા પડી હેયું નિર્મળ ને હળવું નથી બનતું, પણ વિકટપોના ભારથી ભારે બને છે જ્યારે વીતરાગના દર્શનથી મન વિકટપોથી મુક્ત બની હળવું ને સુવાસિત બને છે એટલે કવિએ કહ્યું છે

અખિયનમે અવિકારા જિનદા, તેરી અખિયનમે અવિકારા,
શાત અધિ પરમાણુ નિપાયા, તુજ મુદ્રા મનોહારા

હો ભગવાન ! તારી આખોમા અવિકાર છે, કારણ કે શાત અને પવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલી તારી મનોહર મુદ્રામા વિકાર ક્યાંથી હોય ? અમારાં આખો વિકારો છે, કારણ કે રાગ અને દ્વેષના અપવિત્ર પરમાણુઓથી ઘડાયેલા અમારા હૃદયમા અવિકાર ક્યાંથી હોય ? અમારા વિકારના અધિકારને તારા દર્શનની જ્યોત માં અમે બળના માટે આંખ્યા ડીએ તેને તું બાળી નાખ અને અમને પણ અધિકારી બનાવ

આપણી આખોમા શું ભર્યું છે તે આપણને દેખાતું નથી જેમ મોં પર ડાઘ હોય પણ આપણને ન દેખાય, અરીસો મળે તો જ આપણે આપણા મુખ પર રહેલા ડાઘને જોઈ શકીએ તેમ આગમશાસ્ત્રનો અરીસો મળે તો આપણી આખોમા રહેલા વિકારને જોઈ શકીએ પણ આપણને તે જોવાની પુરસદ નથી મોહની મહાપ્રભાવ મદિરા પીને આપણો આત્મા અચૂર બન્યો છે, ઘેલો બન્યો છે ઘેનમા એ પોતાના કોપનો ટોપલો બીજ પર નાખે

એક માણસને અમદાવાદથી મુંબઈ જવું હતું એણે મુંબઈની ટિકિટ કઢાવી અને 'પ્લેટફોર્મ' પર આવ્યો. તે દાડ પીને ચક્ર્યૂર બન્યો હતો. ઢેકમાં કંઈ ગાડીમાં બેસવું એનું એને લાન ન રહ્યું તે આખું લાણી જતી ગાડીમાં ચઢી બેઠો. ગાડી ઉપડી મહેસાણા આવતાં ટિકિટ-ચેકર આવ્યો. એણે ટિકિટ માગી. ટિકિટ જોઈ એણે કહ્યું, 'આ તમારી ટિકિટ તો મુંબઈની છે, અને તમે તો દિન્દી મેલમાં બેઠા છો. તમે ભૂલ્યા લાગે છે.'

આ સાંભળી પેલો દાડડિયો તાડુકયો. 'હું ભૂલ્યો છું તો બસાબસ જોઈને બેઠો છું પણ તમારા કાંઈવરે દાડ પીધો લાગે છે! એ મુંબઈ લઈ જવાને બદલે આ બાલુ ગાડી લઈ આવ્યો! એને નીચે ઉતારો અને કહો કે ગાડી પાછી મુંબઈ લાણી લઈ જાય.'

વિચારો દાડ કેણે પીધો હતો? આવી દયા જગતની છે! પોતે ભૂલોની આધીમાં અટવાઈને બીજાની ભૂલો શોધી રહ્યો છે. ઢેકમાં પોતાને પોતાના ગામની ખબર નથી આપણું ગામ એ આ દુનિયા દુનિયા નથી અહીં તો અસ્પૃશ્ય મમય માટે આવ્યા છીએ અહીં વિમાનો લીધા પછી અહીંથી આગળ વધવાનું. આપણું ધામ દૂર છે, ઉપર છે, સૂર્ય ને ચંદ્રનીચે પેલી પાર છે જ્યાં સૂર્યનો પ્રકાશ પણ ઝાંખો લાગે એવા પ્રકાશમય, સૌન્દર્યમય મોક્ષ-પ્રદેશનો નિવાસી આપણો આ આત્મા છે એનો વિચાર સ્વપ્નેયે આવે. ?

એક ગામમાં એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો 'ત્યા મોક્ષમાં આઈ પીને વાતો કરવાની ખરી કે નહિ?'

મેં કહ્યું 'ત્યા વાતો કેવી? ત્યા તો આપણો આત્મા અનંત જ્ઞાનમય-પ્રકાશમય હોય છે વીતરાગને વાતો કેવી?'

ત્યારે ફરી પ્રશ્ન કર્યો 'તો પછી વાતો વિના અમારો સમય કઈ રીતે પસાર થાય ? અને તો મૂઝાઈ જઈએ...' ?

મને વિચાર આવ્યો. જે લોકો વાત વિના રહી શકતા નથી, ઘોઘાટ વિના જીવી શકતા નથી, કોલાહલ વિના જેમને પોતાનું જીવન શૂન્ય લાગે છે, આવા માણસોને આ મોક્ષની પ્રકાશમય પ્રદેશની કલ્પનાય કયાથી આવે ? કેદમાં કહી સ્વસ્થ વિચાર આવતો જ નથી મોહનો પણ કેદ છે એમા આત્માની સહજ ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિનો વિકાસ કયાથી હોય ?

આત્માની નેસર્ગિક દૃષ્ટિ જાગે તો સમજાય કે આત્મા જ એક એવી ચીજ છે, જેને અગ્નિ બાળી ન શકે, પવન સૂકવી ન શકે, તલવાર છેદી ન શકે, પાણી ધીજવી ન શકે, તે સ્નાન વિના પણ પવિત્ર છે અને આમૂષ્યો વિના પણ સુહસ્તમ છે

આવા આત્મસૌન્દર્યનું એકાદ કિરણ પણ મળે તો આ દૃષ્ટિ ધન્ય બને એ વિના તો આ આખું શિયાળું ખાવાય થોભ્ય નથી.

યોગીએ હાથ, કાન, આંખ ખાવાની ના કહી, ત્યારે શિયાળું કહ્યું 'તો આ જે પગ ખાઉ ?' યોગી કહે પાદો ન લીયવતો ભાઈ, પગ પણ ખાંડ નહિ કારણ કે એ તીર્થ ગયા નથી કદાચ કોઈક વાર તીર્થે જાય તો પણ ઘોડાગાડીમા, મોટરમા કે ડોળીમા ખીજાને પોતાનો ભાર આપી તીર્થે ગયા તેથી શું વળ્યું ? પોતાના, સ્નેહી આવવાના ■ એમ જાણવા મળે અને વાહન ન હોય તો પગે ચાલીને પણ સામે જાય સવારે ફરવા જવાનું, walkનું જવાનું હોય તો માઈલો સુધી ચાલે કોઈ આસામી ફેઇલ થઈ જવાની છે, એમ' સાંભળે તો અધરાતે પણ વાહન વિના ત્યાં દોડી જાય, પણ ચાનાએ જતા થાક હોય

તીર્થસ્થાનેની ધર્મશાળાઓ

પૈશાનુ નામ આવે ત્યા પગમા જોર આવે પ્રભુનુ નામ આવે ત્યા કટાળો આવે ! શરીરને શ્રમ આપ્યા વિના, પગે પડીને ત્યા વિના યાત્રાનો પૂર્વ લાભ કઈ ગીતે મળે ? આજ કાલ યાત્રાના ધામો, તીર્થસ્થાનો અને ધર્મસ્થાનો અર્થાગ્ય ધામોઓને લીધે કમસ્થાનો બની રહ્યા છે ત્યા બધા જોઈને આવડાનુ ખાવ, ન પીવાનુ પીએ જુગાર રમે અને લહેર કરે, એ તીર્થસ્થાનોમા રહેલી ધર્મશાળાઓની જોરડીઓ ભેંચી દેતો. તેમને લાગશે. ક્યાક બીડીના હુકા પડ્યા હશે, ક્યાક સિગારેટનો જ્વરો પડ્યો હશે, હીવાલ પગ પાનની પિચકારીઓ મારેલી હશે અને આવનાર સપૂતોના નામ કાગા ઠોલસાના કાગા અશ્વરોમાં લહેલા હશે !

આ બધુ બની રહ્યું છે, કારણ કે જીવનમા ધર્મ નથી ધર્મને કોઈએ મદિરમા જ પૂરી ગણ્યો. એને હવે બહાર લાવો જીવનમા લાવો માણસ જેમ જમે છે રનોડામા, પણ એ જોરાકને ચાવે. જાતરમા પચાવવા માટે રસોડામા જ બેસી રહેવું પડ્યું નથી તેમ માણસે ઉપાસ્ય ને મદિરોમાયો ધર્મને મડલુ રી, એનો ઉપયોગ વ્યવહારમા કરવો જોઈએ ધર્મને મદિરમા જ ન રખાય ધર્મ જીવનમા, વ્યવહારમા અને વર્તમા આવશે જ એનો મહિમા વધશે તો જ એ ધન થશે તો જ એ ઉત્પત્તિ બનશે

માચી યાત્રા કોનુ નામ ?

ચોડા વર્ષો પહેલાની આ વાત છે, જુરેદેડે ૨૪૨૨ ના હિ પછુ પગપાળી કરવા હતા, તે દિવસે જ ૨૪૨૨ ને એક તખતગદથી પાલિવાણની યાત્રાને ૨૪૨૨ ને એ

પણ હતા. બને જણ લાગે પ્રવાસ કરી પાલિતાણા પહોંચ્યા ગિરિરાજ ઉપર ચાલીને જઈ દેવનગરીના દર્શન કર્યા. પ્રભુના દર્શનથી એમને આત્મા નાચી ઉઠ્યો

જે વસ્તુ ઘણા કદ પછી લાગે ગાળે મળે તેનું મહત્વ કોઈ જોર હોય છે શેઠે પણ ઘણા પ્રવાસ પછી જીવનમાં પ્રથમ વાર જ આદીશ્વર પ્રભુને જોયા એમને આત્મા ટોલી ઊઠ્યો. આનંદમાં હાલતા શેઠ મંદિરની બહાર નીકળ્યા, ત્યાં એક સાધુનો ભેગ થયો. શેઠે એમને પણ પ્રેમથી નમન કર્યું. સાધુએ પૂછ્યું 'શેઠ તમે દૂરથી યાત્રાએ આવ્યા હોજાઓ છો ?'

શેઠે બે હાથ જોડી 'હા' કહી

સાધુએ કહ્યું 'તમે દર્શન કર્યા, હવે તો તમે તમારા ગામ ભેગા થશો, પણ દર્શનની મીઠી યાદ હોવામાં કંઈ રીતે રાખશો ? જો આ પવિત્ર સ્થળમાં કોઈ નિયમ હો, કોઈ જાલારણ હો, તો કંઈક મીઠી સ્મૃતિ હોવામાં સદા ટકો રહે, બાકી પાંચર ઉપાસીને તો મનુષ્ય પણ આ તીર્થ ઉપર આવે છે એમને થોડો જ યાત્રાનો લાભ મળવાનો હતો. યાત્રા તો તે કે જેની મીઠી યાદ આપણા જીવનને કોઈ સદ્ગુણથી ભરી દે.'

રગમંડપમાં પ્રભુની સામે જિભા રહીને જ શેઠે સાધુના વચન સાંભળ્યા એમને આ વચનો મીઠા લાગ્યા એમણે કહ્યું 'આપનો વાત સાચો છે દેવના દર્શન થયા ગુરુના વચનમુતો પણ સાંભળવા મળ્યા હવે એક નિયમ લઉં તો ધર્મ પણ જીવનમાં આવે તો ગુરુદેવ ! મને નિયમ આપો. જો તેવા પ્રસંગમાં પણ મારે ક્રોધ ન કરવો. જે ક્રોધે મારા જીવનને કદું બનાવ્યું, એ ક્રોધને અહીં આપ્યા છતાં પણ ન છોડું તો યાત્રાનો અર્થ શો ? ક્રોધને અહીં મૂકતો જાઉં અને પ્રેમની હવા અહીંથી લેતો જાઉં, એ જ યાત્રાની મીઠી સ્મૃતિ.'

માધુએ કહ્યું ‘ શેઠ, જો, જો, હો નિયમ તો લેા છેા પછુ એ તુ નહિ પ્રતિજ્ઞા લેવી સહેવી છે, પણ પાગલી ઘણી કઠિન છે પ્રતિજ્ઞા લેવામાં ઘણા સિદ્ધ જેવા ગુરુ જની જાય છે, પાગલામાં શિયાળ જેવા કાયર ’

‘ ના, ગુરુદેવ ના એવુ નહિ જને દેહના દુકડા યશે તોય નિયમ નહિ તુ ’ હૃદયના તોજ આખમાં લાવી શેઠે કહ્યું

શેઠ આ મીઠી સ્મૃતિ લઇ, યાત્રા કરી પોતાને ગામ આવ્યા એ જમાનામાં આવી યાત્રા કરી આપનારનો કુટુંબી આખા ગામને આ ખુશાલીમાં જમણુ આપતો મો સ્નેહપૂર્વક મહાબોજન કરતા અને યાત્રાની પવિત્ર હવા આખા ગામમાં છરાઈ જતી

આ શેઠને એક ભત્રીજે હતો એને પોતાના કાકાની આ મહાન યાત્રા નિમિત્તે ગામને બોજન આપવાનો નિર્જય કાર્યો પણ એણે ત્યારે કાકાના નિયમની વાત સાંજળી ત્યારે એને કુતૂહલ થયું કાકા એક ઠંઠાક પણ ક્રોધ વિના સ્હી ચડે ? ક્રોધ છોડે તો પડી એ કાકા શેના ? આખુ ગામ જાણે છે ક્રોધ એટલે કાકા અને કાકા એટલે જ ક્રોધ જોડે તો ખરે કે કાકા કેવી રીતે નિયમ પાળે છે ? સૌ મી વચ્ચે કાકાનુ સ્વરૂપ પ્રગટ કરાવુ તો જ હું ખરે ભત્રીજો

એણે આખા ગામમાં જમવાના નોતર ફેરવ્યા, પણ પોતાના કાકાના ઘરને દાખો કરાવ્યો સાજો સો યાત્રીવાડકો લઇ જમવા જવા લાગ્યા, ત્યારે શેઠ પણ જવાળી તૈયારી કરવા લાગ્યા શેઠાણી છ છેડાડ ગયા ‘ વગર નોતરે જમવા જતા સરખાતા નથી ? કાળ-ભૂખ્યાની જેમ આ ચાલ્યા ’

શેઠ તો પ્રેમની હવા લઇને આવ્યા હતા એણે હમીને કહ્યું ‘ તારો બુદ્ધિને પણ ધન્યવાદ છે અરે, ઘરમાં તે વગી નોતર શા ને નિમત્ત શા ? આપણે કયા પારકા ધીએ ? આ

યાત્રાનિમિત્તે તો આ પ્રેમભેજન છે ! ચાલ, ચાલ, હવે નિમત્રણવાળી !

શેઠાણી બબડની એની પાછળ ચાલી વાડીની રેલીમા એનો ભત્રીજો સોનુ સ્વાગત કરી રહ્યો હતો. કાકાને જોતા જ એ પૂઠ કરીને ઊભો રહ્યો. શેઠ એની પાને થઇને પસાર થઈ ગયા. આગળ જતા શેઠાણીએ કહ્યું " જોયું ? નિમત્રણ વિના આવ્યા તો કેવી ફજેતી થઈ ? સોનુ એ માનપૂર્વક સ્વાગત કરી રહ્યો છે. આપણને 'આવો' એટલુંય કહ્યું ? એ જામને જમાડે છે તમારી તો સામુય એ જોતો નથી બાપો તમારે જવું હોય તો, હું તો આ ચાલી "

ભત્રીજો દ્વર ઊભો ઊભો આ વાતાલાપ સાંભળી રહ્યો હતો. એની આખ બાંછ બાજુ હતી, કાન ચઢી હતા.

શેઠે કહ્યું ' તીર્થ જઈ આવી, પણ તું તો આવી જ રહી એકલો માણસ કેટલાનું ધ્યાન રાખે ? જોતી નથી, એ કેટલી ધમાકમા છે એ તો આપણુ બાળક કહેવાય ચાલ હવે '

ભત્રીજાએ કાકાને સાંભળ્યા એનું હૃદય નમી પડ્યું, પણ એને એક વધારે કસોટી કરવાનું મન થયું. એણે જઈને કાકાની માગીમા લાડવા પીરસવાને બહારે એક ગોળ પહોંચો મૂક્યો. શેઠે ઉભે જોયું આસપાસ જોડેલા સૌ હમી પડ્યા. દરરો શેઠાણીએ આ અપમાનજનક દ્રશ્ય જોયું અને એ સળગી ઊઠી પણ શેઠ તો તીર્થથી વિવેક ને પ્રેમ લઈને આવ્યા હતા. પ્રતિજ્ઞાની મૂડી એ એમ જવા દે ? એમણે પોતાનો જ કાન પકડના કહ્યું ' મારા ભાણુમા પકવાન ન ચોસે પહોંચો જ ચોસે. હું વૃદ્ધ છતાં મારામા એટલોય વિવેક ન આવ્યો કે જામના માણસો પહેલાં જમે, ઘરના માણસો છેલ્લે જમે ઘરનો થઈને હું

પહેલો બેઠો, એ મારો જૂલ તે ઠીક સુધારી' એમ કહી એમણે પીરસવાનું કમડલ હાથમાં લીધું

બત્રીસની આખમાં આસુ ધસી આવ્યા કાકાના ચરણોમાં એ હાડી પડ્યો એમની પવિત્ર ચરણરૂઝ લેતા એણે કહ્યું 'કાકા' આપે સ્વાસ્થી યાત્રા કરો આપ કોષને શેતુ છ નદીના નિર્મળ નીરમાં ધોઈ આવ્યા' આપ ત્યાથી હાથ અને પ્રેમનું અમૃત લઈને આવ્યા મને હંતુ કે કંઠવી તુબડીને ગગામાં સ્નાન કરાવવા માગ્યો એની કંઠવાશ ન જાય પણ ના, મારી જૂલ છે પારસમણિનો સ્પર્શ ધાય તો લોખંડ પણ નોતું થાય છે આપને દર્શનનો સ્પર્શ ખરાખર થયો છે આપના આ પ્રેમયાત્રા ધન્ય છે મને હાથ આપો'

જમનારાઓએ જ્યારે આ પ્રેમકથા સાંભળી ત્યારે તો એમના ભોજનની મીઠાશમાં કોઈ અપૂર્વતા આવી વમી સુધ્ધના લોહીનો પેસો આવ્યો

ગિયાળ વિચાર કરે છે 'હવે મારે શું ખાવું ? જાથ, કાન, આખ, પગ મધા જ અપવિત્ર છે, તો લાવ પેટ ખાઉં'

ત્યા યોગી બોલ્યા

પેટ પણ ખાઈશ નહિ, કાણુ કે પેટ તો અન્યાયથી, અત્યાચારથી મેજવેલા અનીતિના દ્રવ્યથી ભરેલું છે આ પેટ ખાશિ તો તારી છુદ્ધિ ક્ષત થશે પત્રી તુ તારા જાતભાઈઓને મદદ નહિ કરે, જાતભાઈથી દૂર ભાગીશ, તુ બીજાઓની સાથે તો હુઆઈ કરે છે, પણ પત્રી તો તુ જાતભાઈને, તારા કુટુંબને પણ નહિ છોડે, માટે આ અન્યાયના દ્રવ્યથી ભરેલું પેટ ખાવું રહેવા કે' સાધુઓમાં દ્વેષનું કાગણું

અનીતિનું ખાય તો માણસની પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ આવે છે એ સત્યામા/ઓ-સાથે પણ કવડ કરે, વચના કરે આજકાલ 'સાધુઓ

પણ અહર અહર કલહ કરતા હોય છે, કારણ કે એમના પાનમાં આ અન્ન પડે એટલે એમની બુદ્ધિમાં વિવૃત્તિ આવે નહિ તો સાધુઓમાં વેરઝેર, દ્વેષ, કલહ, કુસપ હોય શાના? એમનામાં તો મૈત્રી હોવી જોઈએ, પણ મૈત્રીથી ભરેલા સાધુઓ આજે કેટલા દુર્લભ છે! સાધુ, સાધુને જોઈ દૂર ભાગતા હોય તો જાણુજો કે અન્ન તેવું મન છે

ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લઈ વિહાર કર્યો પહેલે જ દિવસે એ પોતાના પિતાના મિત્ર એક તાપમના આશ્રમે આવી થઈયા તાપસને જોતા જ પ્રભુના હૈયામાં પ્રેમની ઊગા જિછળી એ બને હાથ પહોળા કરી હૈયેહૈયુ દબાય એ રીતે એકબીજાને લેટી પડ્યા.

પ્રભુ તો મહાન સાધુ છે પેલો મામાન્ય તાપસ છે, છતાં કેવો પ્રમ? સાધુનું દર્શન એ જ પુણ્ય છે સાધુઓ તો હરગ-હરતા તીર્થ જેવા છે, પણ ત કયા સાધુ? જે ત્યાગી હોય, ધ્રુવચારી હોય, મૈત્રીભાવથી છત્રકાતા હોય, એવા સાધુના નમનથી આપણામાં જરૂર નમ્રતા ને સહયતા આવે

આજના યુગમાં લોકો નમન ભૂલ્યા દડવત્ પ્રણામ ભૂલ્યા અને નમસ્કાર પણ ભૂલતા જાય છે હવે તો દૂરથી સલામથી (salute) પતાવે આ સદ્ગુણ અનાજથી માણસનું માનસ બગડયું છે માણસ માણસથી દૂર ભાગે છે માણસ એક બીજાને મળે છે તો વચ્ચે અવિશ્વાસનો પડદો રાખીને જ મળે છે માણસના માનસમાં પાપ આનંદ છે એટલે માણસો માને છે કે દૂર રહેવામાં જ માર છે કેટલાક કહે છે બાઈ! ચેતીને ચાલવાનો આ જમાનો છે આહ! માનવતાની પ્રતિષ્ઠા જડ! હવે આપણી પાસે શું રહ્યું? માણસમાં કેટલો અવિશ્વાસ જાગ્યો છે તે તમને નીચેના પ્રસંગ પરથી ખ્યાલ આવશે

એક ઊંકડો દીવાન પર બેઠો હતો એનો પિતા નીચે બેઠો

રહી કદી રહ્યો હતો, 'બેટા' ઉપરથી ઠેકઠો માર, હું તને ઝીવી લઈશ, જરાય ગભરાઈશ નહિ, હું નીચે બિચો છું ને' તારે કરવાનું હોય નહિ ચાલ કૂદકો માર બેઈએ'

છોકરો મૂંઝાતો હતો અને ખીક હતી ત્યાં ફરી એના બાપે કહ્યું 'અરે, હરે છે શાનો? તું પડતું મૂંઝીશ એવો જ તને હું ઝીવી લઈશ' અને છોકરાએ જૂમકો ખાયો એના બાપ ત્યાંથી ખમ્મી ગયો છોકરાને જરાક વાગ્યું એણે બાપની સામે બેસ્યું

બાપે કહ્યું 'મે તને જૂમકો નથી મરાખ્યા, પણ જીવનભર ચાક રહે તેવી-લાખ ઉપિયાની શિખામણ આપી છે સગા બાપના વચન પર પણ વિશ્વાસ કરવા જેવો આ જમાનો નથી કોઈના આધાર કે કોઈના વચન પર, કોઈ પણ કામ કરીશ તો હાથપગ ભાગી જશે તું ઉપર પડીશ એમ લાગતા તારો બાપ પણ ખમ્મી ગયો, ત્યાં ખીંતે તો ખમ્મી જાય એમા નવાઈ ની? માટે કોઈનાય આધારે જૂમકો ન મારીશ શત્રુ સાથે પણ એવી રીતે વર્તજ કે કોઈવાર મેત્રી કરવાનો પ્રસંગ આવે તોય વાધો ન આવે, અને મિત્ર સાથે એવી રીતે વર્તજ કે કોઈવાર એ તારા શત્રુ બની જાય તોય તને સુરક્ષીમા ન મૂંઝી રહે કોઈને ધ હથુ ન આપતો'

આજે જીવન કેવું છે તેવું આ પ્રત્યક્ષ દેશાત છે માનવીના મનના દ્વાર આજ ખુલ્લા નથી પણ બિડાયેલા છે એનામા પ્રકાશ આવી શકતો નથી, અને અંદરનો અધકાર બહાર જતો નથી માણુમ મળે છે, વાતો કરે છે, માથે ખાય છે, પીએ છે એકબીજા સાથે પ્રેમગોષ્ઠિ કરે છે પણ વચ્ચે દીવાલ છે-પડદો છે પ્રકાશ નથી, તિમિર છે આવા સંલોગમા માનવતાની જ્યોત એકમીલના હયામા કઈ રીતે પહોંચી શકે?

શુ યાય, દ્રવ્ય એવું આવ્યું? કળા બજારોનો, યુદ્ધના અત્યાચારોનો, વિશ્વાસઘાતનો પંથ આવ્યો એટલે માનવી માનવતા

વિહોણો બન્યો. માણસ હવે ખવડાવીને નથી ખાતો, પણ લૂગીને એકાન્તમાં બેસી એકલો ખાય છે ત્યાં સાધર્મિકવાત્સલ્ય કે સહ સોજનની તો વાત જ ક્યા રહી? અતિથિને સોજન આપવાની વાત, આજ તો કેટલાકને કંપનાસદિ જેવી લાગે છે, છતાં આપણુ ભાગ્ય કે આવી હવામાં પણ વાત્સલ્યથી ભરેલા, મૈત્રીથી છવકાતા દેવાવાળા માનવો મળી આવે છે એવાએને જોઈ હું ત્યારે માથું એમના ચરણમાં નમી પડે છે.

એકા પર્વે પહેલા યુગર્જની નિશાળના જે શિક્ષકો કેટલાક પ્રશ્નો પૂછવા આવેલા અમારો વાર્તાલાપ ચાલતો હતો. મેં એ પ્રસંગને ઉદ્દેશીને શ્રીરામ અને ભરતનું નામ લીધું, ત્યાં પેલા બીજા ભાઈએ કહ્યું ‘આ ભાઈને આ યુગના ભરત કહીએ તો ચ ખોટું નથી એવો એમનો ત્યાગ છે એમની ઉંમર ૪૫ વર્ષની છે એ અપરિણીત છે પ્રજાચારી છે પોતાના ભાઈના કુટુંબ ખાતર એમણે જીવનભર પ્રહાર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે.’

મને એમની વાત બહુવાની જિજ્ઞાસા વર્ધ મેં એમને જ પૂછ્યું ‘આ વાતનું રહસ્ય શું છે?’

એમણે નમ્રતાથી કહ્યું ‘એવો કોઈ મહાન ત્યાગ મેં કયો નથી. આ કાર્જ મારા મિત્ર છે એટલે પ્રથમ કરે છે મેં તો મારી ફરજ બજાવી છે. અમે જે ભાઈઓ હતા મારા મોટા ભાઈએ કેટલાય દુઃખ ને કષ્ટ વેઠી મને બહુાવ્યો, પુસ્તકો લેવા માટે ને ટર્મ ફી ભરવા માટે પણ પૈસા અમારી પાસે નહતા ત્યારે મહિનાઓ મુઠ્ઠી એકાંટ ક બૂખ્યા રહી એમણે મને બહુાવ્યો એમને યાદ કરું છું એટલે થાય છે એ કેટલા મહાન હતા? આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં હું હૈંડમાં એ અણધાર્યા મૃત્યુ પામ્યા પાછળ ચાર બાળકો અને બાબી રહ્યા આજીવિકા માટે કોઈ સાધન ન હતું સૌ નિરાધાર થઈ ગયા તે વખતે હું અમદાવાદમાં ભણાવતો હતો એ જ વર્ષમાં

મારે હમ વચના હતા જાવિના મપુર રખ્યો અને એથી રહ્યા
 હતા બીજી જાણુ મારા જાણું નિરાપાર કુટુંબ હતું મારે શું
 રહ્યું ? હું તમ કહે તો અને મળ્યા મો રૂપિયા મારા રાસારમા જ
 પૂરા થાય જાણી અને જાણીને શું ? જે જાણ્યો અને પરતેવે
 પછીને, જૂએ ગરીબ, કુળની ચિંતા દેવા પર લાગેને જાણ્યો,
 એની બેસાજરીમા એના જાણીને રજા, જૂએ મરે, શિશુ
 વિના રહે! એ હું એવા કહે ? હું જાણી રીતે આજુદ માણુ ને
 માણુ જાણું કુટુંબ બીજા માણુ તા મારી માનવના ન હશે ?
 જેણે અને પાણ્યો અને ચિંતા જાણુ એના કુટુંબને પોષણ અને
 શિશુ આપુ એ શું મારો ધર્મ ન દેનો ? પણ એ ક્યારે
 બને ? હું જાણ ન કહે તો ? મેં તમારું નિર્ણય લીધો શુભ
 પાત્રે જાણે પ્રભુની સાચીએ આજુવન જસમય પાણવની
 પ્રતિના લીધી જાણના જેવાના આર્યવાંદથી આજુ તુખી તા
 નિયમ પાણ્યો છે અને જન તા જાણે જઈ, થોડી રહી '

મારો જાણુ કુટુંબ મારી માણે જ છે મારી રીતીને તો
 પરજાણી નાજા જાણે મારો રીતે એમ એ મા છે એ માણ
 વચનને રેવવચન તુરંત જાણી નવા કહે છે એથી નેવા અને એથી
 જાણી તો હું જેકે હું કે સમેયુ પુત્ર પદ્મ પિતાની નધા કરના મે
 નિહાળી જાણ્યપાત્રન કહ્યું તો એનો જાણા અને મો નજો મળ્યો
 છે આજ હું કેટલો મુખી હું ? અને થાય છે, બીજી કોઈ મદ્યન
 કાઈ બહે મે નથી કહ્યું, પણ જાણ્ય પાત્રન તો જાણે કહ્યું છે '

સુધુતામે પ્રભુતા વમે, પ્રભુતામે પ્રભુ દર

જે માણસ જાણ્યની રીતે પર ચાલે છે, તેનું જીવન કુલ
 જેવું સુવાસિત, સુવિશિત તેમજ પ્રકુલ દોષ છે પણ જે
 જાણ્યને જાણ્ય સમજતો નથી તેથી તેનું જીવન કેવું દોષ છે,
 તે આપને જોઈ રહ્યા છીએ

ચોગીને શિયાળે પૂછ્યું “તો આ મડદાનું માથું ખાઉં?” ચોગીએ કહ્યું ‘ના, ભાઈ, ના’ આ માણસનું માથું પણ ખાવા લાયક નથી કારણ કે મર્વેજ તુમ શિર ગર્વથી આવું માથું સદા ઊંચું જ રહ્યું છે, એ કયાયે નમ્યું નથી હા, અધિકારીઓ આગળ એણે માથું ઘસ્યું હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યા હશે, પણ દેવ આગળ, સુર આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ અક્કડ જ રહ્યું છે પોતાને ઘેર આવનારની સામે એ નમ્રતાથી કદી ગયો નથી પોતાને ત્યાં આવેલા અતિથિઓનો એણે નમ્રતા પૂર્વક મત્કાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુજ્જનો આગળ પણ એ અક્કડ ચંધને ઘાટ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છે, તેમ તેમ એમા નમ્રતા આવવી જોઈએ આગાને જેમ ફળ આવતા જાય તેમા તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે કદીએ છીએ, “લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દૂર” લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અદૃષ્ટ સત્વવાળા કેવા ઉદ્વત હોય છે એનો એક પ્રસંગ મને યાદ આવે છે

અમે અધેરીમા યાનુમાર્ગ હતા અમારા નજીકના જગનામા એક ભાઈ એન્જિન્યેટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો માથ નહિ એ ચાલે ત્યારે અક્કડ, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની ચાવ પણ જોવા જેવી તાડ વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ સામે મળે તો ભાઈ મોઢું મરડીને ચાલે એને થાય કે આ તો પૃથ્વી ઉપર ભારભૂત! આ સાધુઓ શું કામના? મદતનું ખાય અને ફર્યા કરે!

એક દિવસ ગમ્મત થઈ હું એક ભાઈને જગલે આહાર લેવા ગયેલો, ત્યાં એ જગલાના માલિકે મારી સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠિ માઠી વાનો ચાવતી હતી, એટલામા પેવા અક્કડભાઈ આવ્યા

શેઠને લેતા જ એ એકદમ નસ જતી ગયા શેઠને ખુબ જ સમ્બતાથી સલામ કરી

શેઠે કહ્યું “આટલું મોડું નોકરી કરો છો કે હજમન ?”

પેલાએ અનિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યું “સાહેબ, આજે જરા મોડું થઈ ગયું મફત કરા જેવી આવી ભૂલ નહિ થાય” અને એમના હંધારા પ્રમાણે કામે લાગી ગયા

મે પૂછ્યું “આ ભાઈને કેટલો પગાર આપો છો ?”

ઉત્તર મળ્યો ‘ઢોઢનો’ મને મનમાં થયું ઢોઢસો માટે આટલી દીનતા ? આટલી કાકડવીરની વિનવી ?

ત્યારે ભોગને ઝાગ જાણી લાત મારનાર ત્યાગીએને ભેંઈ અકકડ બને અને ધનવાનની આગળ દીન બને, ત્યારે દ્રોણાચાર્યનું વચન યાદ આવે કે જયના દાસા વયમ અમે ધનના દાસ છીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો નો નમે રોટલો આપનાર આગળ તો કૂતરો પણ નૃત્ય કરે માણસ પણ એકલા પેટ પોપનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સાચવે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આદર ન દાખવે તો એની માનવતા કઈ રીતે વિકસે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાલનો પ્રસંગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણીની ધાનાએ નીકળેલો સઘ મહામત્રી વસ્તુપાળના ગામમાં આવ્યો. એમણે સપ્રેમ મધને ભોજનનું નિમત્રણ આપ્યું સઘ પોતાના ઘેર આવ્યો ત્યારે એમના હંધામાં હર્ષ માય નહિ મુવર્ણના યાગ અને મુવર્ણની ઝારી લઈ જાતણ પાસે મહામત્રી પોતે જ મધના પગનું પ્રક્ષાલન કરવા બેઠા વસ્તુપાળ સઘમાં આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમથી નમન કરી એના ચરણ ધૂએ અને મહાનેનાપતિ તેજપાળ અતિથિને અદર લગ્નજાય, આ રીતે સમસ્ત સઘના પગ પોતા એમના શરીર પર પરત્તેવાની ધારા

નાકરોએ કહ્યું માલિક ! આ કામ અમને સોપો થોડા બાકી રહ્યા છે, એમના પગ અમે ધોઈશું આપના શરીર પર પરસેવાની ધારા વહી રહી છે આપને થાક લાગ્યો હશે '

મહામત્રી વસ્તુપાળે આપેલો ઉત્તર કઠી ન બૂલાય તેવો છે 'અરે થાક ! થાક તો જન્મોજન્મનો ઝિતરી ગયો તમને આ પર સેવાની ધારા લાગે છે, પણ મને તો આ પ્રેમની ધારા લાગે છે તીર્થને દુપગી આવેલા માનવીના પગ ધોવાનું સૌભાગ્ય મને ક્યારે મળે ? આ ધારાની બુદ્ધિમા વાત્સલ્ય, પ્રેમ ને મૈત્રી બદેલા છે !'

આવા મહાન્ માણુનોમા પણ કેવી ઉન્નત ભાવના હતી !

માનવ પ્રત્યે કેવું સન્માન હતું ! કેવી ઉન્નત ભાવના હતી !

માનવ જીવન એટલા ધનથી મજાન નથી બનતું, ' Greatness does not consist in Riches ' મહત્તા ધનની નહિ, મનની છે

આજના પ્રવચનમા આપણે જોઈ ગયા કે, જે હાથે દાન લીધું નથી, જે કાને મદવચનો માલગ્યા નથી, જે આપણે ત્યાગના ફર્શન કર્યા નથી, જે પગે તીર્થની યાત્રા કરી નથી, જે પેટમા ન્યાયનું-પ્રમાણિકતાનું દ્રવ્ય ગયું નથી, અને જે મરનક શુરુ જનોના ચરણમા નમ્યું નથી તે ઠેક તો મારે માટે પણ લાયક નથી, એમ બાણી શિયાળા પણ બૂજ્યું ચાલ્યું ગયું

આ માત્રાળીને વિચાર આવે છે આપણા જીવનમા ધર્મ ન હોય તો આપણું જીવન પણ અર્થહીન ગણાય જીવનમા ધર્મ હોય તો જ જીવનની મહત્તા છે

આપ સો આ પ્રવચન પર ખૂબ ગંભીરતાથી વિચાર કરજો, અને જીવનમા કઠિનો નહિ, પણ આચરણનો, મરેલો નહિ પણ જીવતો ધર્મ લાવી જીવનને પ્રકાશમય બનાવો એ શુભેચ્છા ..

માનવતાનાં સોપાન

અપ્પા કેર દમેઝ્ઞો

અપ્પા હુ સહુ દુદમો ।

અપ્પા દત્તો સુહી હોઈ

ઝસ્મિ લોઈ પરત્થ ય ॥

—ઉત્તરાધ્યાયનસુત્રમ્

પાગાના આ માને જ હતો જોઈએ, એને રાજ
અને દેશભાષી ઉપશાન્ત કરવો જોઈએ—કેમ કે
માઠી બધાના બધે થઈ ગઈ-આત્મા જ ખરેખર
કુલ'ય છે ઠા જ આત્મા જ આ લોકમા અને
પરલોકમા સુખી થાય છે

માનવતર અવસ્થાના વડામા હજારોની માનવ
મેદનીમા આપેલ એક શાસ્ત્રાર પ્રવચનમાળા

માનવતાનાં સોપાન

: ૧ :

માનવત્વ એ એક એવું સ્થાન છે કે એને એકે ડેડ પશુના છે અને બીજે છેડે દેવત્વ માણસ વિવેકપૂર્વક પ્રસ્થાન કરે તો એ દેવ બને અને વિવેક ભૂલે તો પશુ ! માણસ પશુના જલ્પી ન લપમી જાય, એ માટે જીવનદ્રષ્ટાઓએ માનવતાના અમુક સોપાન નિશ્ચિત કર્યાં છે માણસ જાગૃતિપૂર્વક એ સોપાને ચઢે તો એ નોપાનદ્વારા પ્રકાશને પામી શકે, માટે આજના પ્રવચનનો વિષય માનવતાના સોપાન સંબંધમાં આવ્યો છે.

સોપાન એટલે પગથિયા સોપાન કેના ? માનવતાના, પશુ તાના નહિ પશુતાના સોપાન ન હોય, એનો તો ખાટો હોય, પતન હોય, ઉત્થાન તો માનવતાનું હોય, તો પછી એ માનવતાનું મૂલ્યાંકન કરના તો આપણને આવડતું જોઈએ ને ? એનું મૂલ્યાંકન કરતા ન આવડે તો આ માનવભવનો ફેરો નિષ્ફળ જાય આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ ન જાય અને સફળ થાય એ માટે માનવ ભવની નીસરણીના સોપાન ચઢવાની જરૂર છે માનવતાનું એક પછી એક સોપાન જે માનવી ચઢ્યો નથી, એવો માનવી બાદ્ય દ્રષ્ટિએ માણસ દેખાવા છતાં અંતરમાં તો પશુતાનું પ્રદર્શન જ ભરીને ઊઠે હોય ■ પશુતાનું પ્રદર્શન પોતાના જીવનમાં ન ભરાઈ જાય એ માટે માણસે સતત જાગૃતિપૂર્વક પોતાના જીવનનું અને કર્તવ્યોનું અવલોકન કરવું જોઈએ માણસે માણસાઈના ગુણોવડે આ દુનિયાને માનવતાથી ભરેલી બનાવવાની છે, દૈત્યોની દુનિયા બનાવવાની નથી માનવ જ્યાં વસતો હોય ત્યાં

તો હવામા પણ ફૂલની જેમ માનવતાની મુવાસ હોય, પણ આજ
આપણા કમસામ્યે જગતમા માનવતાના અથો ઝોછા થઈ રહ્યા
છે. ભગવાન મહાવીરની અહિંસાથી ભરેલા જગતના ચિત્ર સાથે
આજના વિજ્ઞાનથી ઘાતકે બનેલા જગતના ચિત્રને સરખાવી
જોજો. માણસાઈના હીવા જો બળવા કરશે તો આ ચિત્ર જોતા
જ હૃદય ધ્રુજી ઊઠશે.

જગતનું ચિત્ર

આજના જગતનું દરેક કેટલું બિહામણુ છે ? કેટલાક શ્રીમતો
ઐહિકે સુખમા જ મગ્ન બની, જીવનના ઉદાત્ત તત્ત્વને ભૂટી બેઠા
છે, સત્તાધીશો સત્તાના ઘેનમા મૂર્ચ્છિત થઈ ઉઠવાટન ક્રિયામાથી
ઊંચા આવતા નથી, કેટલાક ધર્મશુભ્રઓ પોતાને માગે મઠ-મંદિર
બનાવવાની ધૂનમા જ્યા ત્યા જમી રહ્યા છે, મધ્યમવર્ગ જીવન
નિર્વાકની ચક્ષીમા પિમાડ રહ્યો છે, વિજ્ઞાનના બિહામણુ માધનો
લાજખો માનવીઓને મૃત્યુના મોખા ધકેલી રહ્યા છે, અશાંતિ
ઢાકેજીની જેમ આખો ઢાઢી માનવી સામે ધૂરડી રહી છે, આવા
વિષમ સમયમા માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશકની,
એ ઉપદેશને જીવનમા વણનાર જિજ્ઞાસુ શ્રોતાઓની, ઠેાડ પછી
સમય કળના આજે વધારેમા વધારે જરૂર છે જો કે આજકાલ
બ્યાજધાનો ચારે બાજુ થાય છે, પ્રવચનસભાઈ પણ ગોઠવાય
છે, હોઠકો હજારોના પ્રમાણમા સાંભળે પણ છે, પણ ઘણાવાર તો
સાંભળનાર અને જીવણાવનારનો હેતુ દિલને ટોલાવવાનો, મનને
બહેકાવવાનો, જગતમા જ્યાંતિ મેળવવાનો અને વાણીના નાદુથી
માણસોને મૂર્ચ્છિત કરવાનો હોય છે, એમ આજના પ્રવાહ પરથી
તમને નથી લાગતું ? સાચા ઉપદેશકો અને સાચા જિજ્ઞાસુ
શ્રોતાઓ આટલા બધા હોય તો જગતનું ચિત્ર આવું હોય ?
આની સ્વાર્થની આધી હોય ખતી ? એટલે જ પ્રશ્ન થાય

ઉપદેશને જીવન સુધારવા માટે સાલજનારા સાચા જિજ્ઞાસુ શ્રોતા કેટલા ? કેટલાક આગમો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે પણ તે જીવન સુધારવાની બુદ્ધિથી કરે છે કે પછી એમાથી પણ વિજ્ઞાનના મારકણા પ્રયોગો કરવા માટે કરે છે, તે અને કહેશે ? કહેવાય છે કે શાસ્ત્રો જર્મનીમાં ગયા, ત્યાં વચ્ચણા, ચોધાણા અને એમાથી અણુવાદ અને પરમાણુવાદ સિદ્ધ કર્યો, અતે એમાથી નીકળ્યો તો એટબોમ્બ (atombomb) ને ? શાસ્ત્રોનો પણ કેવો ઉપયોગ ? જે મજૂનહાર હતું તેને જ શહારક બનાવ્યું ! કારણ કે માનવ માનવતાના સામે મોરચે જઈને બેસો છે સામા મોરચે ઉભેલા માનવને માનવતાના નિકટમાં લાવવાના સાધનો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને ચિધી ગયા છે એ સાધનોનો વિચાર આ પ્રમુખે કરવાનો છે ક્રમેક્રમે એ સોપાનદારા, એ સાધનદારા માનવતાના સિંહાસન પર આડકથવાતું છે માનવતાના સિંહાસન પર ચઢવાના આ ચાર સોપાન છે, શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતા !

આ ચાર નામ સાબળી તમે મલકાઈ ન જતા મનમાં એમ ન માનતા કે જે ચારને મારી ગયું હું, માટે હું શૂરો છું, થોડું ભણ્યો છું, એટલે પડિત છું બોક્ષતા આવડે છે, માટે વક્તા છું અને થોડું દાન પણ હું છું એટલે દાતા છું અને મહારાજો કહેવા ચારે સોપાન હું ચઢી ગયો છું, એટલે માનવતાના મહાસિંહાસનને માટે હું યોગ્ય છું

ન રણે વિજયાચ્છૂર્યેઽન્યયનાન્ન ચ પण्डित,
 न वक्ता वाक्पटुत्वेन, न दाता चार्थदानत ।
 इन्द्रियाणां जये शूर, धर्मं चरति पण्डित,
 सत्यवादी भवेद् वक्ता, दाता भूतहिते रत ॥

રણમાં જિતી જાય તે સૂરો નહિ, લાણી જાય એટલાથી તે પડિત નહિ, ભાષણ કરવામાં કુશળ હોય એટલા માત્રથી વક્તા નહિ અને જે માત્ર દાન જ દઈ જાય એટલા માત્રથી દાતા નહિ પણ જે ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂરવીર, ધર્મને આચરે તે પડિત, સત્યથી પવિત્ર અનેકી વાણીને ઉચ્ચારે તે વખ્તા અને પ્રાણીઓના હિતમાં જે આસક્ત હોય-અભયદાન આપતો હોય-તે દાતા, આ ચાર ગુણોમાંથી કયા ગુણમાં આપણે પ્રગતિ કરી છે તેનો અટ્ટી વિચાર કરવાનો છે

इन्द्रियाणां जये शूर

જગતને જિતવું સહેલું છે, જગત પર પશુપ્રાણી સામાન્ય થતાવવું એ પણ સહેલું છે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો, ઇન્દ્રિયો પર આત્માનું સામ્રાજ્ય ચલાવવું એ કઠીન નહિ, પણ અતિ દુષ્કર છે સાચો વિજયી તે દેશને જિતનારો નહિ, પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને જિતનારો ■ ઇન્દ્રિયો જેના કાબૂમાં નથી, મન જેના હાથમાં નથી એને વિજયી કેમ કહેવાય? એ તો પરાજિત, પરત્ર ગણાય માણસ માને છે કે હું ભોગને ભોગવું હું, પણ ખરી રીતે ભોગો માણસને ભોગવી રહ્યા છે માણસ યા પીતા હોય છે ત્યારે ચાને અમૃત માની ગરથી કહે છે કે-હું ચા પીઉં છું ' પણ પચ્ચીસ વર્ષ પછી શક્તિ ફીણ થતા ખબર પડે છે કે, હું ચા નહોતો પીતો પણ ચા મને પી રહ્યો હતો ત્યારે એને ખબર પડે છે કે ચા મારે આધીન નહોતો પણ હું ચાને આધીન હતો બીડી પીનારા પણ ઘણીવાર ધાનમાં આવી કહે છે કે-જમે બીડીની મઝા માણોએ છીએ બીડી એ તો સ્વર્ગની સાંઘી ! આવું બોલનારાઓનું વૃદ્ધાવસ્થામાં થયું ખવાઈ જાય છે અને આખી રાત ખૂ ખૂ કરી ઊઘે પણ સ્વપ્ન નહિ અને પાડોશીને ઊઘવા પણ દે નહિ, ત્યારે એને ખબર

પરં છે કે, બીડીની મઝા હું નહોતો માણતો પણ બીડી મારા
કાળજીની મઝા માણતી હતી !

આજ સ્વતંત્રતાના નામની બાંગ પોકારનારાં તો ઘણા
છે પણ સ્વતંત્રતા એ કયા પખીનું નામ છે એ તો મને
સમજાવો ! જીવન પર જરાય કાળૂ સાબવો નહિ ને છાતી ઠોકીને
સ્વતંત્રતાની વાતો કરવી છે ? તમારી આખો અપવિત્ર રૂપ અને
લાવણ્યને માટે તલસતી હોય, જીમ બક્ષ્ય-અભક્ષ્યને વિચાર
કર્યા વિના જુદી જુદી વાનીઓ ચાખવા તલસાટ કરતી હોય,
કાન ન સાંભળવા લાયક વાતો અને નિન્દાઓ સાંભળવા તૈયાર
હોય, ચામડી અપવિત્ર અને સુવાળા સ્પર્શો માટે ઝખના કરતી
હોય, મન બીજાનું બુકું ચિત્તવતું હોય, નાકને સુદર સુવાસ
આપવા માટે કુદરતનાં દીધેલા કોમળ પુષ્પોનો કચ્ચરધાણ કઢાતો
હોય, નાદિશાહે માણસના માથા કાપી જેમ થાલલામાં મઢ્યા,
તેમ તમે પણ સુદર ફૂલોને તોડી ફૂલદાનીમાં મઢતા હો,
ગરીબોથી દુર્ગંધ કઢી દૂર લાગતા હો, તો કઈ રીતે માનવું કે
તમે ઇન્દ્રિયોને જિતી ■ અને સ્વતંત્ર બન્યા છો ?

આ તો સારું છે કે માણસના હૈયામાં સામાના વિચારોને
જોવાની બારી નથી, એવી બારી હોત તો કેવું પરિણામ આવત ?
માણસ જીવન ધ્યેનો ડગલો પહેરી, શાહ યર્ધ આગળ બેસી શકે
છે, તે બેસી શકત ખરો ? માણસના વિચારો એ બારી દ્વારા
બીજા માણસને દેખાત તો માણસ માનવ લાગત કે દાનવ ?
આ દૃષ્ટિએ તે હૈયામાં વિચારો જોવાની બારી ન કરીને કુદરતે
માનવ જાતની લાજ રાખી છે ને ? માણસ કેવો દૂર બન્યો છે
એનો એક દાખલો તમને આપું હમણા ચોડા દિવસ પર હું એક
ધાઈને બગેવે આશ્વાર લેવા ગયો હતો એના બગવાના દિવાન
ખાંડાની 'દોવાલ' પર હોજી 'અમે રોઝના ચિગડા' શોભા માટે

ટાંચ્યા હતા. આ જોઈ મને થયું 'માણસ કેવો ક્રૂર બન્યો છે ! પોતાના ઘરને શલુગારવા માટે હરણ અને રાજ જેવા નિર્દોષ પ્રાણીઓને મારીને પણ એના શિંગડાથી ગૃહચોખાને વધારે છે અને પોતાની બાતને કલારસિક કહેવડાવે છે ! માણસે વિવેક-શક્તિ ખોઈ, સ્વાર્થી બની, ઇન્દ્રિયોના પ્રવાહમાં તણાઈ અને આત્માની અનંત આનંદમય શક્તિ પર પાણી ફેરવ્યું

આત્માના સામર્થ્યને ડેણનાર વાસના છે વાસનાના વત્રોએ આત્માના પ્રકાશને ઢાક્યો છે અને આત્મા એ પહેરી એમાં ઢાકાયો છે. આ જ કારણે વાસનાના સામ્રાજ્યમાં આત્માને ઘણાં પિઠાનતા પણ નથી, પિઠાનતા હોય તો પણ એ માટે સચિન્ત નથી. આત્માને નિરખે, એના સામર્થ્યને પારખે, તો એને સમૃદ્ધિથી છવકાતા રાજાધિરાજનો વૈભવ પણ તુરંત લાગે. એ જ્ઞાનની જેમ સત્તાધીશોની અને શ્રીમતોની ખેટી ખુશામત ન કરે તમને ખબર હશે કે બર્નાર્ડે શાએ ભગવાન મહાવીરના કથાણુક વખતે કહ્યું હતું -

'Give me that man who is not passions' slave and I will wear him in my hearts core'

મને એવો માણસ આપો કે જેણે ઇન્દ્રિયોને છતી હોય, જે વાસનાનો-વિવેચનો શુભામ ન હોય, તેને હું મારા દેયાના ઊંડામાં ઊંડા જૂણામાં પધરાવીશ. આનું આ વાક્ય 'દેટલુ' સમ્મ છે ! એ કહે છે કે મારા દેવાના દિવાનખાનામાં ચહેનચાહની છત્રી નહિ ટાંચુ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનારની છત્રી ટાંચીશ વાહ ! કેવી માગણી ! હું તમને પૂછું : તમે તમારા દિવના દિવાનખાનામાં કોની છત્રી ટાંચી છે ? રામની કે રમાની ? ધર્મની કે ધનની ? વાત્સલ્યની કે વાસનાની ? જવા દો. એ તમે નહિ કહો તોય સાલશે. જેણે એ વાત, ચોક્કસ છે કે દિવનુ

દિવાનખાનુ છળી વિના ખાલી તો કદી નહિ જ રહે. તમે વિકાસની છળી નહિ ટાળો તો વિનાશની છળી એની મેળે ટિગાર્જ જશે વિનાશની છળી પમદ ન હોય તો વિકાસની છળી લાવો અને વિલાસની છળી લાવવા માટે વાસના પર વિજય મેળવો !

સિકંદરના દિલમા ઉપસેલી વિનાશની લયદ્ર છળીને જૂંસી નાખવાનો વિચાર ઇ સ પૂર્વે ડરપ મા ઍરિસ્ટોટલને આવેલો મેસિડોનીઆના મહાન્ વિજયી સિકંદરે દિગ્વિજય કરવા પ્રયાણ કર્યું અને ભારત ભણી હૃય આદરી ત્યારે તેના ગુરુ ઍરિસ્ટોટલે, એને શવનની મહંત્તાનુ જ્ઞાન કરાવવા એની પાસે એક માગણી કરી.

यदि जो हो सके राजन । तो जैनी गुरुको ले जाना ।

जिनोने ज्ञानको पाकर गहरे तत्त्वको जाना ॥

મુદ્દને અન્તે પળખથી પાછા ફરતા સિકંદરે ઍરિસ્ટોટલે માગણી કરેલા જૈન સાધુની શોધ કરાવી શોધ કરવા એના સેનિકો ત્યારે તરફ ફરી વળ્યા ઘણી શોધ પછી એક નદીકિનારે બેઠેલા અને આત્મસમાધિમા હૂંબેલા એક મસ્ત સાધુ 'મળી આન્યા સેનિકોએ કહ્યું 'મહારાજ ! ચાલો, જલદી કરો, દિગ્વિજયી સિકંદર તમને યાદ કરે છે, તમારું તો કામ થઈ ગયું ! અરે, તમારો ઉદ્ધાર થઈ ગયો જલદી કરો, જલદી"

તમે વિચાર કરી જુઓ, સિકંદર સતનો શુ ઉદ્ધાર કરવાનો હતો ? પણ આ તો રદ્દા દાસ ! એ તો એમ જ માને કે સિકંદર જેને પ્રેમથી યાદ કરે, તેનું લાન્ય ઊધડી ગયું તમને પણ અહીંના પ્રધાન આ રીતે જોલાવી માનપાન આપે તો ખુશ ખુશ થઈ જાઓ ને ? અને બધે કહેતા ફરો ને કે, મારે તો પ્રધાનો સાથે ડોસ્તી છે ! હું આમ કરું ને તેમ 'કરું', પણ આ તો રદ્દા સંત ઍરિસ્ટોટલે જાણીને જ આવા જૈન સાધુને

લાવવાની માગણી કરી છે. ઘડીમા રીઝે ને ઘડીમા-ખીજે તો તે સત કેમ કહેવાય? એ તો મેરુ પર્વતની જેમ બડોડ હોય. મેઘ ગભીર વાણીમા સતે કહ્યું. 'સિકંદર કોણ છે, તે હું બાણુતો નથી તમે કહો છો કે, એ દિગ્વિજયી છે તો આનંદની વાત છે, પણ મહાન વિજેતાને મારો એક નમ્ર પ્રશ્ન પૂછજો 'તમે દિગ્વિજય તો કર્યો પણ ઈન્દ્રિયવિજય કર્યો? ઈન્દ્રિયોના વિજય કર્યો હોય તો તમારા ચરણોમા આવવા હું તૈયાર છું, પણ જો માત્ર જગતને જ જિત્યું હોય, તો હું આવવા તૈયાર નથી.'

સિકંદરને આત્મા શુ વસ્તુ છે એની ખબર ન હતી એને તો વિશ્વવિજયની ધૂન લાગી હતી, એ ધૂનમા જ એ પાગલ બન્યો હતો. આવા ધૂનીને આત્મચિન્તા માટે કે આત્મભાગરિકા માટે સમય ક્યાથી હોય? ભૌતિકતાના રંગે રંગાયેલા સિકંદરને સતે પૂછાવેલો પ્રશ્ન સાવ જ નૂતન લાગ્યો. એને તો એમ જ થયું કે, પોતાનું નામ સાક્ષી બહુલતા યોદ્ધાઓ. પણ મૂઠી પડે, ત્યાં આ વળી કોણ કે જે મામે થઇ પ્રશ્ન પૂછે? રાત્રીઓ મળ્યા, મહારાત્રીઓ મળ્યા, વીર પણ મળ્યા અને ધીર પણ મળ્યા, પણ આવો પડકાર કરનાર તો હજી મુખી કોઈ નહોતું મળ્યું. પ્રશ્ન કરનારનું કેવું સામર્થ્ય? અને આનો પ્રશ્ન? એ તો વળી સાવ જ વિચિત્ર? અને છતાં કેટલો જિંદા, ગભીર ને હૃદયસ્પર્શી? એટલે, એ જાતે જ મુનિ પાસે પહોંચ્યો, મુનિનો પ્રેમાળ ધર્મતાલ સાક્ષાત્તા જ એના હૃદયમા જાવનાનું પૂર આવ્યું.

'સત! આપ મારી સાથે પધારો અતિ માનથી હું આપને મારા હેથમા લઈ જઈશ. વિશ્વયાત્રાના પ્રયાણ કાળે મારા ગુરુ ઍરિસ્ટોટલે જૈન સતને સાથે લાવવાની માગણી કરી હતી, તો આપ પાસે એક માટે એક બાબત નહોતી.

લિખરાતા ઉપવનો, હીરા, માણેક, મોતી .. જે જોઈએ તે આપને માટે તૈયાર છે માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો ’ વિજયના ગર્વથી છલકાયેલો ચોદો એક પછી એક શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યો. કેટલાક થીમતો અને સત્તાધીશો એમ જ માને કે ’ મૈસાથી ને સત્તાથી બધું ખરીદી શકાય છે એમા સતો ચોડા જ બાકી રહે છે ? એ લોકોની વાત શું કરવા કરીએ ? તમારી જ માન્યતાનો વિચાર કરો ને ? તમેય એમ જ માનો છો ને કે-ધનથી ધર્મ ને સ્વર્ગ બધું મેળવી શકીશું, માટે ધન લેશું કરો. આહ ! મોહના સામ્રાજ્યે જગત ઉપર કેવો ઘેરો ઘાલ્યો છે ? પણ અહિં તો સુનિએ પોતાનો ધર્મ સમજાવ્યો. ધન, વાહન, વૈભવ, વનિતા વગેરેનો સ્પર્શ પણ ન કરાય એવી શ્રમણધર્મની મર્યાદા સમજાવી, અને પોતાના ધર્મક્ષેત્ર અને કાર્યક્ષેત્રને છોડી ત્યાં ન આવવાની મક્કમતા જણાવી પણ સિકંદર જેવું નામ ! એ શેનો માને ? એનો ગર્વ છોડાયો, આજ્ઞા આગળ ધર્મ કેવો ! ને મર્યાદા કેવી ! ધરતીને ધૂળવી નાએ એવા સત્તાવાહક શબ્દોમા સિકંદર પ્રગટ્યો ‘ મહારાજ ! ધર્મ ને મર્યાદા એ તો નિર્જળોનું આશ્વાસન છે એ ઉપદેશ કોઈ શક્તિહીનને આપજો, અત્યારે હું મર્યાદા અને ધર્મ સાબળવા નથી આવ્યો, પણ તમને લેવા આવ્યો છું તમારે આવવું જ પડશે. મારી આજ્ઞાનો અનાદર કે પ્રતિકાર કરનાર રાજાધિરાજ પણ ધૂળમા મળી ગયા, એ તમે જાણો છો ? તમે મને ના કહેશો તો તમારી શું સ્થિતિ મશે તેનો વિચાર તમે કર્યો છે ?... ” એનો કાથ સોનાના મૂઠાથી ચમકતી તલવાર પર ગયો અને તેજસ્વી તલવાર મ્યાનમાથી બહાર નીકળી

ચાહની જેવું શાત ને મધુન સ્મિત કરી આત્મશ્રદ્ધાથી અળહળતા શબ્દોમા સુનિએ કહ્યું , “ સિકંદર ! દિગ્વિજયી સિકંદર ! જરા શાત થાઓ આ સમસ્યાનું નથી, પણ સમતાગણ છે !

અને તલવાર તો રાજન ! શરોરને છેદે, પણ તારી સામે તો આત્મા છે આત્મા શસ્ત્રથી છેદાતો નથી, પાણીથી ભીંસાતો નથી, પવનથી સુકાતો નથી ને પ્રચંડ અગ્નિની જ્વાળાઓથી પણ દાહાતો નથી આત્મા તો અમર છે નાશ પામે એ તો આ શરીર ॥ રાજન ! આશ્વત આત્માને અશ્વત તલવાર કંઈ ફીંટે કાપી શકે ? ”

જીવનમાં કદી નહિ સામજેવી સતની અજ્ઞેય વાણી સામજન્ય સિદ્ધરતુ હૃદય આત્માની અલોકિકે દુનિયામાં વિકરવા લાગ્યું આત્માની પ્રચંડ શક્તિનું જ્ઞાન એને યવા લાગ્યું મૃત્યુના શુભ જોવા આ સતના શબ્દો સામજતા, જોના હાયમાથી તલવાર ચઢી ગઈ સમરાગલુમાં મોરચા પર એણે મરણિયા ધઈ ધૂમતા લાખ્યો વીર યોદ્ધા જોયા હતા, પણ મૃત્યુના મહાપમાં પણ આ સતના મુખ ઉપર અમરતાની જે કાન્તિ ઉપસી આવી તે તો સાવ જ અલોકિક હતી આની સામે બધે કોઈનીય સરખામણી ન થાય !

આ શબ્દો ગંભીરતાથી વિચારવા જેવા છે આવા મરણો પસર્ગના વિષમ સમયે પણ મુનિ કેવો નિર્ભય ઉપદેશ આપે છે ? કારણ કે એમણે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જિતી, આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું છે ઇન્દ્રિયોના વિજેતાને મરણ પ્રભાવી શકતું નથી, એથી તો મરણ પોતે જ મૂળે છે ! મરણનો ભય વધ્યો છે, મરણનું નામ સામળી માણસ કંપે છે, કારણ કે અમરતાની વાત જૂલાઈ અને કાયાની માયા વધી, કાયાની મમતાએ માણસને પામર બનાવ્યો છે, સત્વહીન બનાવ્યો ॥ અને દિ સક ભાવનાથી તરબોળ બનાવ્યો ॥ જેણે અમરતાના ગીત ગાયા છે, એ તો વિષમ વિપત્તિમાં પણ નિર્ભય ને વાત્સલ્યભર્યો હોય, ચક્રોશિક નાગ જ્યારે ચારે બાજુ પોતાની વિપદદષ્ટિ ફેંકતો હતો ને પ્રાણીઓનો સહાર કરતો હતો ત્યારે પ્રેમદષ્ટિ લઈ પ્રભુ

મહાવીર ત્યા પહોંચ્યા. એમને જોતાં જ વિષધર ધસી આવ્યો. ફૂંકાડો મારી, 'પ્રભુના ચરણે જોરથી ઠેખ મારી દર ભાગ્યો.' એના મનમાં એમ જ હતું કે, હંમણા મારા કાતિલ જોરથી મૂર્ચ્છિત થઇ આ માણસ મારા પર ગળડશે. પણ ત્યાં તો પ્રભુએ એમની અગીભરી પ્રેમદૃષ્ટિ એ વિષધર પર વર્ષાવી અને જોડ્યા. "ઓ અદકોગિક ! જરા સમજ' જૂઝ ! તુ કોણ હતો, તેનો તો તુ વિચાર કર તુ તો એક વખત પવિત્ર માધુ હતો, પણ ક્રોધ કરવાથી, અને પ્રેમની દૃષ્ટિ જોવાથી તુ મરીને નાગ થયો. મંત્રીની દૃષ્ટિ જોઇને જેરી દૃષ્ટિ ઠેળવી, એટલે તુ સત મટી સર્પ થયો ! " જા. મહાવીરની પ્રેમના પ્રકાશથી ભરેલી અમરવાણી સાભળી સર્પને પણ આત્મજ્ઞાન થયું એણે જેરને વમી અમૃતનો માર્ગ લીધો. સર્વ સમર્પણ કરી, અનશન સ્વીકારી, અમરત્વને પામ્યો.

આહ ! પ્રેમનો કેવો પ્રભાવ ! પ્રેમના સામ્રાજ્યમાં કોઇ વેરી નથી, કોઇ જેરી નથી, કોઇ અધમ નથી, કોઇ ઉત્તમ નથી, કોઇ ઉચ્ચ નથી, કોઇ નીચ નથી ! ત્યાં તો કેવળ નિર્ભયતા અને વાત્સલ્યનો પ્રકાશ વિલસે છે !

મુનિએ કહ્યું સિકદર ! માનવી મૃત્યુથી ગભરાય છે, કારણ કે એણે ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો નથી એ એણે ઇન્દ્રિયોને જિતી જ હોય તો તો એ એમ જ કહે —

અનન્તના પ્રવેશ દારે, મૃત્યુ તો પરિચારિકા,
જે છર્ણુ વસે પરિહરીને, નવીનને પહેરાવતી,
એ મૃત્યુથી હે માનવી ! તુ કોં ડરે ? તુ શા ડરે ?

મૃત્યુ આવે તો આવવા દો એ નવા નવા વસ્ત્રો પહેરાવનારી સુંદર સેવિકા છે. એને જોઈ, ગભરાઓ છો શા માટે ? પણ, આ સુંદરી તેને જ નવા ને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવે

છે કે જેણે જીવનમાં કંઈક સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે સંઘર્ષ પાળ્યો હોય, પ્રેમની હવા ફેલાવી હોય, વાત્સલ્યનો પ્રકાશ પાથર્યો હોય. એવો માણસ તો મૃત્યુ-પ્રમારિકાને બેતા આનંદ પામવાનો પણ જેણે ઇન્દ્રિયોને જિતી નથી, વેર-ઝેરનો દાવાનળ પ્રગટાવ્યો છે, એવો માણસ તો મૃત્યુનું નામ સાલગળા જ કંપી જવાનો- પ્રજીવિતો. તમે મરણથી ગભરાઓ છો કે નિર્ભય છો? જો ગભરાતા હો તો એ ભયનું કારણ શોધી કાઢો. અહર્તંત્રિયોના અભાવ અને ઇન્દ્રિયમણની સ્વચ્છન્દતા તો મૃત્યુના ભયનું કારણ નથી ને? એ સિવાય બીજું શું હોઈ શકે?

સતના આ પ્રભાવશાળી વીર વચનો સામગ્રી, મિઠકર એમના ચરણોમાં ઢળી પડ્યો એણે કર્તુ 'હવે મને સમજાય છે કે મારા શુરુએ જોન સાધુની માગણી કેમ કરી હતી! મારા અભિમાનને ગાળવા જ એમણે આ બલામણ કરી હતી આત્મા માટે જેકુંને દૂધ કરનારા વીરો પણ આ વિશ્વમાં છે એમ આપના દર્શન પહેલાં મને કોઈએ કહ્યું હોત તો હું ન માનત પણ આજ આપના દર્શનથી તો એ સત્યની મને ખાતરી થઈ છે આપના મિલનથી મને સમજાયું કે જગતને જિતનાર કરતા પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનાર મહાન છે-શૂરવીર છે! ધીર ને વીર તે જ કહેવાય કે, જે વાસનાનો શુભામ નહિ, પણ જે સંતોષનો સત્તાન છે આપ મને કંઈક એવો સંદેશ આપો જે હું મારી માલોમ તરફ જાઉં અને એ અમર સંદેશ મારા જીવનમાં લિટારી, એ દિવ્ય સંદેશ મારા દેશબાધવોને પહોંચાડુ. "

જોયુ, ત્યાગનો પ્રભાવ કેવો છે? સિઠકર જેવો ધમડી પણ ત્યાગ આગળ ઝૂકી પડ્યો. વિશ્વની એવી કોઈ તાકાત નથી, જે ત્યાગ સામે પડકાર કરે! સૂર્યનો ઉદય થતા જોમ અપકારના હું બરા પણ ઓગળી જાય, તેમ ત્યાગનો મહિમા પ્રગટતા, લોગીઓ

એની આગળ ઝોગળી જાય ! અને તેથી જ કંઈનેય નહિ નમનારો અક્રંદ સિકંદર નમ્ર બની ચલના ચરણમા ઢળી પડ્યો. એના આત્માના દ્વાર ઊઘડી ગયા અને ઉપદેશ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય બન્યો. તમારે પણ ઉપદેશ સાંભળવા માટે આપી નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા કેળવવી જોઈએ ને ? નમ્રતા અને જિજ્ઞાસા વિનાના શ્રોતાને ઉપદેશ સંભળાવવો એ તો ઊંધા ઘડા પર પાણી રેડવા જેવું છે એથી બન્નેને તુકથાન પાણી નિષ્કળ જાય ને થડો ખાલી ને ખાલી રહે જો કે આ તો વિવક્ષાએ વાત છે નહિતર વક્તાને તો એકાન્તે લાલ છે જ, એ તો એક કલાક નિર્જીર જ કરતો હોય છે, પણ સાધારણતઃ વ્યાખ્યાનકારે પણ સભા નિરીક્ષણ તો કરવું જ રહ્યું કે—આમા કોની કેટલી પાત્રતા છે ? પાત્રતાનો પ્રભાવ કોઈ અજ્ઞ જો પાણી એકત્ર એક જ છે, પણ પાત્રના ભેદથી પરિણામ જુદું આવે છે સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી છીંપમા પડે તો મોતી થાય, ક્ષણદ્રુપ ભૂમિમા પડે તો સારું અનાજ થાય, ને સર્પના મોમા પડે તો ઝેર થાય

पात्राऽपात्रविवेकोऽस्ति, धेनुपन्नगयोरिव ।

तृणात् सजायते क्षीर, क्षीरात् सजायते विषम् ॥

પાત્ર અને અપાત્રનું કેટલું અંતર છે તે બતાવવા માટે આ એક સુમાર્ષિત જ બસ છે ગાયને તૃણ—ધાસ ખવડાવો તો ય તેનું દૂધ થાય અને સર્પને દૂધ પાચ્યો તો ય તેનું હલાહલ ઝેર થાય ! પાત્રનો કેવો પ્રભાવ !

મુનિએ પણ સિકંદરમા હવે નમ્રતા અને જિજ્ઞાસાદ્વારા પાત્રતા જોઈ, અને કહ્યું “ તમે જે આપી ન શકો તે તમારે લેવું નહિ ! ” મુનિનું આ સ્વસ્થપૂર્ણ વાક્ય એમને ન સમજાયું, એટલે સિકંદરે કહ્યું “ હું આ મંદાવાક્યનો અર્થ સમજી શક્યો નથી એટલે તૃપ્તા કરી આપ અને વિસ્તારથી સમજાવો...”

કરેણાપૂર્ણ સ તે કહ્યું - "સાચન! કોઈનું લૂંટવું" થન તમે એને 'પાણુ' આપી ચકો છો, કોઈનું લૂંટવું" સાચ્ય પણ તમે 'પાણુ' અર્પી ચકો છો, પણ કોઈના લીધેલા પ્રાણ તમે આપી ચકો ખરા? જે પ્રાણ દેવાનો અધિકાર તમને નથી તે પ્રાણ તમને લેવાનો અધિકાર પણ નથી. માણસ બધી વસ્તુઓ આપી શકે છે, પણ એ જીવન કોઈને ય આપી શકતો નથી, તે પછી બીજાના જીવન યુદ્ધના પડદા નીચે લેવાનો હક્ક તમને કોણે આપ્યો? મંત્રના આ વચનો સાલગી એ નાચી ઉડ્યો યુદ્ધ-વિરામ અને અહિંસાનો મહામંત્ર એને આ વચનોમા દેખાયા અને અહિંસક જીવન જીવવાની પ્રવિણ હઈ યુનિને પ્રેમ અને બહુમાનથી નમન કરી, એ પોતાના દેશ સર્વો ઉપડ્યો.

એરિસ્ટોટલે સિકદરને પૂછ્યું "કેમ મે મારાંદેહી વસ્તુ હાન્યા? ન લાવી શક્યા ને? બાઈ! મારે એ સતને અહિં લાવવા નહોતા, પણ મારે તો તમારું યેન ઉતારવું હતું સત્તા ને શ્રીમન્તાઈથી જગતની બીજી કોઈ પણ વસ્તુ ખરીદી શકાતી હોય તો પણ, ત્યાગ તો નથી જ ખરીદી શકાતો. સત્તા ને શ્રીમન્તાઈ આમળ બીજી કોઈ પણ વસ્તુ પીગળી શકે પણ, ત્યાગ જ એક ઉત્તર ને અણુનમ રહી શકે છે સર્વ વસ્તુને ભય છે પણ ત્યાગ જ એક અભય છે એરિસ્ટોટલની આ વાત સાલગી સિકદર એમને લેટી પડ્યો.

૧૨૧

ધર્મ ચરતિ પण्डित

સત અને સિકદરના આ પ્રસંગ દ્વારા ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, આ વાત આપણે વિચારી ગયા હવે આરે છે પંડિત પંડિત કોણ? શાસ્ત્ર ભણે, શ્લોકો પોષ્ટની જેમ કે અકમલ -

આવશે. તો આ વિચાર જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સંમત
 છું ખરો? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગભીર બની
 શીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે ચોતાની જવાબદારી ને
 લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા? આજકાલ પોતાની લાય
 કાતનો વિચાર ક્યાં વિના સત્તાની પડાપટ્ટી માટે જે ઢોઢાઢોડ
 કરે છે, એનું જ આ કલેશમય પરિણામ છે. કોને સત્તા નોંધે
 છે, શક્તિનો કે સમયનો વિચાર કોઈનેય કરવો નથી જ્યાં
 સત્તાની જ જૂઠા બાળે ત્યાં કેવું કારમું પરિણામ આવે, તેનો જ
 અહિં વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શીરામ પોતાના કર્તવ્યની
 વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુલ્ય
 સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી હશરથજી પણ આજે આનંદમાં
 છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો ॥ પોતે આજ
 દિવસ સુધી ઉપાડેલી રાજ્ય ધૂરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને
 ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં મત્કાય છે, પોતે
 મુક્ત બને ॥ અને ચોખ્ખા કાયદા સત્યનો હોર સોપાય છે
 રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય
 તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં કંઈક આત્મસાધના કરી શકે,
 એમ એ માને છે એટલે જ એ સુદર વચ્ચ પહેળું મહેસૂબાથી
 ગહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં બારણામાં જ કૈકેયી આવી ઊભા
 રહ્યા. આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શબ્દગાર સત્યા છે માણસને
 મત્ત બનાવી દે એવો એનો ચૂંચાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એ પી
 મસ્ત આખો ધૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ
 કરે છે તે તમે વિચારી જોજો. જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી
 પદાર્થોથી દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી એર તે એર
 છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને મ મારે, જલ્દીકાને ય મારે અને
 અભણને ય મારે જે ખાય તે મરે! ઘણા કહે છે ને કે
 જ્યોતે તો હવે વૃદ્ધ થયા, અમારી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ હવે

અમને વિષયની ભૂખ ન લાગે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ હું કહું છું કે, જવા દો એ દલાને ! તમે કેવા અનાસક્ત છો. તે જાણીએ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અભ્યાસ નથી પાસ ધન્ત્રિ થોડા ત્રેવીશ વિષયો અને બસો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવું અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાકે વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને ક્ષીણ બાદ્ય દૃષ્ટિએ ચાન્દ કેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે નાટકમા જાય એટલે નટીઓને જોઈ વેતવેત જિજ્ઞાસા થઈ જાય ! જોઈ ને આ જુદાઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતાં વાસના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઈ જાય જેમ વાળ પીળા થતા જાય તેમ તેમ હેમુ પણ પીળુ થવું જોઈએ

શ્રી દશરથજી ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે એમને પોતાના હૃદયને કેળવવું છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે-હવે રાજ્યનો ખાર ઉતારી હું હળવો બનું ને સયમના સાધના કરું-એ જ પ્રમગે બારણામા ઉસેલા કેકેયીને જોઈ એમણે પૂછ્યું 'કા બારણામા કેમ ? આજે તમે ઉલાસ કા જણાવ્યો છો ? આજ તો આનંદનો દિવસ છે, જે જોઈએ તે માગો. આજે કંઈ જ મોઢું નથી' ત્યારે કેકેયીએ કહ્યું 'શું માશું ? મારે બીજું માગવાનું શું હોય ? તમારી જેમ મારા ભરત પણ ત્યાગના રંગે રંગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર બને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે હમ્મકાળે આપેલું વચન પાળો, એ જ પ્રાર્થના' -કેકેયીના આ વચનના સાંભળતા શ્રી દશરથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિવા પડી હોય એવો કારમો આઘાત થયો. આનંદ જિડી ગયો. સોહી થીજી ગયું એકદમ મૂર્છા આવી ને ધસ્યું પર દળતા કહ્યું "તથાસ્તુ" મોહનું

આવશે તો આ વિચાર જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ
 છું ખરો? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગંભીર બની
 શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને
 લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા? આજકાલ પોતાની લાય
 કાતનો વિચાર કયા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે દોડાદોડ
 કરે છે, એવું જ આ કલેશમય પરિણામ છે. સૌને સત્તા જોઈએ
 છે, શક્તિનો કે સવમનો વિચાર કોઈનેય, કરવો નથી જ્યાં
 સત્તાની જ જૂથ જાગે ત્યાં કેવું કારમું પરિણામ આવે, તેનો જ
 અહિં વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની
 વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ
 સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી હયરથણ પશુ આજે આનંદમાં
 છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ
 દિવસ સુધી ઉપાડેની રાજ્ય ધૂરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને
 ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં મલકાય છે, પોતે
 સુખી બને છે અને યોગ્યતા હાથમાં રાજ્યનો હોર સોપાય છે
 રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય
 તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાધિકારી કઈક આત્મસાધના કરી શકે,
 એમ એ માને છે એટલે જ એ સુદર વજ્ર પહેગ મહેલમાંથી
 બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં બારણામાં જ કૈકેયી આવી જતા
 રહ્યાં આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે રાજ્યનાર સત્ત્યા છે માણ્યને
 મત્ત બતાવી દે એવો એનો ગૃજાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એ પી
 મસ્ત આખો ધૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પશુ શુ કામ
 કરે છે તે તમે વિચારી જોજો, રાણીઓ ઠહે છે કે, પ્રલોભનકારી
 પદાર્થો દૂર રહો એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી એર તે એર
 છે, તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને ય મારે, જાણેલાને ય મારે અને
 અજાણને ય મારે જે ખાધે તે મરે! ધણા ઠહે છે, ને કે
 જોમે તેમ હવે-વૃદ્ધ થયો, અમારી, ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ હવે

રામને વિષયની જૂઠા ન બળે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ
કહું છું કે, જવા દો એ દલને ! તમે દેવા અનાસક્ત છો
સાનીએ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અજાણું નથી પાચ ઇન્દ્રિ
યાના ત્રેવીશ વિષયો અને જસો ને જાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવું
અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાકે વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને
છીંધે બાહ્ય દૃષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ મિત્રોમાથા કે
નાટકમાં જાય એટલે નદીઓને જોઈ વેતવેત બિચા થઈ જાય !
જોઈ ને આ બુદ્ધિઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતાં વાસના ન
જાય તો એ આખા કુળને કુમારો લઈ જાય જેમ વાજ ધોળા
થતા જાય તેમ તેમ હેંચું પણ ધોળું થવું જોઈએ

શ્રી દયારથજી ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા છે
એમને પોતાના હેયાને ડેળવ્યું છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે
છે કે-હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હું હજવો બહુ ને સચમનાં
સાધના કરું-એ જ પ્રશ્ન જે બારણામા ઉભેલા કુકેયીને જોઈ એમણે
પૂછ્યું 'કા બારણામા કેમ ? આજે તમે ઉઠાસ કા જણાઓ
છો ? આજ તો આનંદનો દિવસ છે, જે જોઈએ તે માગો
આજે કંઈ જ મોઢું નથી' ત્યારે કુકેયીએ કહ્યું 'શુ માશુ ?
મારે બીજું માગવાનું શુ હોય ? તમારી જેમ મારો ભરત
પણ ત્યાગના રંગે રંગાયો છે મારા હાયમાથે તો પતિ ને
પુત્ર બને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને
બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે હસકાળે આપેલું વચન
પાળો, એ જ પ્રાર્થના' -કુકેયીના આ વચનને માન્યતા થી દય
રથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિલા પડી હોય એવો કારમો
આઘાત થયો આનંદ ભીડી ગયો લેહી થીજી ગયું એકદમ
મૂર્છા આવો ને ધરણી પર હજતા કહ્યું 'વધારુ' મોહનું

જ્યાવશે તો આ વિચાર જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ
 છું ખરો? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગંભીર બની
 શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને
 લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા? આજકાલ પોતાની લાય-
 કાતનો વિચાર કયા વિના સત્તાની પડાપડી માટે જે ઢોઢાઢોડ
 કરે છે એનું જ આ કલેશમય પરિણામ છે. સૈને સત્તા જોઈએ
 છે, શક્તિનો કે સયમનો વિચાર કાંઈનેય કરવો નથી જ્યા
 સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યાં કેવું કારણ પરિણામ આવે, તેનો જ
 અહિં વિચાર કરવાનો છે જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની
 વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે કૈકેયી પોતાના તુચ્છ
 સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી હશરથજી પણ આજે આનંદમાં
 છે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે પોતે આજ
 દિવસ સુધી ઉપાડેની રાજ્ય પૂરા પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને
 ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં મલકાય છે, પોતે
 સુકૃત બને છે અને યોગ્યના હાથમાં રાજ્યનો ઢોર સોંપાય છે
 રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ યાન્તિથી પતી જાય
 તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં કંઈક આત્મસાધના કરી શકે,
 એમ એ માને છે એટલે જ એ મુદર વચ્ચે પહેલી મહેલમાંથી
 બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં બારણામાં જ કૈકેયી આવી ઊભા
 રહ્યા આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સંભાળે છે માણસને
 મત્ત બનાવી દે એવો એનો ચુગાર છે સ્વાર્થની મહિરાથી એ
 મસ્ત આખો ધૂમી રહી છે આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ
 કરે છે તે તમે વિચારી જોજો, જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી
 પદાર્થો દૂર રહો એનો મારકણી સ્વભાવ જતો નથી ઝેર તે ઝેર
 છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને સુવાનને ય મારે, બખેલાને ય મારે અને
 અબણને ય મારે જે ખાય તે મેરે! ઘણા કહે છે ને કે
 અમે તો હવે-વૃદ્ધ થયા, અમારી 'ઇન્દ્રિયો સિથિલ થઈ' હવે

અમને વિષયની જૂજ ન બળે. અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ
હું હું હું છે, જવા દો એ દબને! તમે કેવા અનાસક્ત છો.
તે જાણીએ. અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અભાવું નથી પણ હન્ડિ
એના ત્રેવીશ વિષયો અને બમો ને બાવન વિકારોમા મમ રહેવું
અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને
લીધે આદ્ય દષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે
નાટકમા જાય એટલે નટીઓને જોઇ વેતવેત બિચા થઇ જાય!
જોઇ ને આ જુદાઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતાં વાસના ન
જાય તો એ આખા કુળને કુમારો લઇ જાય જેમ વાળ ધોળા
થતા જાય તેમ તેમ હેમુ પણ ધેણુ થવું જોઇએ

શ્રી દયરથજી ઉપદેશ સામળ્યા પડી વિરાગી બન્યા છે
એમને પોતાના હૃદયને કેળવ્યું છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે
છે કે-હવે રાજ્યનો ભાર ઉતારી હું હજારો જનુ ને સંયમના
સાધના કરું-એ જ પ્રસંગે ભારણામા ઉલેશ કેકેયીને જોઇ એમણે
પૂછ્યું 'કા ભારણામા કેમ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાએ
છો? આજ તો આનંદનો દિવસ છે, જે જોઇએ તે માગો
આજે કંઈ જ મોઢું નથી' ત્યારે કેકેયીએ કહ્યું 'શુ માશુ ?
મારે બીજું માગવાનું શુ હોય? તમારી જેમ મારો ભરત
પણ ત્યાગના રંગે રંગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને
પુત્ર બંને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને
બદલે ભરતનો રાજ્યાભિષેક કરો, અને તમે હમકાળે આપેલું વચન
પાળો, એ જ પ્રાર્થના'-કેકેયીના આ વચનો સામળતા શ્રી દય
રથજીને પોતાની છાતી પર મોટી શિવા પડી હોય એવો કારમો
આઘાત થયો આનંદ ભીડી ગયો લેહી થીજી ગયું. એકદમ
મૂર્છા આવી ને ધરણી પર હજારો કહ્યું "તમારો"

માલી નીકળવું એ સતીનો ધર્મ ! પતિના મુખે મુખી ને પતિના
હુ ખે હુ ખી માય તે સતી ! સતી તરીકે મારે અત્યારે બીજું
કંઈ જ કરવાનું ન હોય પતિનો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ !

શ્રી લક્ષ્મણજીને યયુ વડિલ ભાઈ પત્નમા જાય ને હું અહિં
પડ્યો રહું ? એ ઘોર અરણ્યમા ભાઈ-ભાભીની એવાનો
અપૂર્વ અવસર ફરી નહિ મળે ! શુભિચલ ભાઈનો વિયોગ
કેમ વેઠાય ? અને શ્રી લક્ષ્મણજી પણ ચાલી નીકળ્યા જોયું ?
સૌએ પોતપોતાનો ધર્મ બજાવ્યો તમે તમારી દુકાન આ રીતે
ભાઈને આપી ચાલી નીકળો તો તમને તમારી પત્ની શું કહે ?
તમારે ઘેર પત્ની તો હશે ને ? જો કે તમારો સ્વભાવ જોતા તમે
કંઈ આવું અર્પણ કરો એમ લાગતું નથી, છતાં પણ ધારો કે આ
ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી તમે કંઈક એવું અર્પણ કરી બેસો તો એ
સમાચાર સાંભળી તમારી સ્ત્રી પ્રસન્ન થાય કે થયેલા રોડલા પણ
ચૂલામાં ફેંકી મોઢું ચઢાવી બેસી જાય ? આ પ્રસંગ ચાલે છે ત્યારે
સૌએ પોતાના ઘરની સ્થિતિ પણ વિચારવી તો જોઈએ ને ?

શ્રી ભરતજી માતાજીને પ્રણામ કરવા જાય છે પુત્રને આશીર્વાદ
આપતા ઠંઠેથીએ આનંદથી કહ્યું વત્સ ! તારી માતા તારા
હિતની ઠેટલી ચિન્તા કરે છે ! આજની વાત સાંભળતાં તું
હંધથી નાચી ઊઠવાનો ! આજ મેં મારા વરદાનની માગણી તારા
પિતા પાસે કરી લીધી છે, હવે સંભ્યાસિયેક રામનો નહિ,
પણ તારો થવાનો "

શ્રી ભરતે કહ્યું "મા, મા ! તું આ શું જોલે છે ?
ઇક્ષ્વાકુકુળમા આ સ્વાર્માઘતા ! તને હજી મારામા અને શ્રી
રામમા લેદ લાગે છે ? મા, હું માનતો હતો કે તું મારી કલ્યાણ
કારી માતા છે, પણ આ જ મેં જાણ્યું કે તું માતાના વેપમાં
પૂર્વજી વેર લેવા આવેલ કોઈ વેરણ છે ! આહ ! આ ઉત્તમ

કુળમાં સ્વાર્થ અને સત્તાની દુર્ગંધ! આ, તું તારો ધર્મ ચૂકી! સ્વાર્થમાં અંધ બની, તે મારા જીવનમાં જે રેડવા પ્રયત્ન કર્યો! ધિક્કાર હો. આ સ્વાર્થાધતાને!” આટલું કહેતા કહેતા તે એ મૂર્છા પામ્યા હાસહાસીઓ ફોડી આબ્યા ચઢનતું વિલેપન અને શુભાભજનનું સિચન એમના પર કરવા લાગ્યા.

આ પ્રસંગ ચાલે છે ત્યારે, આપણા હૈયાને પણ તપાસવાની જરૂર છે. આવા મુખદ સમાચાર આજની ઠાંઠ માતાએ આજના ઠાંઠ યુવાનને આપ્યા હોય તે યુવાન શું કહે? આવી વાત સામળી માતાને ઠપકો દેવાની વાત તે દૂર રહી, પણ સામળીને નાથવા જ માંડે ને? “હે અયોધ્યાનું રાજ્ય મને મળશે?”

આમ બોલતા જ એની ડામળી ચસકી જાય ને? રાજ્યા ભિષેકની વાત દૂર રહે અને ગાડાઓના હવાખાના લેગા કરવાની ધમાલમાં બિતરસુ પડે ને? કાચુ દે આજે સૌને સત્તાની લાલસા ભગી છે! અન્યતું પડાવીને લોગવવાની લાલસાવાળાને પહેલા તો મળે નહિ, મળે તો ટકે નહિ અને ટકે તો લોગવી શકે નહિ!

આજ જગતમાં જોયો તો ઘોડીરી સપત્તિ માટે સગા બાઈઓ કાટે ચડે છે, વર્ષો મુખી લડે છે, વડીલો, સોલિસીટરો અને બેરિસ્ટરોના ઘર ભરે છે પોતે ક્રના ધર્મ જાય પણ નમતું જરાય ન આપે! આનું કાચુ એ જ દે સૌ પોતપોતાનો ધર્મ બૂઠ્યા ■ ધર્મને આવરે તે પડિત અને ધર્મને ચૂકે તે મૂર્ખ. શું ભરતને બાપાનું નાટક લજવતા નહોતું આવડતું? એ પ્રશ્નને એમ ન કહી શકત કહે, “પ્રજાજનો! હું શ્રી રામચંદ્રના વિયોગવી અતિ દુઃખી છું મારે રાજ્યની કંઈ પડી નથી, પણ શું કરું? મારી માતાએ આવી ફરજ પાડી છે, એટલે રાજ્યનો આ કાટાળો મુગટ મારે અનિચ્છાએ પણ વહન કરવો પડે છે!”

આવી ભાષાની ભવાઈ શું એ ન કરી શકત? અને શબ્દ ન પચાવી શકત? પણ ભરતભૂત ધૂત નહોતા ધૂત હોય તે જ આવી રમતો રમે! એક કવિએ કહ્યું છે -

મુક્ત પદ્મદલકાર વાચા ચંદનશીતલ ।

હૃદય ફર્તરીતુલ્ય ત્રિવિધ ધૂર્તલક્ષણમ્ ॥

દલીઓ કેવું નાટક ભજવે છે, તે આમા કહ્યું છે મો કેવું કાવ્ય રાખે તો કે' સોમ્ય કમળ જેવું રાખે, અને વાણી તો અદનથીય શીતળ, પણ હૃદય! હૃદય તો કે' કાતર જોઇ હો કાતર! જ્યાં જ્યાં ત્યાં ધીમે રહો કાપવાની જ વાત કરે, એકના એ કરે, બેના ચાર કરે અને ચારના આઠ કરે! ભાગલા સિવાય વાત જ નહિ! છતાં મોયાં તો સપ અને એકયતાની જ વાત કરતા હોય! ડોઇ સભામા તમે ગયા હો તો તમને ખ્યાલ હશે, સભાનો પ્રમુખ કહે છે, 'હું આ ઉચ્ચ સિંહાસન માટે લાયક નથી, પણ તમે મને આ જવાબદારીભર્યું સ્થાન સોંપ્યું' છે, તો મિત્રોના આગ્રહને હું કેમ નકારી શકું?' આમ બોલ નાર વ્યક્તિને એ સભાનો પ્રમુખ ન બનાવ્યો હોય તો, એ સભાનું કેવું દુખદ પરિણામ આવે એ માટે મારે કહેવાની જરૂરિયાત ખરી? તમે જ કહો તમે તો આવી ઘણી સભાઓ જોઈ છે રણુસ શામભા યોદ્ધાની જેમ ધ્યાનમાંથી ચમકતી તલવાર નીકળે તેમ એના મુખમાંથી પણ તીખી ને તમતમતી ઝેરી વાણી જ નીકળે ને? વાણીની તલવાર એવી વીંઝે કે સભાના ટૂકડે ટૂકડા થઈ જાય ને? ઘણીવાર તો આવા દલીઓ, 'મારામા કંઈ નથી' એમ કહી જગતને છતરે છે! અને આડકતરી રીતે એમ સૂચવે છે કે, જે હું તે અમારામા છે અને અમારામા જે નથી તે જગતમા કયાય નથી! પણ ભરતભૂત આવા ન હતા. એ તો મહાપુરુષ હતા

મૂર્છા ઉતરી એટલે શ્રી ભરતે પૂછ્યું ‘શ્રી રામ કયા છે?’
ઉત્તર મળ્યો ‘એ તો વનમાં ચાલ્યા બંધ છે!’ આ શબ્દો
સાક્ષાત્ત એમનું હૃદય ધ્રુજી ઉઠ્યું, અને શ્રી રામને મળવા,
એ અયોધ્યાની જિંદગી શેરીએ દોડવા લાગ્યા લોકોની આસુમીની
આખો, બિથાડા પગવાળા અને વિખરાયેલા વાળવાળા ભરતને
જોઈ ન રહી ॥ એમનો ભાઈ પ્રત્યેના શુદ્ધ પ્રેમ! ॥ એમનો
ત્યાગ! સૂની શેરીઓમાંથી એક જ અવાજ આવતો હતો આતુ
નામ આતુભાવ! અગા ભાઈ ન હોવા છતાં કેવો અદ્ભુત પ્રેમ!
શ્રી ભરત તો શ્રી રામની પાછળ દોડ્યા જ જતા હતા દૂરથી શ્રી
ભરતને જોતા જ શ્રી રામનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું ઘણાંદરે
કઠોરાણિ મૃદુલિ કુસુમાદરિ તે આતુ નામ કર્તવ્યને પથે
કઠોર રીતે ચાલનાર કૃતનિશ્ચયવાળા રામનું હૃદય ભાઈના રનેહ
આગળ મીઠું જેવું બની ગયું ભરતે પોતાનું માથું જેવું શ્રી
રામના ચરણે મૂક્યું, તે જ પથે શ્રી રામ ભરતને ઉચ્છ્રીને હૈયે
હૈયું દબાય એ રીતે ભેટી પડ્યા બને ભાઈઓની આપમાર્ગા
આસુના ઝરણા વહેવા લાગ્યા બને લોકોમાં એક બીજા માટે
અદ્ભુત સાગરોએ છવકાવી હતી! આ પવિત્ર બિંમલોના માગરને
ઝીલવા તો સમર્થ કવિનું પાન પણ નાનું પડે! એ મીઠ-
નમાં શું ભાવનાના તરંગો ઊછળે! અરસપરસ એમ જ થાય કે,
અમે એક મીઠામાં સમાઈ જઈએ આ પ્રેમભીના દરશને
જોનાર શ્રી લક્ષ્મણ અને શ્રી મીનાજીની આખો પણ ધન્ય બની
હશે ને? શ્રી લક્ષ્મણ મનમાં એમ જોઈયા હશે ને કે -

જાઓ લૈયા, પ્યારે લૈયા, રહેગા નામ તુમ્હારા,
જળ તડ ચમકે ચાહ સિતારે, ચમકે નામ તુમ્હારા

કહો, તમે જ કહો, બધુઓ! આ વિરલ દરશને જોતા
માતા ધરતીને કેટલો આનંદ થયો હશે? આ-ધરડી ધરતી

માતાના હેયામા પોતાના કુપાત્ર સંતાનોના વેર-ઝેરના કેટકેટલા દાવાનળો બળતા હશે, એમા આ વાત્સલ્યભીના દરથે માના ધરતીને કેવી અપૂર્વ શાન્તિ આપી હશે? કહો ધરતી ત્યારે કેવી હરિયાળી ને નવપદ્ધિવિત બની હશે? ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વાત્સલ્યનો આ આનંદભ્રમ પીને તો આ વૃદ્ધ ધરતી પણ ત્યારે નવયોવના બની ગઈ હશે ના? એને પણ એમ થયું હશે કે, ના, ના, મારા બધા સંતાનો કુપાત્ર નથી, આવા સુપાત્ર પણ છે!

આખના આમુ લૂછીને શ્રી ભરતે કહ્યું “બપો! આપ આ શુ કરો છો? મને અહિં એકલો મૂડી આપ વનમા જયો? તમારા વિયોગે હું કંઈ સીતે રહી શકું? આપ વનમા તઠકામા ભમતા હો ત્યારે હું મહેલની સીંગી છાયામા આનંદ કરું? આપ જંગલમા સૂકા ફળફૂલ પર આજીવિકા ચલાવતા હો ત્યારે હું ઉત્તમ રસવાળા લોજન કરું? આપ જમીન અને ઘાસ પર આજોટતા હો ત્યારે હું પલંગમા અને શમ્યામા પોડું? ભાઈ, ઓ ખ્યારા ભાઈ! આવું કદી ગળ્યું છે? શુ તમે મને આટલો હલકો માન્યો? શુ તમે મને રાજ્યનો લોભી માન્યો? ભાઈ તમારા વિના આ અયોધ્યાનું તો શુ પણ પ્રજા ભુવનનું રાજ્ય મળે તો પણ હું એને તુચ્છ માત્ર! મારું મન તો સયમના રંગે રંગાયું છે, આ રાજ્યના કીચકમા મને કા નાખો? માટે કૃપા કરી આપ અયોધ્યામા પધારો અને મારા માર્ગે જવાની અનુરા આપો!” એ પછી શ્રીરામે એમને ઘણી સીતે સમજાવ્યા પણ એ ન માન્યા એ વખતે શ્રીગમના હેયામા કર્તવ્ય અને લાગણીઓનું સુદ્ધ જામ્યું હતું એક બાજુ સાધનો નિર્મળ પ્રેમ, માતાનો મીઠી મમતા, રનેહીઓની લાગણીભરી હૃદ-આ સૌ ખેતી રહ્યા હતા પીછ બાજુ કર્તવ્યનો કઠોર પથ હતો પ્રેમ, મમતા અને લાગણીઓ સોને કચડી કર્તવ્યના કઠોર પથે જવાનું હતું.

શ્રીરામ સંમજતા હતા કે આજ હું ચોતે જ ને કર્તવ્યને પાઠ નહિ બાલુ તો પછી કવિવ્યમા મારા કુટુંબીઓને કર્તવ્યને પાઠ કંઈ રીતે બણાવી શકીશ ?

મમતાથી આર્દ્ર બનેલા હૈયા પર કુમળી લાગણીઓના બાણોની અસર તીવ્ર થાય છે, પણ જેને કર્તવ્યનું બખ્તર પહેર્યું હોય છે, એ તો આવા આકરા ઘા પણ સમનાથી સહી લે છે, અને કર્તવ્યને પથે આગળ વધે છે પણ જે અસમર્થ છે એ તો કુમળી લાગણીઓમાં ખૂચી ભાય છે અને એમાં જ અટવાઈ પડે છે કર્તવ્યને કઠોર બની સ્વીકારે છે તેનો વિકાસ થાય છે અને જે તરંગોમાં તણાય તેનો વિનાશ !

શ્રીરામે કર્તવ્યને કઠોર પથ સ્વીકારતા કહ્યું ‘ભાઈ, વહાલા ભરત ! તારાથી વિખૂટા પડના અને કેટલું દુઃખ થાય છે, એ હું અભારે નહિ વર્ણવું હું તો તને અભારે કઠોર બની આજ્ઞા કરું છું નાના ભાઈએ મોટા ભાઈની યોગ્ય આજ્ઞા માનવી જોઈએ, આ રઘુકુળની મર્યાદા છે, તો હું આજ્ઞા કરું છું કે પિનાછના વચનને અખડ સખવા માટે તારે આ માર્ગ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી હું પાછો ન આવું ત્યામુધી, મારી ગેરહાજરીમાં, તારે અયોધ્યાનું સિંહાસન સાચવવું અને રાજ્ય-ધૂરાને તારે વહન કરવી, એ મારી આજ્ઞા છે” આટલું બોલતા તો શ્રી રામના હૈયાના બધા તૂટી રહ્યા હતા. એમની આખના ખૂણાઓમાં બે આંસુ છવકાયા અને શ્રી ભરતના મસ્તક પર પડ્યા વન ભણી જવા ડગલા ઉપાડતા શ્રી રામના ચરણોમાં માથું મૂકી શ્રી ભરતે કરેલું સ્વરે કહ્યું, “ભાઈ, ખ્યારા બાઈ ! હું રઘુકુળની મર્યાદા બાલુ છું અને આજ્ઞા મુરુગામલદ્વતીયા એ નીતિવચનને પણ બાલુ છું પણ સ્નેહને આધીન બનેલું હૈયું કાબૂમાં રહેત નથી”

માનવીના મનનું મોપ આપા પ્રસંગે જ નીકળે છે, વાતોમા તો સૌ બાઈ બાઈએના માટે શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરતા હોય છે, પણ જ્યારે ત્યાગનો આવે કોઈક વિષમ પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે એના ક્ષાત્રપ્રેમની કમોટી થાય છે. હમણા અહીં ટીપ કરીએ અને એમા માત્ર રૂપિયા નોંધાવાના જ હોય અને ભરવાના ન હોય તો ટીપ કેટલે પહોંચે? લાખ, કોડ કે અબજ કઈ માપ રહે? કારણ કે રૂપિયા લખાવવામા કોણ કળુસ બને? ભરવાના હોય તો ચિતા ને? તેમ ક્ષાત્રભાવ, વિશ્વવાત્સલ્ય, નિર્દોષ પ્રેમ વગેરે શબ્દો વાપરવા સહેલા છે, પણ જ્યારે કસોટી પર ચડે છે, ત્યારે જ એની કિંમત થાય છે આજે શબ્દો સોધા બન્યા છે, કર્તવ્ય શોધુ બન્યું છે, કર્તવ્યનો હીરડો પ્રગટશે તો જ પ્રકાશ મળશે કર્તવ્ય વિનાના ભાષણોથી તો છે એના કરના અધાર વધશે એમ આજના સુગના આદોલનો પરથી લાગે છે.

હૃદયના ઊંડાણમા કેતારાઈ જાય એવી ગલીર વાણીથી શ્રી રામે કહ્યું “ભાઈ! હું જાણું છું કે પ્રેમ બળવાન છે પણ એ તું કેમ જૂની જાય છે કે પ્રેમ કરતા પણ કર્તવ્ય મહાન છે! કર્તવ્યની વેદી પર પ્રેમનું બલિદાન આપવું એમા જ માનવની મહેતા છે.”

ધર્મ સમરમે કલી જૂલકર, ધૈર્ય નહીં જોના હોગા
વજ્રપ્રહાર જલે શિર પર હો, કિન્તુ નહીં રોના હોગા

માટે કહું છું કે ગોક કર્મા વિના કર્તવ્યના પથે લાગી જા ”

આ વચનો સાબળતા શ્રી ભરતથી ન રહેવાયુ એમનો આત્મા મમતાથી દ્રવી ગયો એમણે કહ્યું “ભાઈ! આ વાત હું જાણું છું પણ માનવીનું મન એ નિર્મળતાના પરમાણુઓથી ઘડાયેલું છે એટલે કોઈકવાર એ દ્રવી જાય છે, છતાં હું આપની આજ્ઞા શિરોવધ જણું છું આપ મને આ રાજ્યધૂરા વહન

કરવાની આજ્ઞા કરો છે. તો હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ અયોધ્યાના મહાન સિંહાસન પર હું નહિ બેસું પણ શ્રી રામની પાદુકાઓ બિરાજશે. રાન્યાભિષેક ભરતનો નહિ પણ શ્રી રામના ચરણની આખડીઓનો થશે. આજથી ભરત એક રાત્રી તરીકે નહિ, પણ શ્રી રામના ચરણોની પાદુકાઓની આજ્ઞા હાંસવાર એવક તરીકે રહેશે ” એમ કહી આસુ નીતરતી આંખે શ્રી ભરતે શ્રી રામના પગની આખડીઓ ખેંચી લીધી (અહિ સલામા તાળીઓને ભેરવાર ઝમકટ થતા પ્રવચનકારે કહ્યું) તમે શાંત થાઓ. તાળીઓ ન પાડો. શાંતિથી સાંભળો. આ તો તમને લાગણીઓને ડહાળો. આંખો છે, એટલે તમે તમારો હર્ષ વ્યક્ત કરો છે. પણ આ પ્રમુખ ઉપર તો તમારે તાળીઓ પાડવા કરતા, ઊંડો વિચાર કરવાની જરૂર છે. આપણાં જીવનમાં આવેલાં સાતૃનાથ અને સાચો ત્યાગ આવી જાય તો આજ સંસાર જે સજગતો લાગે છે એને બદલે એ સ્વર્ગનું નંદનવન બની જાય.

કલહના અગારા ઝગતા આ સંસારમાં પ્રેમધર્મના આવા મુખાબિન્દુઓ વર્ષવા માટે તો સંસાર કેવો મધુર અને ભવ્ય લાગે ? પણ વિવેક અને મત્તાના કીડાઓએ આ સંસારમાં અર્થ ને કામના અગારા ભરીને આ સંસારને ઢાવાતળ જેવો બનાવી દીધો છે. જીવનદ્રષ્ટાઓ કહે છે કે, તમે આ સંસારમાં નંદનવન જોવા ઇચ્છતા હો. તો આ સંસારને એક મુસાફરખાતું સમજીને જાવો. રહો ત્યાંમુખી સૌ મૈત્રીને પ્રેમમર્થા સમ્બન્ધોથી રહો. અને જવાની પળ આવે તો ગભરાઓ નહિ અને મૃત્યુને પણ કહો કે, “ હોસ્ત ! કંઈ જ વાધો નથી હું તૈયાર જ છું ચાલો, હવે વિવેક કરવાની કંઈ જ જરૂર નથી ” જાલો, મૃત્યુ માટેની આવી તૈયારી હો ? નથી - કારણ ? કારણ કે માણસ જીવનનો ધર્મ સમજ્યો નથી ધર્મ સમજ્યો હોય. ”

કે, મરણ એ તો પ્રકૃતિ છે, અને જન્મ એ જ વિકૃતિ છે. મૃત્યુ કે જે પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, એથી ગભરાણુ શા માટે? જે અનિવાર્ય છે તેથી કદે શુ વળે? મૃત્યુ ન જોઈતું હોય તો જન્મને અટકાવો, અને જન્મને અટકાવવા માટે જીવનનો ધર્મ સમજો. જે માણસ મનુષ્ય બનવા છતાં પોતાનો ધર્મ સમજતો નથી તે કેવો કહેવાય? સભામાંથી અવાજ આવ્યો “પશુ જેવો” અને પશુમાં ય બચકર સિંહ જેવો જ કહોને. સિંહ સાથે માણસની સરખામણી કરુ તો તમે બહાર જઈને મારે માટે કહો? કહોને કે “માણસ જેવા માણસને જ ગણી સિંહ સાથે સરખાવ્યો” પણ તમે ગમે તે કહો તેનો મને વાધો નથી આજ તો હું તમારે જ મોઢે કબૂલ કરાવવાનો છું કે ધર્મને ભૂલે તો માણસ સિંહ જેવો ફૂર ખરે કે નહિ.

માણસે સિંહને ત્રણ હલકા વિશેષણો આપ્યા જ ગણી, હિંસક અને ફૂર અને એના જ પ્રતિરુપ્ધાં ત્રણ શ્રેષ્ઠ વિશેષણો પોતાની જાત માટે વાપર્યાં ચહેરી, અહિંસક અને સૌમ્ય, પણ આ વિશેષણો કેના માટે કેટલા સાર્થક છે એનો વિચાર તો કરવો જ રહ્યો ને? સિંહ શિકાર ક્યારે કરે? બૂખ્યો થાય ત્યારે બૂખ ન હોય તો એ કોઈનાય શિકાર ન કરે એની બાબતમાં થઈને એક નાનું બાળક પસાર થાય તોય એની બામે એ મીટ પણ ન મોઢે કારણ કે એનું પેટ ભરેલું છે પેટ ભરેલું હોય તો વ્યર્થ શિકાર શા માટે કરે? કારણ કે એને સંતોષ કરવાની જરૂર નથી હવે તમે મનુષ્યનો વિચાર કરો મનુષ્ય શિકાર ક્યારે કરે? બૂખ્યો હોય તો જ એ શિકાર કરે કે પેટ ભરેલું હોય તોય એ જગતને લૂટ્યા જ કરે? આજે લોકોને નીચોવનારા, કાળાજાતર કરનારા, વસ્તુઓનો અપરિમિત સંગ્રહ કરનારા, બજારને ડાચો-નીચો કરનારા શુ બધા બૂખ્યા છે? લોકોને ચૂસીને કરોડોના માલિક બન્યા છતાં લૂંટ

એટલે નથી જેમ ધન વધતું જાય તેમ ચિકારીવૃત્તિ વિકસતી જાય આતુ કારણ શું ? કારણ કે, માણસને પેટ નથી ભરતું પણ મોટા પટારા ભરવા છે છતાં માણસ શહેરી અને સિંહ જંગલી ! સતોષમા મગ્ન રહેનારો સિંહ જંગલી ગણાય અને અસતોષથી જંગમને લૂટનાર શહેરી ગણાય !

હવે બીજી વાર પર આવો સિંહ ચિકાર ક્યારે કરે કે બૂખ લાગી હોય ત્યારે પણ એ ચિકાર કરે કેનો ? નાનકડા ઉંદર કે સસલાનો એ ચિકાર કરે એમ માનો છો ? ના, ના એ નાના છુદ્દ પ્રાણીઓનો ચિકાર કદી ન કરે એ પોતાના સમોવડિયા હોય એવા પ્રાણીઓનો જ ચિકાર કરે મહોન્મત્ત હાથી કે એવા મોટા પ્રાણીઓને જ એ પકડે હવે, મનુષ્ય કેનો ચિકાર કરે ? શું પોતાના જેવા સમૂહ માણસને એ ઉતરી શકે ખરે ? એ તો કાંઈ લોગા, નિર્દોષ અને ચોક્ક ભણેલાને ઉતરવાનો પોતાથી મોટા માણસનો ચિકાર કરવા જાય તો એના કાલ ખાટા ઘઈ જાય ! એવા મોટાના તેજમા તો માણસ પતંગિયો ઘઇને પડતો હોય ॥ એવાનો ચિકાર કરવા જાય તો એ પોતે જ એનો ચિકાર ઘઈ જાય માણસ તો પોતાથી જીતરતો હોય, એને રીયામા ઉતારવાનો અને લોગાને ઉતરી મનમા મઘકાવાનો, છતાં માણસ અહિંસક અને મિત્ર દિસકે હલકા જતુ પર ત્રાપ નહિ મરનારો સિંહ જાય કર ગણાય અને નાના માણસોને જ ઉતરવામા ગંડાદૂરી માનનારો માણસ દયાળુ ગણાય !

હવે ત્રીજી વાર સિંહ ચિકાર ક્યારે કરે, એ જાણ્યું. ચિકાર કેનો કરે, એ પણ જાણ્યું હવે ચિકાર કઈ રીતે કરે, એ વિચારીએ મિત્ર અણુધાર્યો કોઈનાય પર ન ત્રાટકે. ત્યારે એ કઈ રીતે ત્રાટકે ? પહેલા એ ગર્જના કરે, ત્રાક નાખે, પૂછડું પછાડે, સામાને ચેતવણી આપે, અને સાવધાન કરી એ ત્રાટકે !

(૩)

સત્ય

ગિરિરાજના કોઈ ઉત્તર શિખર ઉપર ચઢવું હોય તો એકદમ કૂદકો મારી ઉપર ન જવાય પણ ક્રમેક્રમે સોપાનદ્વારા ઉપર પહોંચાય, તેમ માનવતાના ઉત્તર શિખરે પહોંચવા માટે પણ જ્ઞાનીઓએ ચાર સોપાન નક્કી કર્યાં છે. શૂર, પડિત, વક્તા ને ઠાતા જેનામા શોર્ષ હોય તે શૂર, જેનામા પાકિય હોય તે પડિત, જેનામા વકતૃત્વ હોય તે વક્તા અને જેનામા ઠાતૃત્વ હોય તે ઠાતા ગયા રવિવારે આપણે વિચારી ગયા કે રણુમા જિતે તે શૂર નહિ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, શાસ્ત્રો ભણી જાય તે પડિત નહિ, પણ ધર્મને આચરે તે પડિત, તેવી જ રીતે વાણીનો વિલાસ કરનારો એ વક્તા નહિ પણ સત્યને ઉચ્ચારે તે વક્તા.

સત્યના સિદ્ધાન્તની સલા

ઈંગ્લેન્ડમા એક સંસ્થા (Pedlock Society) આ મહળમા ઉમરાવ કુટુંબથી માડીને ગરીબ કુળમા જન્મેલો માણસ પણ સભ્ય થઈ શકે છે એ મહળની વિશિષ્ટતા એ છે કે એના નિયમોને નહિ પાળનાર વડાપ્રધાનને પણ માન ન મળે, જ્યારે એના નિયમોને પાળનાર એક સામાન્ય વ્યક્તિને પણ માન મળે, એવું એનું બધારણુ છે અને એના બધારણુય સિદ્ધાન્તો અનુસાર જે વર્તે તે જ એનો સભ્ય ગણાય એના સભ્યો તો સુઠીભર જ છે, પણ જે છે તે ખરેખરા ! એમા ઘણલ યનારે આટલી પ્રાયમિક વિધિ કરવાની હોય છે ત્યાં એક થાલીનું તાણું ને સોનાની કૂચી છે, સભ્ય યનારે એ તાળાને ત્રણ વાર ઉઘાડવાનું ને ત્રણ વાર બંધ કરવાનું હોય છે.

આ રીત આપણને કેટલી વિચિત્ર લાગે ? પણ આપણે જો બિંદા કિતરીશુ તો આપણને ખબર પડશે કે આ ઉઘાડવાસ કરવાની પાછળ કેવો ભન્ય ઉદ્દેશ છે !

તાણુ વાસનારો આવે સ કલ્પ કરે છે કે . આજથી હું મનથી કોઈનું જ બૂરું ચિન્તવવાનું બંધ કરું છું, વચનથી કોઈનું ચ ખરાબ બોલવાનું બંધ કરું છું, ને કાયાથી કોઈનું ચ ખરાબ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ચાહીતા તાળાને સોનાની ચાવીથી બંધ કરું છું. એટલે ચાહી જેવા ઉત્કળવળ મુખને હું પ્રતિજ્ઞાની મુવર્ણક્રવીથી બંધ કરું છું આ તાણુ ત્યારે જ બિંદાડશે કે જ્યારે આમાથી સત્યની કે પ્રશ્નસાની વાણી ટપકશે, અસત્ય કે નિન્દા માટે તો આ મુખ હવે પછી બંધ છે મારા નયનો સત્યને જોશે, અસત્યને નહિ, મારા કાન સત્યને સાંભળશે, અસત્યને નહિ, મારી છાત્ર સત્યને ટપકાવશે, અસત્યને નહિ ! મનથી, વચનથી, કાયાથી કોઈનું બહુ થશે તો કરીશ, બહુ ન થાય તો કંઈ નહિ, પણ કોઈનું બૂરું તો નહિ જ કરું.

આ જ વાતને ભારતના તેજસ્વી સ તો હજારો વર્ષોથી પોતાના હૃદયના દરેક આંખ્યા છે

વચન-રતન મુખ કોટલી, ચૂષ કર દીજે તાજ,
ધરાક હોય તો ખોલીજે, વાણી વચન રસાજ

વચન એ તો રત્ન છે મુખ એ આ મહામૂલ્ય રત્નોને રાખવાની તિજોરી ॥ રત્ન કંઈ જેમ તેમ અને જ્યાં ત્યાં રખાય ? એ તો બંધ તિજોરીમાં જ થોભે પણ સદાકાળ કંઈ તિજોરી બંધ રખાય ? ધરાક આવે, કોઈ ખરીદનાર આવે, કોઈ સારો પારખુ આવે તો તિજોરી ખોલવી જ પડે. પણ ખોલ્યા પછી તો એ રત્નો એવી રીતે સચ્ચાઈથી બતાવવા કે એનાં મૂલ્ય

ઊઠે એ વચન-રત્નમાં પ્રિયતાના પાસા દોય, હિતચિન્તનનો આકાર દોય, સત્યના પ્રકાશિત કિરણો દોય, તો જોનાર પણ વાહ વાહ ! પોકારી લય ! હું કેહું જુ કે સત્ય, તથ્ય ને પથથી ભરેલું આપણું વચન દોય તો, એની આગળ કોહિનૂર પણ ઠંધ જ હિસાબમાં નથી !

ધણા વખત પહેલાં આગમ-સાહિત્યમાં વાણીના આઠ ગુણો મેં વાંચ્યા હતા. મને ચક્ર કે આ આઠ ગુણોથી સુક્ત આપણા વચન દોય, તો તો આ સસારમાં ચ શાન્તિનું સ્વર્ગ ઊભું થાય ! તં આઠ ગુણોને હું આપની આગળ મૂકુ છું વાણીનો પહેલો ગુણ તે મધુરમ

આપણું બોલવું એવું હોવું જોઈએ કે જેમાંથી મધુરતા ટપકે, મીઠાશ ઝરે, વાણીમાંથી સૌન્દર્ય નીતરે, સાલજનારના કાન પણ એ પ્રિય વચન ફરી ફરી સાલજવા તલસે વાત એકની એક જ દોય, પણ એક માણસ એવી મીઠાશથી રજૂ કરે કે સાલજનાર આનંદથી ડોહી લય, જ્યારે એ વાત બીજો એવા કદુ શબ્દમાં મૂકે કે સાલજનાર હસતો દોય તો રડી પડે મધુર શબ્દોમાં માતાને કહ્યું દોય કે ‘કેમ છો મારી મા ?’ તો માતા ખુશ થઈને કહેશે કે ‘આવને મારા બા’ પણ એ જ વાત કદુ શબ્દમાં બહી દોય કે ‘કેમ છો બાપની વહુ ?’ તો ઉત્તર મળશે કે ‘તારું કાળજી ખાઉં ?’ શબ્દોમાં કેવો જાદુ છે ? એક જ વાત રજૂ કરવામાં પણ કેટલું અતર ? કવિએ કહ્યું છે

શબ્દ શબ્દ જુ કયા કરે ? શબ્દકો હાથ ન પાવ,
એક શબ્દ ઔપધ કરે, એક શબ્દ કરે ઘાવ

શબ્દને હાથ કે પગ લાલે નથી, પણ એનામાં એવી તાકાત છે કે શુંદર રીતે એનો ઉપયોગ થયો દોય તો એ હાએલા હૈયાના ઘા પર મલમપટ્ટાનું કામ કરે, પણ એ જ શબ્દને અખૂઝ રીતે

વાપર્યો હોય તો કોઈના દિલમાં ન હોય તોય જખમ ઊભો કરે એટલા માટે આપણી વાણી મધુર હોવા જોઈએ

મધુરતાનુ તો સમજ્યા, પણ મધુરતાના નામે ખુશામત આપી જાય તો ? તો તો જીવન થાય એ વાણી જ પતનનુ સાધન થાય ન બોલવાને ઠેકાણે બોલે અને બોલવાને ઠેકાણે મૌન થઈ જાય તો કેવુ અયોગ્ય થાય ? એટલે બીજો શુધ્ધ નિપુણમ

વચન જેમ મધુર હોય તેમ સાથોસાથ નિપુણ પણ હોવુ જોઈએ જેની વાણીમાં નિપુણતા હોય તે ખોટી ખુશામત કરે નહિ કોઈની ખોટી શે'માં તણાય નહિ અને કોઈ બનાવવા આવે તો અવસરે એને ચેતના વિના પણ રહે નહિ

એક ફૂલવૃક્ષ પતિ વાર વાર પોતાની પત્ની આમળ પોતાના કુળ, જાતિ, ગોત્ર અને કુટુંબના વખાણ કરે, આથી સ્ત્રી ઠટાળી જતી એક વાર પતિએ પૂછ્યું 'મારા સગાઓ પર તારો પ્રેમ કેવો છે?' નિપુણ શબ્દોમાં પત્નીએ ઉત્તર વાળ્યો 'પ્રાણનાથ ! આપના મગાઓ પર મારો પ્રેમ કા ન હોય ? હું તો મારી સામુ કરનાય આપની સામુને વધારે ચાહું છું !' આ મધુર છતાં નિપુણ ઉત્તર સાંભળના પત્રી એના પતિને થઈ ગયું કે અહિંથી ખોટી બકાઈ કે ખુશામત નહિ મળે આ ઉત્તરમાં મધુરતા ને નિપુણતાનુ મિશ્રણ છે

ત્રીજો શુધ્ધ છે સ્લોકમ્ । સ્લોક એટલે થોડું બોલવુ ખરું પણ થોડું બોલવુ જરૂર પૂરું જ બોલવુ બહું બોલ બોલ કરનારના વચનની કિંમત હોતા નથી બહું લાપણું કરનાર, જ્યાં ત્યાં ને જ્યારે ત્યારે શિખામણ દેનાર વાચાળમાં ખપી જાય છે એના પર લોકોને વિશ્વાસ બેસતો નથી એ બોલે તો લોકો

એને શાન્તિથી સાબળે નહિ અને સાબળે તો એના પર વિશ્વાસ
 બેસે નહિ, માટે ઘોડું બોલવું જરૂર પડે ત્યારે બોલવું અ
 ઘોડા શબ્દોમા ઘણું કહેતા થિયવું એક પ્રસંગ અને ય
 આવે છે મુળપદમા પૂ આગમોધારક આચાર્ય મહારાજ
 સાગરાનન્દસૂરીચરણ મહારાજને વદન કરવા એક ગૃહસ્થ આ
 હતા બે માગ ચઢીને પેલા ભાઈ ઉપર આગ્યા આવનાર
 શરીર જરા ભારે હતું એ હાડી ગયા વદન કર્યા પછી રિમ
 કરી એમણે કહ્યું- 'માહેજ, આપ તો બહુ જ ડાંચે બિરા
 છે?' મહારાજનીએ રિમત કરી માર્મિક ઉત્તર વાળ્યો
 'હા, ભાઈ! અમે જાણે છીએ એટલે જ તો તમે વદન કર
 આનો છા.''

આ વાક્યમા શ્લેષ હતો એટલે કે અમે સદ્ગુણ
 સિદ્ધાસન પર છીએ એટલે તમે વદન કરો છો મદ્ગુણો
 હોય તો અડી કોણ આવે? આ દૂકા ઉત્તરથી પણ આપ
 મન આનન્દ પામે છે, કારણ કે આ ઉત્તરમા મધુરતા, નિપુણ
 ને અરૂપતાનું મમમાણુ સમિશ્રણ છે!

કાર્યાવતિતમ્-થાયો ગુણ તે ખાસ કંઈ કાર્ય હોય તો
 બોલવું, નહિ તો મોન રહેવું મોનથી વાણીનું મૂલ્ય વધે
 મોનથી વાણીમા ચિન્નન આવે છે મોનથી વચનમા ત
 આવે છે અને મોન પછી પ્રગટેલી વાણીમા કોઈ અન
 જુરસો હોય છે એવી વાણી માભગવા ઘણા હેયા તલમ
 હોય ॥ પાશ્વત્ય પદ્ધતિને લઈને આજ કેટલાક કોઈ કે
 માણુ લે તોય ભાવણુ ઝીકે જ્યારે સંગિયામા સ્ટેલિન જ
 વગર કદી ન બોલે એનું પરિણામ એ આગ્યુ કે આપ
 આગેવાનોને સાબળવા કોઈ તૈયાર નથી ત્યારે સ્ટેલિન કય
 ॥ બોલશે એ માટે લોકો સાબળવા તૈયારી રહ્યા છે! મ
 કાર્ય વિતા નકામી વાત ન કરવી, વ્યવહારમા પણ આપ

ઘણા માણસો એવા એવા મળે છે કે જેમને બોલવાનું ન મળે તો આફરો થકે ! જોલે ત્યારે જ જ પ વળે. એ બોલે ત્યારે એની વાતમાં ન હોય માથું કે ન હોય પગ જેમ આવે તેમ આડે ધડે ફેંકે રાખે ! અન્તે સાક્ષાત્કારના મનમાં થાય કે આ બધા ક્યારે જાય ? માટે જરૂર પૂરતું બોલવું.

ગર્વરહિત્ય-આપણી વાણી ગર્વવિહોણી હોવી જોઈએ. વાતવાતમાં આપમડાઈ કરવી, પોતાની જ વાત આગળ ધરવી, પોતે શું કયું અને શું નથી કયું એનું ઉબાણુથી વિવેચન કરવું-આ બધું અભિમાનનું-સૂચક છે જ્યારે માણસ આપ બડાઈ કરતો હોય છે ત્યારે વિવેકી સાબળનાર તો એના પર મનમાં હસતો હોય છે, પણ જાતપ્રશ્ન સામા પડેલા માણસને એ સામે ધ્યાન હોતું નથી પોતાની પ્રશ્ન સામા પડેલા માણસ વિવેકશક્તિ જોઈ બેઠો હોય છે અને અવિવેકી માણસ સામા માણસને સમજવા જેટલો શક્તિશાળી ક્યારી થાય ? અભિમાની માણસ કેવો વિવેકશૂન્ય બને છે તેનો તમને એક દાખલો આપું

દાદાભાઈ નવરોજી ઇંગ્લેન્ડમાં એક વાર ત્યાંના ઉમરાવો સાથે ખાતુ લેતા હતા. સારા સારા ખુશિશાળી માણસોએ એ પ્રશ્નને હાજરો આપી હતી વાત વાતમાં એક વાત ઉપર જરા વધારે પડતી ચર્ચા થઈ એમાં દાદાભાઈએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો ત્યાં બેઠેલ એક બાનુએ અભિમાનભર્યા શબ્દોમાં ટીકા કરતા કહ્યું ('What these ugly and black Indians can understand about it?') 'કદરૂપા અને કાળા હિન્દુસ્તાનીઓ આ બાબતમાં શું સમજે ?' આ આશ્ચર્ય દાદાભાઈ નવરોજીએ ખીસામાંથી આરમી કાઢી, એ બાનુના મુઠા આગળ ધરી નમ્રતાથી કહ્યું 'You can

see your face in it) 'તમે તમારું મોઢું આમાં જોઈ શકો છો।' કારણ કે આ ઝીંના મુખ કરતા પોતાનું ઉજ્જવળ ને પ્રતિભામ પત્ર મુખ જ એની કાળાશ ને કદરૂપતા પૂરવાર કરવા પૂરેતું હતું આથી સૌ હસી પડ્યા

વિવેકી માણસે તો કામ જ એવું કરવું જોઈએ કે જેથી એનું કામ જ એની પ્રશંસા કરે માણસને તો જોડવાની ય જરૂર ન પડે, અને અભિમાન કરતા નમ્રતાપૂર્વક મૂકવામાં આવેલી વાતને લોકો શાન્તિથી સાંભળે છે જોડનાર નમ્ર રીતે જોડતો હોય તો એના પ્રત્યે લોકોને સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે, અને જોડનારના શબ્દો સામાના હોવામાં સોસરા ઉતરી જાય છે નમ્રવાણી એ પાયાનો અલકાર છે

અનુચ્છન્ન-વાણી તુચ્છ ન હોવી જોઈએ વાણીમાં પ્રોહતા, ગભીરતા અને સદ્વ્યયતા હોવી જોઈએ આજ આપણા ઘરોમાં દેવી તુચ્છ વાણી જોડાઈ રહી છે ! ગાળો, તોછડાઈ ને અસહ્ય તાથી છલકાતા આજના ઘરો જોઈ છું, ત્યારે હૃદયને દોલ યાય છે ઉચ્ચ કહેવાતા માણસોના ઘરો પણ આજ કેવા સ્ફારકીન બનતા જાય છે ! આર્યાવર્તના ઘરોમાં પત્ની પતિને 'આર્યપુત્ર' 'દેવ' 'નાથ' કહીને સંબોધતી અને પતિ પત્નીને 'દેવી' કહીને મંબોધતો, એના ગદ્ગદે આજ તોછડાઈલયાં અયોન્ય સંબોધનોથી ગૂંઠો ગાળી રહ્યા છે બાપ દિકરાને બોળામાં બેસાડી રમાડતો હોય અને બાળકને રમાડતાં રમાડના લાડમાં બાપ કહે છે 'મારો સાળો બહુ તોફાની' 'હું એને પૂડ છું કે 'ભાઈ' આ છોકરો તારો સાળો ક્યારે થયો ? કઈ રીતે થયો ?' ત્યારે કહેશે કે 'હું તો અમસ્તો જ જોડુ છું, આમ બોલાય છે.' પણ પોતે શું બોલે છે એનું જ્ઞાન નથી છોકરાના કાનમાં ધ્રામીણનાનું કેવું ઝેર રેડાય છે એનો એને ખ્યાલ નથી છોકરી પાણીનું બેડું બરીને આવતી

હોય અને ઠેકર વાગે ને બેઠું ફૂગી જાય તો મા એ દિકરીને કેવા હલકા ને તુચ્છ શબ્દોથી ઠપકો આપવાની શરૂઆત કરે ? હું નહિ કહું તમે જ કહો હવે તમે નહિ કહો તોય ચાલશે, મનમા સો સમજે છે મૂળ વાત તો એ છે કે-આપણા શબ્દોમા તુચ્છતા વધી ગઈ છે આજ મુધરેલા માણસો પણ કેવું તુચ્છ બોલે છે, તે આ પ્રશ્નોત્તર પરથી સમજાશે

એક શેઠે નોકરને તુચ્છતાથી કહ્યું ‘સાલા ! તારામા જરાય અકલ નથી’ નોકરે નમ્રતાથી ઉત્તર વાળ્યો ‘વાત સાચી છે શેઠ ! મારામા અકલ નથી જ મારામા અકલ હોત તો હું તમારે ત્યાં નોકરી ન કરત પણ તમને મારે ત્યાં નોકર રાખત !’

બોલો, આમા બોલનારે શું સાર કાઢ્યો ? એના કરતા તુચ્છ-હલકા વચનો ન ઉચ્ચાર્યા હોત તો કેવું માન રહેત ? તુચ્છ વાણીથી મિત્ર હોય તોય શત્રુ થાય, જ્યાર અતુચ્છ અને સરળનામય પ્રિય વાર્તાવાપથી શત્રુ હોય તોય મિત્ર થઈ જાય.

પૂર્વજકલિતમ્-જે બોલવું તે સકલનાપૂર્વક ને પહેલા વિચારીને બોલવું વિચારના ગળણાથી ગમીરે કાઢેલું વચન અતિરમણીય હોય ■ અને બોલેલા વચનને દેરવવાનો પ્રયત્ન આવતો નહીં બોલના પહેલા વિચાર કરવો કે આ સ્થાનમા આ બોલના જેવું છે કે નહિ ? આ બોલીય તો તેનું પરિણામ શું આવશે ? મારા બોલવાનો શો ઉદ્દેશ છે ? અને જે બોલુ છું તેની કેવી અમર વશે ?-આ રીતે પહેલા તૈયારી કરીને કે વિચાર કરીને ઉચ્ચાટેલ વાક્ય ધારો અમર કરી જાય અરે ! એવું વચન તો રત્ન કરનાય વધી જાય

શબ્દ ઝગીખા ધન નહિ, જો દોષ જાને બોલ,
હીરા તો ઘમે મિલે, શબ્દ ન, આવે બોલ !

પ્રથમ માન આપનારા ધર્મનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે ! ” તે જ ઘડીએ પોતે ઝખામા સતાડી રાજેલી નોટી બતાવતા ન્યાયાધીશે કહ્યું “રાજન ! સારું થયું કે તમે અદાવતને માન આપ્યું અને મારો ન્યાય માન્ય રાખ્યો. નહિ તો હું નોગન ખાઇને કહું છું કે તમે ન્યાયને ઠોકર મારી દોત તો, હું આ નોટીથી તમારા બરડાની ખમર અહીં જ લઈ લેન સારું થયું કે આપણને બંનેને સદ્બુદ્ધિ મળી ! ”

વાહ આ કેવો ન્યાય ! કેવી ધર્મમય વાણી ! આ પ્રસંગ શું કહે છે ? આપણી વાણીમા ધર્મ જોઈએ, ન્યાય જોઈએ, સત્ય ને પાવિત્ર્ય જોઈએ કોઈનેય આપણાં વાણીથી અન્યાય ન થઈ જાય એવી કાળજી રાખી વકતૃત્વ કરનારા કેટલા ? આવા વિચારક વક્તા હોય તો પ્રજામા કેટલી ગાંઠ ને કડયાણકામના હોય ? એટલે આ આઠ શુભોથી યુક્ત વાણી બોલે તે વક્તા, નહિ તો બક્તા-લમાડ તો છે જ !

માત્ર ભાષણ સારું કરી જાય, વાણી શુદ્ધ બોલી જાય, એટલા માત્રથી જ્ઞાનીઓ એને વક્તા નથી કહેતા એમ તો કાગીમા એવા કેટલાક વિદ્વાનો છે કે જે બોલવામા વ્યાકરણની એક અશુદ્ધિ આવે તો જીભ કાપવા ક્રોધમા અપ્પુ લઈને બેસાડે હોય, પણ એ જ પડિતો મનાતા ઘાટ પર જાય ત્યારે ગાયત્રીને ભાષ કરતા જાય ને માછડું ઢેખાય તો લોટામા નાખતા જાય એમને પૂછો કે આ લોટામા શું ? તો કહેશે ‘જળડોડી’ આવા વાચાળ પડિતો પોતાનું કે એના સમાગમમા આવનારનું શું કડયાણુ કરે ? એની જ હાલત છે આજની વિદ્યાપીઠોના સ્નાતકોની ! આ જ્ઞાનનો વાણીવિવામ જનકવાણુ માટે નથી વધ્યો પણ લોકોને ઉત્તરવા માટે અને અસંજોને આજવા માટે વધ્યો છે ! એટલે આજે ભાણસ વાણીનો ઉપયોગ પોતાના વિચારોને વ્યક્ત

કરવા માટે નહિ, પણ પોતાના વિચારોને છુપાવવા માટે કરો રહ્યો છે

માણસની વાણીમાં સત્ય ન હોય અને જુઠું હોય તો એની ખીલ સળ તો યવાની હોય ત્યારે થાય, પણ પ્રત્યક્ષ સળ તો એ મળે કે-એ સાચુ બોલે તો હોય ત્યારે પણ લોકો એને બોલુ માને છે, એ સોમન ખાઈને કહેતો હોય તોય એના વચન પર લોકોને વિશ્વાસ ન ભેમે, માટે વાણી પવિત્ર બેઠએ અને એ વાણીને પવિત્ર રાખવા માટે તપ બેઠએ

તેમ આચારને શુદ્ધ રાખવા માટે તપ, વિચારોને શુદ્ધ ને સ્વચ્છ રાખવા માટે તપ, તેમ ઉચ્ચારને શુદ્ધ ને પવિત્ર રાખવા માટે પણ વાણીનો તપ કરવો બેઠએ

અનુદ્વેગકર વાચ્ય, સત્ય પ્રિયદિત ચ યન્ ।

મ્યાન્યાયામ્યમન ચિત્ત, વાદ્વ્ય સપ ઉપ્યતે ॥

વાણી એવી હોય કે સામગનારને ઉદ્વેગ ન થાય, મત્ય છતાં મધુર ને હિનકર હોય, બિડા ચિન્તન અને અભ્યાસમાંથી પ્રગટેલી હોય-આ વાણીનું તપ ! આવા તપથી માણસ એ માણસ બને છે તપ વિના પી, ચિન્તન વિનાની, અભ્યાસ વિનાની કંઈય વાણી તો પશુઓ પણ બોલી શકે છે એમાં માણસ બોલીને શું વધારે કરે છે ? આ હું એકલો જ નથી કહેતો હો ! ગીતા પણ કહે ॥ કે માણસની વાણી પાળા તપશ્ચર્યા હોય તપશ્ચર્યાવિહોણી વાણી તો પશુની હોય !

એક જૂના વખતની વાત છે ત્યારે માણસો આટલા ચાલાક ને જુઠાંબોલા નહોતા પણ ભદ્ર ને તાચાંબોલા હતા તે વખતે એક ગૃહસ્થને ત્યાં સ્વત પધાર્યા પણ આ ઘરનાં માલિક-ત્રી પુત્ર-બધાંથી 'વણા સુદર' ને ભણા લાગતા

હતા પણ અદરથી સાવ જ ભેડાળ ! એક મહિનાના પરિચયથી સત ત્રાસી ગયા એ ઘરમા સત્ય, ચિન્તન, સ્વાધ્યાય, મધુરતા કંઈ જ ન મળે એકલા બાકી વૈભવના આડબરનો કાલાકલ હતો સતે મહિના પછી વિદાય વખતે આશીર્વાદ આપતા કહ્યું : ‘ માણસ બનજો ! ’

પુરુષ ધમાલિયો હતો એણે આ વાક્ય પર જરાય વિચાર ન કર્યો, પણ સ્ત્રી ભારે ચકોર, એ પાત્રી ગર્હ એણે પતિને પૂછ્યું આપણે માણસ નથી ? શુ ઢોર છીએ ? મતે ‘ માણસ બનજો ’ એમ કેમ કહ્યું ? આ સામગ્રી પુરુષને પણ જરા વિચાર આવ્યો. વાત સાચી હતી સતે આમ કા કહ્યું ? એણે મનમા બાઠ વાળી એ ફરી મળશે ત્યારે પૂછીશ

કોઈ પણ વચન પર ઊંડાણથી વિચાર કરીએ તો જ વખ્તાની વાણીનો મહિમા સમજાય, નહિ તો શ્વણ માત્ર એક વ્યમન બની જાય વ્યસની માણસ પ્રવૃત્તિ કરે ખરો પણ એમાથી પ્રકાશ ન મેળવે પ્રકાશ તો ઊંડા ચિન્તનથી જ મળે

બે વર્ષ પછી ફરી સત પધાર્યા ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ પૂછ્યું ‘ મહારાજ ! માણસ થજો એનો અર્થ શુ ? શુ અમે ઢોર છીએ ? ’ સતે પોતાની પાસે એક કાચ હતો તે આપતા કહ્યું “ હો આ કાચ, આ કાચ એવો અદ્ભુત છે કે એના ઉપરના ભાગમા ભેરો તો તમે માણસ હેખાશે અને અદરતા ભાગમા ભેરો તો તમે જે છે તે હેખાશે. ”

સ્ત્રીએ કાચના અદરતા ભાગમા ભેરુ ને એ ચમકી ! ‘ હા ? ’ પતિએ પૂછ્યું ત્યોએ ભડકીને કહ્યું “ જો, બાપ રે ! હું તો આમા કૂતરી હેખાઉ છું અને ચેરીના નાકા પર જિમી રહીને લમી રહી છું હાય રે ! હું કૂતરી ? ” ઉતાવળિયા પુરુષે કહ્યું ‘ આમ લાવ, મને જોવા દે ’ અને પોતાની જાતને જોતા જ

એણે શક પાડી ‘અરે, આ શુ ? હું’ ગધેડા ? ઉકરડા પર
ભ્રમો રહી બૂકનાર હું ગર્જન ? અરે, મહારાજ ! જીવન કયો
રે તમે ? અમને આમ જાનવર કા બનાવો ?’

સ તે કહ્યું “ભલા માણસો ! આમાં હું શુ કરું ? તમે જે
ચીતે છો છો તે રોને આમાં દેખાઓ છો ! માણસ બહારનો
આકાર મને તે મેળવી શકે, પણ અંદર કૂતરા જેવો છે કે માણસ
જેવો તે જ ખરો પ્રશ્ન છે જે મનથી સત્યને પૂજતો નથી,
સત્યને ઉચ્ચારતો નથી, સ્વપ્નને આચરતો નથી અને જેના મન
ને વાચાનો મેળ નથી તે મનુષ્ય હોવા છતાં પણ છે તે ભાવ
કરતો નથી પણ ભલે છે, બોલતો નથી પણ બકે છે !”

આજનું બ્યાખ્યાન એટલે વાણીના તપની વિચારણા. જીવન
ગંભીર વિચારણા માટે છે બહાર તમે મને તે હો, હું એ
અંગે કંઈ જાણવા નથી માગતો, તમે અંદર આવો, અંદર તમે
કેવું છો તે મને કહો. સત્યનો જખો તો પહેર્યો પણ એ જખો
નીચે શુ છે તે મને કહેશો ? બોલો, મારા ભાઈઓ ! બોલો !
આજ નહિ બોલો તો ક્યારે બોલશો ? મન ને વાણીનો સુમેળ
છે કે કમેળ ? મન ને વાણીએ આપણા જીવનને સંગીતમય
બનાવ્યું છે કે બસુ ? જીવનમાં શુ છે આત્મ કે અદ્વિત ?

કેઈને શુભકા વધા હોય અને ભારે કોટ પહેરીને ફરતો
હોય તો કેને જાણે પડે કે આ કપડા નીચે શુભકા ખદબદી
રહ્યા છે ? શુભકા બધે બહાર ન દેખાય પણ અંદર તો પીડા
યાય ને ચા ઉપડે ને ? લોહી નીકળે ને ? તમને કેઈ દિવસ
અસત્યનું શુભકું ખટકે છે ખરું ? એની પીડા યાય છે ખરો ?
અસત્યની પીડા જગત નથી સતી ? કાઈ નહિ આજ નહિ યાય
તો ભરતી વખતે આ ચિત્રો નજર સામે ખડા થશે બૂલાવળની
જેમ નાચ્યા કરશે અને અસત્યવાદીને મૂઝવી મારશે પણ જો

આપણા જીવનમાં સત્યનો સૂર્ય ચમકતો હશે તો અન્ધકારનો જરાય લય નથી.

આપણે નાનીશી વસ્તુ જોઈએ છીએ ત્યાં કેટલો બધો બક્ષોસ થાય છે એક રૂપિયો જોવાઈ ગયો હોય તો કેટલી ચિંતા થાય? પણ આજે આપણો આત્મા આખો ને આખો અસત્યમાં જોવાઈ ગયો છે એનો જરાય વિચાર આવતો નથી, આ કેવું આશ્ચર્ય!

આજકાલ કેટલાક લોળા માણસો આજે છે અને કહે છે - 'કંઈક મત્ર બનાવો, કંઈક સિદ્ધિ થાય એનો જાપ દેખાડો. આપને વચનસિદ્ધિ આવડે છે' હું કહું છું કે 'અરે, ભાણા જીવો! આમ જ્ઞાન્તિમાં જોટા કા ભમો છો? પ્રિય, પથ્ય ને સત્ય એ વચન-સિદ્ધિનો મત્ર છે! સત્યના પ્રકાશથી બગડેલું સુમધુર હિતવચન એ રામજાણ છે, એ અદર છે જેને વાગે તે વિધાયા વિના ન રહે એ વચન જેના દિલમાં પેમે ત્યાં પ્રકાશના દીવડા પ્રગટે!'

આજતુ વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરતા એટલું જ કહું કે સત્યવાદી મયેજ્ વક્તા! માથો વળા તે છે કે જેની વાણીમાંથી સત્યનો પ્રકાશ ઝરે છે! Not only with our lips, but in our lives-એકલા હોઠમાંથી નીકળના ગજ્જોથી નહિ પણ આપણા જીવનમાંથી પ્રગટના સત્યના તેજથી આપણી વાણીને રંગી સાચા વક્તા બનીએ!

• ૪ :

દાતા

માનજ્ઞાના નોપાન અગે આપણે ત્રણ નોપાનનું વિવેચન કરી ગયા આજે ચોથા નોપાનનો વિચાર કરવાનો છે ચિન્તકો! ચમદના લીડાણમાં કેવું રહસ્ય મૂકે છે તે જુઓ એ કહે છે કે

ન દાતા અર્થદાનત કેવળ ધન વાપરવા માગતી દાતા નથી બનાતુ અને માન પૈમા અર્થવાથી દાતા થઈ શકાતું હોય તે દાતા મરતિ યા ન યા-દાતા હોય કે ન પણ હોય, આવે ગભીર ભાવ ન ઠહેન ચિન્તકો બાણે છે કે કીર્તિ માટે, ગયેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવવા માટે, પોતાના અપદૂત્યોને દાનના પડદાનીચે ઢાંકવા માટે અને કેટલાક પુણ્યથી પાપ ઠેલાય એવા ભાવથી પણ દાન કરનારા છે આવી ભાવના દાન પાછળ રમતી હોય તો એ દાન ન ઠહેવાય યા રાખજો કેવળ પૈસાથી આત્માની એકેય વસ્તુ ખરીદી શકાતી નથી, ધનથી ચેતનજયોતતુ એ પણ કિરણ પામી શકાતુ નથી ધનથી માન મળયે, સન્માન મળયે, પૂજા મળયે, પ્રતિષ્ઠા મળયે, કીર્તિ મળયે, અરે! જાનગતની કદાચ બધી વસ્તુઓ મળયે, પણ આત્મજયોતતુ કિરણ ધનથી મળતુ મુશ્કેલ છે એ આત્મજયોત મેળવવા માટે ધન સાથે મન પણ જોઈએ

આજકાલ જ્યાં ત્યાં સમાજમા અપાતા માનપનો અને દીવાલે પર ચોટેલી કુકુમ પત્રિકાઓને જોશો તો લાગશે કે આ ધનથી કીર્તિ કેટલી સસ્તી મળે છે તેતુ આ પ્રદર્શન છે કેટલી કુમકુમ પત્રિકાઓ વાસુ છુ ત્યારે તો માયુ યરમથી નીચુ નમ જાય છે મનમા એમ યાય કે આવા મોટા આચાર્યો આવ નાના માણુમોને આવા મોગ વિશેષણો આપે છે આખી જિંદગી સુધી ન કરવાના કામો કરીને એ હા પૈમા એકા એસ્થર પાછળ વાપરી નાખ્યા એટલે એમને આવા વિશેષણો આપવાના? અ ગૃહસ્થો માટે જે વિશેષણો વાપર્યા છે, તેટલા ગુણો તેમનામ હોય તો હું કહું છું કે મોક્ષ એમનાથી જગત દૂર નથી એમને હવે બીલુ કઈ જ કરવાની જરૂર નથી એ વિશેષણો જોતા તે એ તરી ગયા છે એમ જ લાગે! પણ હું આપને જ ન્પૂરું છું આ બધા વાપરેલા ઈલકાગો આપને સાચા લાગે છે?

નરરત્ન અને દાનવીર જેવા શબ્દો વપરાયા છે, એને ત્યાં એક મૂખ્યે માનવી જાય તો એને એક ટક પણ પ્રેમથી સોજન મળે ખરું ?

મહામાથી “સોજન તો ન મળે પણ ગાળો તો મળે ને ?”

તમે પણ ઠીક કહ્યું શું મળે ? ગાળો ? અને એવા માટે વળી આવા વિશેષણો ? કેવા દાનવીર ને નરરત્ન ? અને આ વિશેષણ આપનારાઓના વિશેષણો. જોયા કે ? અર્ધી ઠ કોત્રી તો એમાજ ભરાઈ જાય છે ? આ ઇવકાઓ જ એટલા બધા છે કે આમા નામ શોધવા જાયો તો નામ પણ ન જડે, એટલે એ પણ એટલું તો જાણે કે આ પદ્મોઓમા આપણું નામ અટવાઈ જશે એટલા માટે એમણે વાચનારને મગવડ કરી આપી છે, પોતાના નામ ખોટા ટાંકપમા ને બીજા દલગમા છાપ્યા છે ! એ જાણે છે કે પદ્મીઓમા નામ અટવાઈ જવાની ભાવના છે ! અને કેટલીક પત્રિકાઓમા તો વળી ફોટા મૂકાયા છે અને આ ફોટાવાળી પત્રિકાઓમા ગાંઠિયા ને ચટલી બધાંજ ને ગટરમા સડશે આશાતનાની હાલ થઈને ! આવાઓને બાજે કહેનાર ટોપુ ? આ નિર્નાયકનું મૈત્ર્ય કયા જશે એ બબર પડતી નથી મને તો જાય લાગે ■ કે કયાક નીચે ન ઉતરી જાય ! જેમ એક નોકામા સો નાવિકો બેઠા હોય અને મો પોતાને ડીક પડે તેમ હવેસા માટે તો નોકાની જે દશા થાય એવી દશા આજ આ સમાજની છે !

આવી ધમાલમા દાના શોધાય જડે ? આ તો સો દીનિ માટે લૂટાલૂટ કરવા નીકળેલા બકાદરો છે ! દાન લેનારા ડિયા સાહે પેલા કાળાબગરિયાઓના વખાણુ કરે અને પેવા સમાજને લૂટવાની ધૂનમા પડેલા આ મહાનુશાનોના ગુણગાન ગાય એટલે પરિણામે બન્ને-ઓહુ લાખેવા ગુજરો અને સમાજને લૂટનારા વહેપારીઓ-સમાજમા માન ને પ્રતિષ્ઠા મેજવી જાય બોગા લોકો આમાજુ સમજે ?

એક મુલાપિત ચાં આંખે છે

ઉપ્પૂકાળા વિવાહે તુ ગદ્ગદા વેદપાઠકા ।

પરસ્પર પ્રશસન્તિ અહો રૂપ અહો ધ્વનિ ॥૧॥

હિંદુભાઈના લગ્નમાં ગણાભાઈ ગોરબન્યા ગોર કહે 'વાહ ! હિંદુ કેવું સુંદર રૂપ છે।' હિંદુ કહે 'વાહ ! ગણાભાઈને કેવો ખીંકો ધ્વનિ છે।' આવી આ સમાજની દગ્ગા છે આવા વાતાવરણમાં શુભદાન દેનાર દાતા કયાથી પાકે ? સાધમિકોને ટેકો આપનારા, એમનો હાથ આલી ઉપર ચઢાવનારા અને પોતાના ગરીબભાઈની આર્થિક રીતે પીઠ યામડનારા આ કારણને સ્ત્રીધે વાતાવરણમાંથી બહુ જ અલ્પ મળવાના આ દાતાઓને ઘણું પૈસો તો વાળવાળા, બેન્ડવાળા, પ્રેસવાળા અને રંગબેરંગી મોટી મોટી કુકુમપત્રિકા છાપવાવાળા આવી વ્તય છે જે દિવસ વાહ, વાહ થાય ! અને પડી હવા હવા થઈ જાય ! પહેલાના જમાનામાં માણસને પાકવા માટે સ્વર્ગલોકમાંથી મેનકા ને અંશરાએ આવની, હરે એ નથી આવતી. કારણ કે એમને જોઈ માણસો ગાડા થઈ જાય ! એટલે આજના યુગમાં એ મેનકા ને અંશરા દીર્ઘ ને પ્રશસના રૂપમાં આવે છે, અને માણસોને પાકી દે છે આજ માણસની જન પ્રશ્નમાં કરો એટલે પુલાઈને પુજો થઈ જવાનો વિદાનો આવાઓને સાચા અર્થમાં દાતા નથી કહેના ત્યારે દાતા કેણ ? શાના મૂલદિતે જન । માણીમાવના કેલ્યાણમાં જેતું મન રમે છે, તે દાતા દેવાના હિંદુમાંથી પ્રગટેલી જીવદયાની ભાવનાવાળો દાતા એટલે જ અમલદાન ઉત્તમ છે, ઉત્કૃષ્ટ છે આવી દાનૂદની ભાવના પ્રગ્યા પડી પોતાના પ્રભાવથી, પોતાના બળથી કે પોતાના અધિકારથી કોઈનેય ભયના થાય, એની કાળજી સજે તમારા હાથમાં તો એક સોટી હોય તોય હાથ સ્ત્રીધે ન રહે । એ સોટી આંક પર વિજય કા દૃતરાના

બરડામા પડે, કા કોઈ રસ્તામા જતા ઘેર પર ફરી વળે એક સોટી પણ ન પચાવી શકાય તો બદ્ધક કે તલવાર તો કઈ રીતે પચાવી શકે ? જ્ઞાનીઓ કહે છે સાચા દાર્તાની આસપાસ તો એવી હવા હોય કે સૌ અભયનો મુક્ત આનંદ માણતા હોય !

ચૈતન્યદેવનું નામ તો તમે સાંભળ્યું હશે ? માર્ગાતુસારીમા પણ કેવા ગુણો હોય છે તે હું કહેવા માગું છું ચૈતન્યદેવ અને રઘુનાથ શિરોમણિ-બંને સહાધ્યાયી અને બંને પાછા મિત્ર હોસ્તી એવી કે પુખ્તને પગિમલ જેવી કદી છૂટા ન પડે અથવા એમ કહીએ તો ચાલે કે મિત્ર તો હાલ જેવા હોવા જોઈએ.

મિત્રર ઐસા કીજિયે, હાલ સરીખા હોય,
મુખમે પીઝે પડ રહે, હું ખમે આગુ હોય

ખરે મિત્ર હાલનું કામ કરે, મુખમા પાછળ હોય હું ખમા ઘા ઝીવવા આગળ હોય તમારા મિત્રો મુખમા ને મહેફિલમા આગળ હોય ને હું ખમા ને સકટમા લાગી જાય ! એવા મિત્રો માલ ખાવા હાજર થાય, માર વખતે અદશ્ય થાય એટલે મિત્રોને પણ ચૂટવા પડે જોને તેને મિત્ર ન કરાય

રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર પર એક મુદર ટીકા લખી અને ચૈતન્ય દેવને બતાવી. એણે મિત્રના કાર્યની પ્રશંસા કરતા કહ્યું ‘અદ્ભુત’ છે આથી રઘુનાથ મનમા મતકાયા એને થયું આ ટીકા મને જગતમા પ્રખ્યાત બનાવશે, મારો કીર્તિ ભારતભરમા ફેલાશે. તે અરસામા ચૈતન્યદેવ પણ ન્યાય પર ટીકા લખતા હતા. એમની લાવના ખ્યાતિ મેળવવાની ન હતી એમને પ્રશંસાની ચ પડી ન હતી, એ તો કર્તવ્યબુધ્ધિથી લખ્યે જતા હતા. એક દિવસની સાંજે, રઘુનાથ ચૈતન્યને ઘેર આવ્યા ત્યારે તે ટીકા લખી રહ્યા હતા રઘુએ પૂછ્યું ‘મિત્ર, શું લખે છે ?’ સદૃશી ચૈતન્યે ન્યાયના ‘ધના મિત્રના હાથમા’ આપના કહ્યું ‘આપણી પૂર્વે’

થયેલા વિદ્વાનોએ વાવેલા વિજ્ઞાના વૃક્ષના ફળ આપણે ખાધાં તો આપણે પણ થોડા ળીજ વાવતા જઈએ કે જે આવતી કાલની પેઢીને ખાવા કામ લાગે '

રઘુનાથ જેમ જેમ એક પછી એક લીધી જાયતા ગયા તેમ તેમ એમને જીવ અધ્ધર ચડતો ગયો. એમના મુખની લાક્ષી છિદ્રી ગળ મો સદેહ પૂછીજેવું કર્યું ગયું ચિતામગ્ન રઘુનાથને જોઈ એણે પૂછ્યું 'કેમ ? આટલો જીકા વિચારમાં લીનરી ગયો ?' સ્વસ્થ થતા રઘુનાથે કહ્યું હવે મારી ટીકાને તો ફૂલરાય નહિ સૂધે ! તારી આ પારિત્યપૂર્ણ ટીકા આગળ મારી ટીકા શું હિમાખમા ? હું માનતો હતો કે મારી ટીકાથી હું ખ્યાતનામ થઈશ પણ આ જોતા લાગે છે કે એ એક કદપના જ હતી મિત્ર ! તું આ ગ્રન્થથી અમર બની જઈશ' એમ કહી પોતાના અમને વિક્ષેપ જતો જોઈ, રઘુનાથે એક ઠરેા નિશ્વાસ મૂક્યો.

ચૈતન્યને વિચાર આવ્યો. અમર તો કેણુ થયું છે ? નામ તેનો નાશ છે એ આ પ્રયત્ન કર્યાણુ માટે કર્તવ્યપ્રુષ્ઠિથી કયો છે પણ મારા જ મિત્રની કીર્તિને એ હણતો હોય, એને જ એ લયજનક દેખાતો હોય તો મારે આ પ્રયત્ન ન કરવો.

એક પૂર્ણિમાની રાતે બને મિત્રો જલવિહાર કરવા નીકળ્યા હતા હોડી સરિતાની છાતી પર રમી રહી હતી બને વાતોએ ચક્રા એટલામાં ચૈતન્યે બગવમાથી એક પોથી કાઢી બાણે પોતાના નાણુક હેવાને, જળમા પધરાવતો ન હોય એ રીતે ગ્રન્થ પાણીમા પધરાવી દીધો. રઘુનાથે પૂછ્યું 'મિત્ર ! આ શું કર્યું ?' કરુણાર્દ્ર સ્મિત કરી ચૈતન્યદેવે કહ્યું 'જે ગ્રન્થ મારા

મિત્રના કીર્તિચન્દ્રને રાહુ બની ગળી જતો હોય તે શા કામનો ? રધુ ! આપણે તો બાળગોકિયા તુ બાણે છે કે હું સૌના ભલાની ભાવનામા રમુ છું અને મિત્રનું જ ભલું ન કરી શકું તો બીજાનું ભલું તો હું શું કરી શકું ? જે અન્યે તારા દિલ પર ધા કર્યો એ અન્યનો મેં પાણીમા ધા કર્યો ’

અર્પણના આ દૃશ્ય પર પૂનમનો ચાંદ ચાંદની વર્ષાવી રહ્યો હતો. આખમા આવેલા આમુને લૂછના રધુનાથે કહ્યું ‘મિત્ર, તે તો જીવન કર્યો તારો વર્ષોનો શ્રમ પાણીમા ગયો. પણ તારી આ જગતબ્યાપી કીર્તિ ?’

‘રધુ ! કીર્તિની ખાખને જે ગરીરે ચોળી બાણે તે જ કંઈક કરી શકે કીર્તિનો મોહ હોજ્યા વિના કહ્યાણુ નથી મારી કીર્તિ દોઈના ય માટે ભયરૂપ હોય તો એ કીર્તિથી સધું !’ આ સાલળી રધુનાથ એના ચરણોમા ઢળી પડ્યા ‘ચૈતન્યદેવ ! તે જ ખરું મેજબુ મેં તો કેવળ ટીકાઓ જ કરી છે અને પૂજારી તમે અણુમિથ્યા રહેશો, પણ પૂજનારા તળિયે જશે અને અણુમિથ્યા તરી જશે ’

આ પ્રસંગ આપણને ક્ષણભર વિચાર દરતા કરી મૂકે છે. આપણે આપણા વર્તમાન જીવન સાથે આ પ્રસંગને સરખાવીએ તો આપણું જીવન કેવું વામણુ લાગે ? આપણે જ્યાં જઈએ ત્યાં ભય જ ઊભો કરાવે છીએ. આપણી વાણીમા અમય નવી, આપણા વર્તનમા અમય નથી, આપણા હૈયામા અમય નથી. ચારે બાજુ ભયનું સાગ્રાન્ત્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે. આપણા સમાગમમા આવનાર આપણો ભય રાખે અને સામાના સમાગમમા જતા આપણે ભય રાખીએ આ રીતે અરમપરસ ભય ને અવિશ્વાસ

ડીમા થયા તો ખરી રીતે આ ભય હોવો ન જોઈએ પ્રાણી અને માનવી વચ્ચે તો અભય અને વિશ્વાસ હોવો જોઈએ !

ભગવાનના ઘણા વિશેષણોમાં એક વિશેષણ છે-મમયદયાળું કેવું સુદર છે આ વિશેષણ ! ભગવાન અભયના દેનારા છે. દુઃખમનનેય ભગવાન તરફથી ભય નહિ ફર પ્રાણી પણ ભગવાન પાને અભય મળે આપે એટલે ભગવાન સાચા અર્થમાં દાતા છે આપણે એમના જ ભજા છીએ, પણ આપણે દાતા નહિ, પણ ખાતા જેવું મળે તેવું ખાધે જ જઈએ

ભગવાન બધું ય જાણે છે શું કરું, શું કરે છે ને શું કરશે બધું ય જાણવા છતાં એનાથી ભય નહિ ખૂન કરીને ગયેલો ખૂની પણ દયા માટે પ્રભુ પાસે જાય તો પ્રભુ સભા વચ્ચે એમ ન કહે કે 'અવ્યા ખૂની' તુ અહીં કેમ આવ્યો ?' એ કળજાસાગર તો એના ઉપર પણ ક્ષમા અને અભયની દૃષ્ટિ જ નાખવાના એટલે પાપી પણ એમની પાને ભય વિના જઈ શકે છે.

જ્યારે તમારી દયા કેની છે ? કો'કની જરા સગ્ગી ય વાત જાણતા હો તો હમ મારના કરો કહી છંદ્ય હો, હું તારો બધું ય જાણુ છું તારી ચોટી માથ હાથમાં છે, એમ કહેતા જાઓ ને તમારો સ્વાર્થ એમની પાનેથી કઢાવતા જાઓ તવવાર જેવી લીધી વાણી હોય, ખાઓચિયા જેવું મુદ્ર દૃઢ્ય હોય, કાગડા જેવી દોષગવેપક દૃષ્ટિ હોય અને શિયાળ જેવી સ્વાર્થસાધુ ખુદ્દિ હોય એવા માણસો અશયદનને છવનમાં કઈ રીતે લાવી શકે ? એવા માણસનું મન પ્રાણીમાત્રના કન્યાણુમાં રમે એમ તમને લાગે છે ? એવા માણસો માટે તો એમ જ કહેવાય કે ખીનનું ભડુ ન કરે તો કાઈ નહિ પણ કોઈનું ખૂર ન કરે તો ય સારું !

અલય માટે જોઈએ અર્પણનું ચોર્ય, ધર્મભાવથી તરબોળ હૃદય, નિર્ભય સત્યમિત વક્તવ્ય, અને હૈયાની ઉત્કટ ઉદારતા- આ ગુણો આવે ત્યારે માણસ દાતા બને ॥ જેણે સાચા દાનનો ઇતિહાસ સંભર્યો છે, તે આવા ગુણવાળા હતા એટલે જ આ સુભાષિતમાં ઠહેવામાં આવ્યું ॥ કે આવા પ્રકારના દાતા હોય કે ન પણ હોય ! નહિ તો ભાવ વિના પૈસા વેરનાર દાતાઓની કયા ખોટ છે ? સામાન્ય રીતે ધન વાપરનારા ઘણા મળશે પણ આવા જગતકલ્યાણમાં રાચનારા, ધૈન્ય ભલામાં ખુશ થનારા બહુ ઓછા હશે. જીવનશિક્ષીઓની ઇચ્છા આપણને સાચા અર્થમાં દાના બનાવવાની છે. મારી નજર અત્યારે ઘડિયાળ પર જાય છે એ કહે છે કે સમયની મર્યાદા થઈ ગઈ છે હવે હું મારા વિષયને વધારે ન લખાવતા એટલું જ કહીશ.

સોનું કલ્યાણ થાયો સૌ એક બીજાના કલ્યાણમાં લાગી રહો. સોના દોષ નહ થાયો અને જીવ માત્ર સુખની દુનિયામાં સફર કરો. આ પવિત્ર ભાવનાની નોકામાં આપણે આપણી જીવન યાત્રા વ્યતીત કરીએ એવી શુભેચ્છા.

આદર્શ શિક્ષક

૧ આર ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રાચાર્ય શ્રી મિત્રવાળ
મહુડામ શુક્લના આચાર્યશ્રી કોલેજના ખુડમા અભ્યાસ
વર્ષને કચેડ ઉદ્દેશોપન્યાસી ટેકરીક કન્ટ્રીડાઓ

જહા સરો ચદણમારગાદી
મારમ્મ માગી ન હુ ચદણસ્સ ।
ઘવ સુ નાળી ચરણેણ દીણો
નાળમ્મ માગી ન હુ સુગર્દેણ ॥

—ઉપદેશમાળા

તેવી રીતે અદનના લાકડાને ઉપાડીને જનાર
ગપેડાને એનો બાર મળે છે પણ અદનની સુધાસ કે
શીનગના મળતી નથી, તેમ સદ્ગુણચરણ વિના માત્ર
જ્ઞાનનેધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો બાર મળે છે પણ
સદ્ગતિ-ઉર્ધ્વગતિ નથી મળતી !

આદર્શ શિક્ષક

આજે આપણે ‘આદર્શ શિક્ષક’ તરીકે વિચાર કરવાનો છે. આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમાં જે જે ભાવનાઓ જાગે છે, જે જે ઊર્મિઓ દિવ્ય જીવનના સર્જન માટે ઝંખના કરે છે, તેના પડઘો પડે છે અને અતે તે કાર્યમાં આકાર પામે છે. આદર્શ એટલે અરિમો. આરસામાં આપણું મુખ જોઈ શકાય, પરંતુ જો એ આરસો ઝડો, મલિન કે કાઠાવાળો હોય તો તેમાં આપણું પ્રતિબિંબ રચક દેખાતું નથી. પ્રતિબિંબને સ્વચ્છ અને નિર્મળ અરિસો જ ઝીલી શકે એ પ્રમાણે આપણું જીવન પણ પવિત્ર, સ્વચ્છ અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. કાંઈ પણ માણસ આપણું જીવન તપાસે તો તેને આપણામાં કાંઈ જીવ્યું દેખાવી ન જોઈએ. આપણું જીવનમાથી એને પ્રકાશ મળવો જોઈએ અને એનાથી એનું જીવન પ્રકાશમય બની જવું જોઈએ. આપણું જીવનમાથી સાફ તરવો એને મળવો જોઈએ, નબળા નહિ.

ભવિષ્યના નાગરિકો તૈયાર કરનારા શિક્ષકોનું જીવન આ દૃષ્ટિએ પવિત્ર અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. લોગરૂલોએ કહ્યું છે—

‘Lives of great men all reminded us,
We can make our lives sublime,
And, departing leave behind us
Footprints on the sands of time’

મોટા માણસોની જિંદગી જીવનની મહત્તાને સંસારી આપે છે કે જેથી આપણે આપણું જીવનને ઊર્વશમાં બનાવી

શરીરે અને આ જનનમાથી વિદાય લેતી વખતે કાગતી રેતી પર આપણા શુભ કાર્યોની પગલીઓ મૂકવા જઈએ કે જેને આધારે ભૂતા પડેલા પશુ આપણા બધુઓ જીવન-પથમાં હિંમત પૂર્વક આગળ વધી શકે એવા મોટા માણસના પગલે જઈશું તો આ લવમાગરના વમગમા ભૂતા પડતા માર્ગ મળશે આ જીવન અતિ ગૂઢ ॥ જીવન સહેલાઈથી જીવી નવાય એવું નથી અનેક મુશ્કેલીઓ, આંતરિક અને દુષ્કર્મની ટકી ખીણો જોવા મળી પડશે અને તે વખતે આદર્શોનું લાલુ આપણી પાને હશે તો જ આ જીવનપથને વળાંકી શકાશે

દરેક માણસે પોતાના આદર્શો નક્કી કરી લેવા જોઈએ-અ તે એ જ કામ લાગશે આપણે બધા જીવ ઉપર સૂત્રો લખીએ છીએ, પશુ એ સૂત્રનું રહસ્ય જીવનમાં ઉતારવું જોઈએ જેમ એન્જિનની પાછળ ડગ્ગો દોડી આવે છે તેમ આપણા જીવન રૂપી ડગ્ગાને આદર્શરૂપી એન્જિન લગાડવું જરૂરી છે કે જેથી જીવનમાં વેગ આવે અને એ પ્રગતિ કરે

એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે સત્ય એ તો પ્રકાશ છે હા હંતર વરસનું અધારું હોય છતાં ત્યાં જો એક દીવાસગી સળગાવવામાં આવે તો તત્કાળ અધારું દૂર થઈ જાય છે મત એ પણ પ્રકાશ છે એ આવે તો જ સ્વસ્થતાનું અધારું જાય આ પ્રકાશના આગમનથી આપણામાંથી દાનવના નાશ પામશે અને માનવતા આવશે, કારણ કે માનવી દિવ્ય ચેતનાવત પ્રાણી છે એણે પોતાના જીવનમાંથી માનવતાની હવા પેદા કરવી જોઈએ

અત્યારે જે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, તે કેટલેક અંશે જગતને છેતરનારું છે-નૂતનારું છે ચોરી કરનારી વૃત્તિ કેળવે એવું છે મનુષ્ય જેમ વધારે લાલેડો તેમ તે વધુ પ્રપચી અને કાવાડાવાવાળો બને ॥ આજના કેટલાક વડીલો, બેરિસ્ટરો અને ન્યાયાધીશોને

એનો તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો, પણ સાથે નાણાની કાયળી લેતા આવો. તમારો બચાવ કરવા બેઠા જ છીએ. શું આ જીવન છે ?

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે કે-જેમ ગધેડા મદનના હાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાંઈ મુગધ મળતી નથી, પણ બાર જ મળે છે તેમ સદાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો બોજ ઉપાડીને ફરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડો જ છે. આપણી પાસે જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનું ? કરાજિયે! અન્ય જીવને ફસાવવા માટે જાળ રચે છે, માખી કે બીજા જાતુને તેમાં ફસાવે છે પણ છેવટે પોતે પણ એમાં જ ફસાઈ જાય છે. આજનું શિક્ષણ પણ એની જેમ ફસાવે એવું છે ને? “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” આ સૂત્ર જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલની દીવાલ ઉપર કેતરો?

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે બીજાના ઉપર બાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવણેલો માણસ પણ નથી. જીવનમાં ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત રાખો, સાદું જીવન જીવો, ઠીકા વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો. એમ જે શિખવાટે તેનું નામ જ તાવીમ એ કહે છે કે મગજદાર નહિ પણ જીવનદાર જીવન જીવતા શીખો.

આ યત્યુગમાં તો મગજને પણ તરફી ન આપવી પડે એવા યત્રો શોધાયા છે. યત્ર ઉપર હંજરો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા યત્યુગમાં આપણે પ્રજાને યમનું મકેતવ સમજાવવાનું છે. આ કામ સહેલું નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કર્યા વિના આપણો આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણસ પોતાના ખમ ઉપર ઊભો રહેતા શીખે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઈના આધાર વિના છવી શકે અંગ્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો નોંધ્યો, પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયડો આપે છે, પડીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે ॥

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, મયમ અને તપ છે, તેમ આપણા છવનની મુખ્ય જરૂરિયાત ત્રણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ઝોટલો. એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બોમરૂપ છે, માટે છવનમા જે ખોટી જરૂરિયાત હોવાય છે તેને પોષણ ન આપે. તેને વધારો નહિ આપણી જરૂરિયાત ઘટાડો.

હાતિમતાઈએ મિત્રબાની આપી. તેમા આખુ ગામ આબ્યુ પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો. સાને કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઈએ પૂછ્યું 'કેમ બાઈ, આખુ ગામ જમવા આબ્યુ તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યું 'જેના બાહુ સલામન છે, તણે હાતિમતાઈને ત્યા શુ કામ જવું નોંધ્યો?' એ પછી હાતિમતાઈને કોઈએ પૂછ્યું 'હાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો' કારણ કે જેને પોતાને માટે ખીજની પાસે હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ શ્રેષ્ઠ હાતા જે માણસને ખીજની વસ્તુ લેવાની જરૂર પડે તે પરાવલબી છે જે સ્વાવલબી છે તે કોઈને લૂટતો નથી એને કોઈનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનું છવન છવનાર કોઈની પણ સામે અણનમ મસ્તકે ઊભો રહી શકે છે સાદુ છવન છવનારો નિષ્કલક હોય છે એવું છવન છવીએ તો આજને આજે એવું ઉત્તમ માયુ રાખી શકીએ મહાત્મા આનંદધનશુ કહે છે કે જેમ કૃતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

બેબે. તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો, પણ સાથે નાણાની કાથળી લેતા આવો તમારો બચાવ કરવા બેકા જ છીએ શું આ જીવન છે ?

બગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે કે—જેમ ગધેડા ચઢના લાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાંઈ સુગંધ મળતી નથી, પણ ભાર જ મળે ■ તેમ મહાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો બોજ ઉપાડીને ફરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડા જ છે આપણી પાસે જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનું ? કરોળિયો અન્ય જીવને ફમાવવા માટે જાળ રચે છે, માખી કે બીજા જીવનું તેમાં ફમાવે છે પણ છેવટે પોતે પણ એમાં જ ફસાઈ જાય છે, આજનું શિક્ષણ પણ એની જેમ ફસાવે એવું છે ને ? “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” આ સૂત્ર જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલની દીવાલ ઉપર ઠેકરો.

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે બીજાના ઉપર ભાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવાયેલો માણસ પણ નથી જીવનમાં ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાત રાખો, સાદું જીવન જીવો, બિચા વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો એમ જે શિખવાટે તેનું નામ જ તાલીમ એ કહે છે કે મગજદ્વારા નહિ પણ જીવનદ્વારા જીવન જીવતા રીતો.

આ યત્રયુગમાં તો મગજને પણ તસ્તી ન આપવી પડે એવા યત્રો શોધાયા છે યત્ર ઉપર હંજરો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા યત્રયુગમાં આપણે પ્રજાને યમનું મકાવ સમજાવવાનું છે આ કામ સહેલું નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કયા વિના આપણે આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણુમ પોતાના પગ ઉપર ઊભો રહેતા રીંછે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઈના આધાર વિના ઊભી શકે અત્રેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને ઝાડનો ટેકો નેહ્યો, પરંતુ જુનિયાદી કેળવણી તો વડના ઝાડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને છાયટા આપે છે, પક્ષીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, સયમ અને તપ છે, તેમ આપણા ઇવનની મુખ્ય જરૂરિયાત ત્રણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ષોટલો એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બેગરૂપ છે, માટે ઇવનમા જે ખોટી જરૂરિયાત દેખાય છે તેને પાપણુ ન આપે. તેને વધારો નહિ આપત્તી જરૂરિયાત ઘટાડો

હાતિમતાઈએ મિજબાની આપી. તેમા આખુ ગામ આબુ પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો. સાજો કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઈએ પૂછ્યું 'કેમ ભાઈ, આખુ ગામ જમવા આબુ તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યું 'જેના બાહુ સલામત છે, તો હાતિમતાઈને ત્યાં શું કામ જવું ભેદ્યો?' એ પછી હાતિમતાઈને કોઈએ પૂછ્યું 'હાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો.' કારણ કે જેને પોતાને માટે બીજાની પાને હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ એક હાતા જે માણસને બીજાની વસ્તુ લેવાની જરૂર પડે તે પરાવલની છે જે સ્વાવલબી છે તે કોઈને લૂટતો નથી. એને કોઈનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનું ઇવન ઇવનાર કોઈની પણ સામે અણુનમ મસ્તકે ઊભો રહી શકે છે સાદું ઇવન ઇવનારો નિષ્કવક હોય છે એવું ઇવન ઊભીએ તો આજને આજે એવું ઉત્તમ માયુ રાખી શકીએ મહાત્મા જ્ઞાનદયનજી કહે છે કે જેમ કૂતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

પણ ભટકતો હોય છે, પરંતુ સ્વાવલંબી કોઈના ઘેર જતો નથી

પહેલાં ગામડાના લોકો પોતાના બાળકોને શિક્ષણ અપાવતા તેના બદલામાં શિક્ષણ આપનારને માધુકરી આપતા. પણ તેનું સ્થાન સમાજમાં ગુરુ સ્થાન હતું આજ તો પ્રોફેસરો પણ પતુણ ગણાય છે તે વખતે શિક્ષણ આપનાર વ્યક્તિ નિરપૂર્ણ હતી આજે તો ગામડે-ગામડે અને શહેરે-શહેરમાં શૂલ, કોલેજમાં શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, પણ તે ભાડૂતી આ શિક્ષણ ભાડૂતી ધાવમાં બાળકને રમાડે એવું છે એમાં કનેક નથી, વાતસલ્ય નથી, મમતા નથી, માત્ર બદલો લેવાની જ ભાવના છે વધારે લેવું છે ને થોડું આપવું છે અહીં અત્યારે યુરોપમાંથી થોડી બહેનો ભારતમાં આવી છે તેઓ અહીં રહીને ભારતના કુટુંબજીવનનો અનુભવ લે છે અને અહીંના કુટુંબજીવનનો ખ્યાલ મેળવે છે તેઓ મને મળવા આભ્યા ત્યારે કહે કે ‘યુરોપમાં તો વૃહો માટે અલાયદા મકાનો તૈયાર હોય છે. ત્યાં તેમને રાખવામાં આવે છે’ આ વાત કેવી વિચિત્ર લાગે છે ! માણસમાં જ્યાં સુધી રસકલ્પ રહે, ત્યાં સુધી તેને ચૂસી લઈ પછી તેને એન્ડ હાઉસમાં (Old house) મોકલી આપવો ? કેવી ખોટી ભાવના ! સાચું શિક્ષણ નહિ આવે તો મને લાગે છે કે ભારતમાં પણ કદાચ એવો વખત આવે !

આજુબાના વૈજ્ઞાનિકવિજ્ઞાનગરમાં મારે એક બાઈ સાથે વાત ચીત થઈ તે બાઈએ કહ્યું ‘ઈશ્વર કેમ દેખાતો નથી ?’ આ પ્રશ્ન સાંભળી મને એક ચિન્તકે આપેલો ઉત્તર યાદ આભ્યો પછી મેં કહ્યું, ‘તમે આ કાગળ ઉપર ઈશ્વર શબ્દ લખો’ પછી મેં કહ્યું ‘આના ઉપર એક રૂપિયો મૂકો,’ અને એણે ખિસ્કામાંથી રૂપિયો કાઢ્યો અને એના ઉપર મૂક્યો મેં પૂછ્યું ‘હવે ઈશ્વર કયા છે ?’ એણે કહ્યું ‘ઈશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઈ ગયો છે.’

બમ આ જ વાત જ ઈશ્વર-પરમાત્મા ધન નીચે દબાઈ ગયો છે આજ રીતે પૈસાની નીચે જેમ ભગવાન દબાઈ ગયા તેમ કેળવણી નીચે માણસ દટાઈ ગયો છે આજે સમાજમા સૌ કોઈ પૈસા પાછળ પડ્યા છે જેની પાસે પૈસા વધારે હોય તેને સમાજમા વધારે માન મળે છે આવા ધનલોભી કરતા પશુ વધારે સારા તે પોતાના જીવન મુખી મૌનપણે સેવા બજાવે છે અને મર્યા પછી પણ તેના આમડા, રીંગડા, હાડકા વગેરેથી કાંઈક આપતા જાય છે માણસનું શુ કામ લાગે છે !

શિક્ષકો આધુનિક ભારતના ઘડવેયા છે તેના પર કૌચે મીટ માડી છે તેની પાસે જે બાળકો શિક્ષણ કે સરકાર મેળવવા આવે છે તેઓને એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે શિક્ષણ લેનારને યાય કે જેમ આપણા શિક્ષક જીવન જીવી ગયા, તેમ અમે પણ અમારું જીવન વિતાવીએ શિક્ષકે ધૂળમાથી માનવ બનાવવાનો છે

એક વખત કોઈએ માટીના ઘડાને પૂછ્યું, ‘ઘડા, તારી કિમત કેટલી?’ જવાબ મળ્યો ‘એ આના’ ‘બસ, એ જ આના?’ ‘હા, એ આના’ ઘડો કહેવા લાગ્યો ‘મારી કિમત એ જ આના કેમ છે તે સાલજો પ્રથમ હું ઢેકું હંતું (ઢેકું નાન્યતર જાતિ) કુલાર મને ગંધેડા પર નાખી પોતાને ઘેર લઈ ગયો ત્યાં હું મારી બની (નારી જાતિ) કુલારે મને ખૂદી પિંડ બનાવી ચાક પર મૂક્યો મેં પુકા ઘુમરી લીધી એટલે મારો આકાર થયો કેટલોક ભાગ તેમાથી કાપી નાખી મને તડકામા મૂક્યો હું પુરુષ બન્યો (ઘડો) કુલારે મને અગ્નિમા નાખ્યો ત્યાં જે કાચા ઘડા હતા તે ફૂટી ગયા અને ફૂટ્યા તેના ઠીકરા થયા, ઠીકરા શુ કામ લાગે છે તે તમે જાણો છો? કચરો ઉઘેચવા-તેમ જે કાચા માણસ છે તેની પણ એ જ દશા થાય હવે બાકીના

જે સાગોપાગ રહ્યા તેમને કુભાર લઈ આવ્યો અને રસ્તા પર પ્રદર્શન કર્યું. તેને જાહેનો કાંઈ એમ ને એમ લે છે ? લેતા પહેલાં ટકારો લગાવે ■ ટકારામાં હું પાસ થયો તો મારી કિંમત થઈ મૂલ્ય બલે જે આના ■ પણ મારું સ્થાન કયા છે ? શ્રીના માથા ઉપર, સોથી જીવે’

આ વાત કહીને હું એ કહેવા માગુ છું કે જે આદર્શ શિક્ષક હશે તે જીવે સ્થાને બિરાજશે, નહિ તો ઠીકરા તો છે જ

જીવનશિક્ષણ

[અમારા કી મેન મેગેઝિન મૂળ પત્રિકામાં
આવકની સાથે કમ્પ્યુટર દસ્તાવેજ તૈયાર કરવામાં
આવેલા અમારા જીવનશિક્ષણના કાર્યકરો
દ્વારા]

માતા વેરી પિતા શુભ, જેન શાળા જઈને
ન શોમટે સમામણે, હસમણે રહે રા :

જેણે પાતાના સત્તાને હાથે પકડીને
તે માતા વેરી છે અને પિતા શુભ

હાલની સજામાં જેમ કહે છે તે
જીવનશિક્ષણને નહિ પાછો ફરવા જવું જોઈએ
ચોક્કસ નથી

આજના મારા પ્રવચનનો પ્રારભ હું એક પ્રસંગકથાથી કરીશ યોગ્ય વર્ષો પહેલાની વાત છે એક વૃદ્ધ રસ્તાની એક બાજુ આજો રોપી રહ્યો હતો ત્યાં ઘઈને બે યુવાનો પસાર થયા એમણે જોયું કે પોણોનો વર્ષનો વૃદ્ધ વૃદ્ધ રોપી રહ્યો છે એમને હસવું આનંદ એમણે કર્યું, “ડોસા, તમને આ શી માયા લાગી છે? આજ વાવો છો તે વૃદ્ધ ભિગશે ક્યારે અને એના ફળ તમે ખાશો ક્યારે?” વૃદ્ધે નમતું હસીને જે ઉત્તર આપ્યો તે તો હૃદયમાં સદા ફેનરી રાખવા જેવો છે “ભાઈ, માર્ગની બંને બાજુએ ભિલેલા વૃદ્ધો આપણા પૂર્વજોએ વાંચ્યા, તો એની છાયા અને એના ફળનો લાભ આપણને મળ્યો હવે આજ આપણે વાવીને જઈશું, તો એનો લાભ આવતી કાલની પેઢીને મળશે આપણે ગઈ કાલ પાતેથી કાંઈક લીધું હોય તો આવતી કાલને આપણે કાંઈક આપવું જોઈએ આમ કરવું એ માયા નથી, પણ માનવતા છે”

આ પ્રસંગ આજના પ્રસંગને અનુરૂપ છે સમાજનો આપણા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે આપણે જે કેળવણી લીધી છે, તેની પાછળ કેટલાય વૃદ્ધોનો શ્રમ છે, અદ્વિત્યાગ છે આ ગિરધરભાઈ જેવા વૃદ્ધોને જોડે હું અને આજો વાવનાર વૃદ્ધ મને યાદ આવે છે આજે કેળવણી ખમેલા, કેળવાયેલા આ કાર્યની પાછળ ભોગ આપનારાઓનો વિચાર કરી પોતે ભોગ ન આપે તો કેળવણી લાગે નહિ? ઇમારતનો આધાર એના રંગ-રોગાનથી નથી, પણ એના પાયામાં પૂરાયેલા પથ્થરા, ચુના અને ઇંટથી છે ઇમારતની મજબૂતાઈ જેમ પાયાને આભારી છે તેમ આપણી ઉન્નતિ આજ સુધી આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જેણે ભોગ આપ્યો છે તેને આભારી છે આજો રોપનાર તેના ફળની આશા વિના તેની લાવી પેઢીના લલા માટે વાને છે, તેમ આપણે પણ ભાગી પેઢીના લલા માટે

કાર્ક કરવું જોઈએ, તો જ સમાજ ઉત્કર્ષને માર્ગે આગળ વધે. એક જ્યોતનો પ્રકાશ બીજાને આપના જવું કે જેથી એ જ્યોતની પરપરા અખંડ રહે

આજે હું એક રહ્યો છું કે જ્ઞાતિમાજ નહિ, સમાજ, કેશ કે રાજ્યમા-જ્યા જુઓ ત્યા વૃદ્ધો યુવાનોની અદાથી કામ કરી રહ્યા. જવાહરલાલજી અને વિનોબાજી યુવાનોને શરમાવે એવા જુરસાથી આગળ વધી રહ્યા છે યુવાનોએ એમાંથી પ્રોત્સાહન મેળવવું જોઈએ, એ જ રીતે જ્ઞાનની પરખમાંથી જેલું લાભ લીધો હોય તેણે આ કાર્યને આગળ વધારવા પોતાનો હિસ્સો આપના આગળ વધવું જોઈએ એનું નામ જ સાચો વારનો છે

મિહ જોઈએ, ઘેટા નહિ !

હોઠો આજની કેળવણીને વખોટ છે, વિદ્યાર્થીઓને બાટ છે, પણ ખરી રીતે એ કેળવણી ખરાબ નથી, પણ એમાં પેટેલા દૂધણેએ આ પરિસ્થિતિ ઊભી કરી છે આ દૂધણેને ટાળવા યુવાનોએ હઠમર કસવી જોઈએ, સરકાર અને સવમનુ હવામાન ઊભું કરવું જોઈએ

ચારિત્ર એ અમારું લવન છે, આશા એ અમારા પ્રાણ છે અને લવનની સ્વચ્છતા એ અમારું સર્વસ્વ છે, એમ ત્યારે વિદ્યાર્થીઓને લાગશે ત્યારે તે વખણાશે અને આજે જે કેળવણી વખોડાય તે પ્રશ્ન સાને પાટ બનશે.

આટલા આટલા વર્ષોથી તમે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવો છો, પણ પ્રથમ કશાએ આવે એવા કેટલા તૈયાર થયા ? જેનું નામ આગળીને ટેરને આવતું હોય એવો એક પત્ર તૈયાર ન થયો હોય તો વિચારવું ઘટે કે આપણે ત્યાં સિદ્ધ તૈયાર થયા ? કે ઘેટા ?

પ્રાચીન ભારતની પુણ્યતીર્થ જેવી તક્ષશિલા, નાલંદા અને વલ્લભીની વિદ્યાર્થીઓનું સ્મરણ કરતા આપણું હૃદય ગૌરવથી ઘનકાંઈ જાય છે જ્ઞાનના પુજ્ય અને તેજના પુવારા જેવા ચારિત્રવાન વિદ્યાર્થીઓથી આપણે દેશ, આપણે ધર્મ, આપણે સમાજ અને આપણે ઇતિહાસ ઉજળો છે ચીનના મહાયાત્રી હ્યુએનશાંગ જેવાને એમનો ઉદ્દેશ, પોતાની સ્મૃતિ-નોંધમાં કરવો પડ્યો છે

આજના કેટલાક યુવાનો તો વાળ, કપડા અને છુટની ટાપ ટીપમાંથી જ ઊંચા નથી આવતાં આવા યુવાનો પણ પ્રવચન કદાચે તો આવતા જ હોય છે પણ શામા ? સિનેમા અને નાટકના નટ-નટીઓની પસંદગી કરવામા ! આમ કદીને હું મારા યુવાન મિત્રોને ઉતારી નથી પાડતો, હું તો એમને જાગૃત કરવા માગુ છું, ચેતવવા માગુ છું આવતી કાલ ઉપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ અને આશા છે, કારણકે આ યુગમાં પણ આત્મતર્પણ અને સયમથી શોભતા કેટલાંકે જણેલા આપણી નજર સમક્ષ છે, જે આપણી શ્રદ્ધા અને આશાના પ્રતાક છે હું તો એટલું જ કહું છું કે દ્રવણોને દૂર કરી કેળવણીને નિષ્કલ કિત બનાવો

જ્ઞાતિવાદમાં કેટલાય દુષણો અને દુશુણો પેદા છે, જેનો ઇતિહાસ લાંબો છે છતાં એના ફાયદા પણ એટલા જ છે દુષણોને દૂર કરી, આપણે એ દ્વારા લાભ ઉઠાવવાનો છે. આજે વિદ્યાર્થીઓને ૩ માસની ફ્રીની આવડી મોટી (લગભગ અડતાલીસ હજાર જેટલી) રકમ અપાય છે અને વિદ્યાર્થીઓને અધ્યયનમાં જે સહાયતા મળે તે જ્ઞાતિને આભારી છે હું તોડવા કરતાં જોડવામાં માનનારો છું, એટલે જે છે તેમાંથી સારું લેવાનું છે અને ખરાબને છોડવાનું છે

તમે જગતને સુધારવા માગો છો ? ભલે, સુધારો પણ તમે જ્યાં છો ત્યાંથી શરૂઆત કરો તમે તમારા ઘરથી ક્યરો કાઢવાની શરૂઆત કરો ઘરને વાળી, ક્યરો ઘર બહાર લઈ જાઓ પત્ની શેરીને ક્યરો ગામ બહાર લઈ જાઓ અને ગામને ક્યરો દેશ બહાર લઈ જાઓ દેશને ક્યરો દુનિયાની બહાર લઈ જાઓ અને અતે એને દરિયામાં ફેંકી દો પણ આજે તો દુનિયા વામ માર્ગે ચાલે છે, ડાબે માર્ગે ચાલે છે મને યાદ છે કે દેશમાં લડત ચાલતી હતી ત્યારે કેટલાંએ યુવાનો હાથમાં ઝાડું લઈ આખો બહાર વાળી આવતા, પણ એની મા માઠી હોય અને ઘરનું આગલું વાળવાનું હોય તો ના દહી ચાલવા માડતા તે વખતે સેવા જાણે ફેશન હતી આવા માણસો દુનિયાને ક્યરો વાળવા નીકળે એ ક્યરો પોતાના દેશમાં લાવે, દેશને પોતાના ગામમાં, ગામને પોતાના મહોલ્લામાં અને મહોલ્લાને પોતાના ઘરમાં લાવે આનું નામ જ વામ-માર્ગ ! હું તો કહું છું કે પહેલાં તમારી જાતને સુધારો પછી ઘર અને જ્ઞાતિને સુધારો, એ રીતે ચારે બાજુથી સુધારો આવશે તો આપણે ધર્મ, સમાજ અને દેશ જરૂર મહાન અને બળવાન બનશે

આજની કેળવણી જીવનને માર્ગદર્શક ત્યારે જ બને કે જ્યારે એ કેળવણીને ધર્મનું માર્ગદર્શન હોય કેળવણીકારોએ ધર્મને આપ્યો મૂક્યો છે આવા સંજોગોમાં યુવાનોમાં ધર્મનું તેજ આવે કયાથી ? એટલે હવે આ કામ જ્ઞાતિઓએ અને સમાજે ઉપાડી લેવાનું છે અને ધર્મનું હવામાન બિંબુ કરવાનું છે એક રીતે સુધરેલી વ્યક્તિ અનેક રીતે ઉપયોગી યશે કારણ કે એક જ માણસને જીવનના કેટલાં અંગો છે ? ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક છે જ્ઞાતિની દૃષ્ટિએ જ્ઞાતિજન છે, સમાજની દૃષ્ટિએ

આમાજિક છે, દેશની દૃષ્ટિએ રાષ્ટ્રીય છે અને જીવનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ છે આ રીતે કોઈપણ જ્ઞાતિનો એક સરકારી અને અંયમી માણસ ધર્મ, સમાજ, દેશ અને જીવનને ગૌરવરૂપ થઈ પડે છે અને એની સરકાર છાયા સમય વર્તુલ ઉપર પડે છે.

પણ વાત સાચી છે આજે આપણી આસપાસની હવામાન અમરતવની ભાવના કયા છે? એ ભાવના સાચા ધાર્મિક શિક્ષણથી ભાવી શકાય આધ્યાત્મિક વિચાર વિના એ અમરતવનો ખ્યાલ કોણ આપે? આધ્યાત્મિક જ્ઞાન જ જીવનની અસ્મિતા પ્રગટાવી શકે, એટલે દુન્યવી જ્ઞાન સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ મળે એમ આપણે ઇચ્છીએ

હમણા એક ભાઈ બોલ્યા “ દાન કેનારા ધણા છે, પણ લેવા જનાર નથી ” આ વાક્ય શેઠશ્રી કસ્તુરભાઈએ થોડા દિવસ પહેલાં ઉચ્ચાર્યું હતું એમનો અનુભવ સાચો છે પણ સાથે સાથે એ પણ સાચુ છે કે જેવા તેવા તકલાની કંઈ જિજ્ઞાસા કરવાથી પૈસા નથી મળતા કાર્ય સાચુ જોઈએ, નક્કર જોઈએ, અને એ કાર્યની પાછળ કાર્ય કરનાર માથો આત્મા જોઈએ આત્મા સાચો હશે તો સહાયતા એક નહિ તો બીજેથી મળી રહેશે કાર્ય કદી નહિ અટકે

આ પ્રસંગે જે એક વાત યાદ આને છે તે એ છે કે-કેટલાક લક્ષ્મીનંદનો પોતાના પચાને વિલાસને માર્ગે વાપરી રહ્યા છે જેના પાપે મમોજીની મરકાસિતાનો શ્વસ થઈ રહ્યો છે પૈસા મારે માર્ગે ન વપરાય અને ખેરાબ માર્ગે વપરાય, વિલાસને માર્ગે ખત્યાય તો જાણજો છે એ અન્યાય અને માનવ શોષણ માથી આવેલ છે અને એ જેની પાસે હોય તેનો વિનાશ કર્યા વગર ત્રહ્નિ રહે

તમે જોશુ ને કે રાજાઓના રાજ્ય ગયા, તો આ ખોટી રીતે

આવતો અને ખેડી રીતે જતો પૈસો નહિ અટકે ? આ મિલાય,
અહીં રમશાનની સામે જ ઈન્કેમટેક્સ એક્રિસ છે એ સૂચને છે
કે દુનિયામાં વાપરીને આવે. સારા કામમાં નહિ વાપરે તો
Death Duty અહીં ભરવી પડશે જમાનો કેવો આગ્યો !
માણસ શાંતિથી મરી પણ ન શકે ! મરની વખતે ટેક્સ અને મર્યા
પછી પણ ટેક્સ ! પૈસો હાથે ન વાપરવાનું આ પરિણામ !

જ ગાળમાં ભાગ્તેન્દ્ર હરિચંદ્ર નામના એક ધનપતિ થઈ ગયા.
એ ઉદારતાપૂર્વક પૈસો વાપરતા એમના સ્વજનો અને મિત્રોએ
કહ્યું “તમે પૈસાને પાણીની જેમ કેમ વાપરો છો ?” એણે હસીને
ઉત્તર આપ્યો “ આ સ પત્તિ મારા જાપને અને મારા હાદાને ખાઈ
ગઈ મને પણ એ ખાવા માનવી હતી. પણ મેં વિચાર્યું કે એ મને
ખાઈ નય તે પહેલાં હું જ એને ખાઈ જાઉં ”

હું પણ આપને એ જ સલાહ આપું કે એ નમને ખાઈ નય
એ પહેલાં તમે એને ખાઈ જાઓ એને એમ કુશાલી તમે એક
સામાન્ય સ પત્તિના બીજામાંથી મહાન્ સ પત્તિના અમર વૃક્ષને
ડીઝુ કરશો કે જેને કાઠ પણ નહિ ખાઈ શકે

આ મિલાય મારે આપને ખાસ વાન કહેવાની છે કે આવા
ઠાર્યોમાં મોટામાં મોટું બંધસ્થાન તે મોટાઈનું છે એક માણસ
કામ કરે ત્યારે બીજો વિચારે કે એ મને કયા પૂછીને કરે છે ? કરવા
હો એને હું પણ જોઉં છું કે એ કેવી રીતે કરે છે ! એમ વિચારી
કામ કરનારને સહાયતા આપવાને બદલે એને તોડવા પ્રયત્ન કરે, કા
એના કામમાં અતરાય નાખે, અને એ રીતે પોતાની મહત્તા બતાવે.

પણ યાદ રાખજો કે દાણભરની માણસની
માણસનો વિકાસ નથી થતો પણ વિનાશ થાય છે.
બનો, એને ટેકો આપો અને એકબી

જ્યા સ પ છે, ત્યા જ પ છે Unity is Strength એક તાતણા હોય તો તૂટી જાય, પણ તાતણાનો સમુદાય હોય તો ઢોરડું બને અને તે હાથીને પણ બાધી શકે એક ઈંટ હોય તો તૂટી-ફૂટી જાય, પણ ઈંટો સમુદાયમાં ગોઠવાય તો અન્ય મકાન બને અને હંજારોને આશય આપી શકે બિનના એક ઢોરાથી શરીર ઢકાતું નથી પણ એકબીજામાં રૂથાય છે ત્યારે તે વસ બને છે અને માનવીને ઢાકે છે અને માનવીને શિશિરમાં પણ ઢૂંક આપે છે, તો આપ પણ આવી જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં એકબીજાની નુટીઓ ધ્યાનમાં ન લેતા શુણોને ધ્યાનમાં લઈ, સ પથી સહકારથી કાર્ય કરશો તો જરૂર પ્રગતિ સાધશો અંતે આપ સોને એક જ કહેવાનું કે અત્તરનું પૂમડું જેમ વાતાવરણને સુવાસથી ભરે છે તેમ આપ પણ આપના જીવનને સત્કાર્યોની સુવાસથી ભરો એવી શુભેચ્છા

દિવ્ય દૃષ્ટિ

જેન મર્થ-ટ એસાયનીમા ૨૪-૧-૫૫ના દિવસે આપેલ
એક વિચારપૂર્ણ પ્રવચન

સર્વત્ર મર્વસ્ય સદા પ્રવૃત્તિ-
દુઃખસ્ય નાશાય સુખસ્ય હેતોઃ
તથાપિ દુઃખ ન વિનાશમેતિ
સુખ ન કસ્યાપિ મન્નેત સ્થિરત્વમ્ ॥

ખર્ચે કોની રોજની પ્રવૃત્તિ હુ ખના નાશ માટે
અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે છે, છતાં હુ ખનો નાશ થતો
નથી અને સુખ સહ દરેક નથી

દિવ્ય દૃષ્ટિ

ભયની છાયા

આજે સર્વત્ર ભય છે ભય વિનાનો માણસ વિરલ દેખાય છે માનવજાત જાણે ભયના સાગરમાં ફૂળી રહી છે અને હવામાં પણ ભયનો ફેફસાટ છે સુખથી ઘણા કહે છે ‘અમારે કોની બીક છે? અમે તો નિર્ભય છીએ’ પણ એ તો વાચા બોલે છે હૃદય શું કહે છે? હૃદય એમ કહી શકે ખરું કે, મને કોઈનો ય ભય નથી? વાચા જ્યારે અભયની વાણી ઉચ્ચારતી હોય છે ત્યારે પણ હૃદય તો ધ્રુજતું હોય છે અને ભયના એળા જોતું હોય છે!

ભોગીને રોગનો ભય છે ભોગ પછી રોગ તો નહિ આવે ને? એ ફેફસાટમાં ભોગમાં પણ ચોક્ક દેખાય છે ધનવાનોને ચોરનો ભય છે, ટેકતોનો ભય છે, અગ્નિનો ભય છે, સામ્યવાદનો ભય છે પ્રધાનોને સત્તા ચાલી ન ભય તેનો ભય છે. વિદ્વાનને પરાજયનો ભય છે શુભવાનને દુર્જનોનો ભય છે દેહધારીને મૃત્યુનો ભય છે, ગમે ત્યાં જાઓ, ભય જ દેખાય છે હા, વૈરાગ્ય એક એની વસ્તુ છે, જેને કોઈનો ય ભય નથી વૈરાગી તો મૃત્યુ સામે પણ મોરચો માડી શકે વિરાગ થોડા પણ હૈયામાં હોય તો માણસ અભયનો આનંદ માણી શકે. માણસ આટલો ઠરપોક, કાયર અને બીરુ દેખાય છે એનું કારણ એ કે એને જડ વસ્તુઓમાં અશક્તિ છે એનું મોં સિંહ જેવું છે, પણ હૈયું શિયાળ જેવું છે માણસ હૃદયથી સિંહ જેવો શૂરો કંઈ રીતે થઈ શકે તે વિચારવાનું છે

કળાટમા વસ્તુ મૂકેલી દેવ જાણે છે, પણ તે ચામ-
 હોય તો વસ્તુ જોઈએ ત્યારે ન જોઈએ. જોઈએ દિવ્ય
 બનાવેલી હોય, એની સંક્રમણ જોઈએ. સાર,
 તાત્તુ કંઈ ચાલી લઈ જતાર ચાલ્યો ગયો દેવ. નેચાર
 હોવા છતાં અવગરે આપણને મજાતી નથી. નેચાર
 કરવા એની ચાલી જોએ

અમરત્વ અભયના જોરકામા છે પણ અભયને જીવન
 વીતરાગતા તે આપણી પાસે નથી વીતરાગતા વિના અભય
 દ્વાર કંઈ રીતે ખૂલે? આપણે રાજના હાથમા રમી રહ્યા
 પરાધીન છીએ સ્વાધીન નથી અને સ્વાધીનતા વિના મુખ્ય સ્વ
 ય ક્યાં છે? ધારો કે તમે સેંદ્ર દિવેશિ-વેશ્ટમા રૂપિયાની
 ઘેલીઓ મૂકી છે રૂપિયાની તમારે એકમ જરૂર પડે પેરથી
 લેવા નીકળ્યા, પણ જતામા હુંદકા રૂપી નીકળું તો સેંદ્રમા
 મૂકેલા તમારા રૂપિયા અવગરે તમારે શું કામના? પરાધીનતાના
 કારણે તમારી વસ્તુ તમારી નથી.

આજે આપણે નિર્ભય ઘણે રીતે પડે છે પણ તે અમર
 આપણે નથી, મીઠાને લીધે અમર કંઈ જોઈએ નહિ
 અમેરિકાના બગ ઉપર ફૂટે છે, જંગલમા નથી પડતું
 છે, પારકા બગ પર અંતુમળા પડે છે તેમ ભેદા ને
 ચોકિદારથી અભય મેળવનાર નથી રહેતો અમર
 છે અભય અતરથી બનેલો એક રીતે છે

પણ જાણે દેવ તારે જાણે છે એક રીતે
 ન મુઝકો હોય કોઈ કંઈ દારો

ન્યા સુધી અતરમાં જાણે મુખે રહે
 યદ્ય શકે ને અતરમાં જાણે

નો
 તો
 મા
 એ

થવુ જોઈએ આજકાલ રેડિયો પર પણ શ્રી જ્ઞાન કથનજીવું પદ આવે છે

અળ હમ અમર થાયે ન મરેજો

આ મહાન ગીત રેડિયો પર આવે જોઈએ એમ ન માનતા કે ઘર ઘરમા અમરત્વનું શું જન યર્ષ ગયું છે ! આ ગીત હૈયામા શું જવું જોઈએ હૈયામા એ ત્યારે જ શું ને કે જ્યારે માણસનું મન વીતરાગતા તરફ ઢળે

સિંહજીવું દૂધ મુત્તજીના પાત્રમા જ ટકે ડીકરામા હો તો પાત્ર પણ ફૂટે અને દૂધ પણ જાંય લાયકાતવાન પાત્રમા જ યોગ્ય વસ્તુ ટકે છે

આજ તો જાણે બધા મહાન થઈ ગયા છે બધા જ પોતાની જાતને પાત્ર માને છે. પચાસ હજારની મોટરમા બેમીને આવે અને વિરાગની, ત્યાગની, સંયમની વાતો બિચા મથ પરી લલકારે પોતે એવા મીઠાઈ ઉડાવે અને હોકાને શકરિયાના હોટનો ઉપયોગ કરવાની અને એક ટક બૂખે રહેવાની ભલામણ કરે, આવા આચારહીન વિચારહીન, માણસોના શબ્દ મેળો ભેગો થવાના કારણે જ કેટલીક મહાન સરથાઓની પણ બઠનામી થઈ રહી છે થોડા સાચા માણસો જ કરી શકશે તે ખોટા લાખો ભેગા થઈને પણ નહિ કરી શકે

કાચા ઘડામા પાણી ભરીએ તો ઘડો ફૂટે ને પાણી નકાસુ જાય માટે એને પાકો થવા દો અગ્નિમા-ભડીમા તપવા દો પછી ટકોરા મારીને હો એવા પાત્રમા જે વસ્તુ મૂક્યો તે હીપી નીકળશે

આ પાત્રવાને પિછાનવા દષ્ટિ જોઈએ આજ જોઈએ તમે કહેશો કે 'આજ તો છે અને તેથી જ તો અમે જોઈ શકીએ

છીએ ' સાચી વાત છે, આપણી પાસે આજ છે, પણ તે ચામ-
ડાની છે સત્યને જાણવા માટે તો આત્માની આજ જોઈએ દિવ્ય
નયન જોઈએ. મહાત્મા જ્ઞાનદેવનું આય છે

ચર્મ નયને કરી માર્ગ જોતો, જૂથો સકલ સ સાર,
જેણે નયને કરી માર્ગ જોઈએ, નયન તે દિવ્ય વિચાર

આત્માની આજ વિના ચામડાની આખથી જીવન પથ
જોધનાર માનવી આજ જૂથો છે માત્ર ચર્મ-નયનથી જ જીવન-
પથને જોધનારનો. અતે વિનિષાત થાય ॥ અંતરની આજ
વિનાના માણસની મને જોકે વાત યાદ આવે છે

અંતરનાદ

ભાવનગરમાં 'અંતરનાદ' ઉપર મેં બ્યાખ્યાન આપેલું. એ
બ્યાખ્યાન સાંભળ્યા પછી એક પરિચિત સાઈ મળવા આવ્યા
મને કહે 'મહાત્માજી આપ અંતરનાદને તો માનો છો ને ?
એ નાદને અનુસરવું એ માનવીનો ધર્મ છે ને ?' મેં 'હા' કહી
ત્યારે એ કહે 'મારે પણ અંતરમાંથી અવાજ આવે છે.' મેં
પૂછ્યું 'અવાજ શું કહે છે ?' એ કહે 'હ્રમ કરવાનું.' મને
જરા આશ્ચર્ય થયું. મેં કહ્યું 'તમે તો પરણેલા છો ને ?' એ
કહે 'હા, એ ખરું પણ ખીલ વાર પરણવાનો અવાજ આવે ॥
પહેલાની પત્નીમાં કાંઈ જ નથી નથી રૂપ, નથી જ્ઞાન, નથી
શુદ્ધ કે નથી સૌન્દર્ય, કાંઈ જ નથી'

મેં કહ્યું 'એ તમારા અંતરનો અવાજ નથી પણ ચેતાનનો
છે તમે બંનેના અવાજને જાણતા નથી એટલે આ ગોટાળો ઊભો
થયો ॥ અંતરનાદ હોત તો તે એમ જ કહેત કે, જે છે એમાં
સતોષ માન-અને તારામાં કાંઈ વિશિષ્ટ તત્વ હોય તો તે એ
અમલુમાં રેડીને એને જ શુભવતી જ્ઞાનવતીને સ રક્ષાવતી બનાવ !'

સશ્તુ તો નથી જ, માટે જોયેલી વસ્તુઓમા શ્રદ્ધા અને ત્યાગનો વિવેક જોઈએ, થોડા વસ્તુનો આદર અને અયોગ્યનો ત્યાગ

માળી જેમ છોડવાઓને રોપે છે અને નકામા છોડવાઓને છોડેડી નાખીને બગીચાને નવનમનોહર અને સુદર બનાવે છે તેમ આપણા મગજને પણ એક સુદર બગીચો બનાવવો જોઈએ પણ શુ સુદર બગીચો વાતો કયેથી બની જાય? આપણે પણ માળીની જેમ સારા વિચારોના છોડવાઓ મગજના ક્યારામા રોપીએ અને ખરાબને ફર ઠરીએ તો એ બને પછી એ સ્થાનમા કેવી શાંતિ મળે! કેવો આનંદ આવે! કેવો સુર ભિની ઊભો ભિછળે! પછી આપણને એ સ્થળમા અશાંતિનો અનુભવ થાય ખરો! એ સ્થળમા તો આપણે ઠંડા, શાંત અને પુલકિત થઈ વિહરવાના પણ આપણે આપણા આ સુદર બગીચા ને નકામા વિચારો ભરી અસ્વચ્છમા ફેરવી નાખ્યો છે, જ્યાં એકલા જતા આપણને પોતાને પણ ફોલ થાય છે જાણે આરે બાજુ લયના લણકારા વાગતા ન હોય! જાણે આમથી આવશે કે તેમથી આવશે! આજ આપણુ મગજ સુદર બગીચો મટી લયાનક અસ્વચ્છ બન્યું છે, ત્યાં ફૂલ અને પુલકનુવ નથી પણ કાટા અને કાગડા છે, ત્યાં પ્રેમની ખુરશો નથી, પણ પાપની બદળો ફૂટે

માણસમા દિવ્યતા આવે તો એની દૃષ્ટિમા ફેર પડી જાય છે એ સારું અને ખરાબ પારખી શકે છે

એકે ૬૨૫

એક ગામ બહાર સરોવરની પાળે એક નવશુવાન સ્ત્રીનું શબ પડ્યું હતું એના શરીર પર અનેક અવકારો હતા, મુખ

પર શાંતિ હતી જાણે પ્રગાઠ ગ્રામમાં ન હોય એમ એ પડી હતી !
આ સુસાક્ષર સ્ત્રીનું શબ જોવા આપુ ગામ લેશુ થયું પહેલા
એક ચોરની નજર એના પર પડી એના મનમાં થયું-હું મોટો
પડ્યો, જો પહેલા આવ્યો હોત તો કેવું સારુ થાત ! આટલા
બધા અવકાશો મળ્યા હોત તો જો પાચ વરસની પીડા ટળી જતી”

તે સમયે કામી વિચારી રહ્યો હતો-“શુ મત્ત યૌવન છે !
જીવતી મળી હોત તો જન્મકારો સફળ થઈ જાત !” દૂર દૂર
એક શિયાળ સતાઈને જોઈ રહ્યું હતું, એ વિચારતું હતું “આ
શબને મૂકીને આ લોકો આત્મા બાચ તો કેવું સારું ! કેટલું
મોટું શરીર ! સાત દિવસ પેટ ભરીને ખાઉં તોયે ન ખૂટે !”

ત્યા થઈને એક શુરુ શિષ્ય આવ્યા જતા હતા એમણે જોયું.
અને શુરુએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું “વત્સ ! જોયું, જોઈ કેવું
નમ્બર છે ! આ યૌવનના વૈભવથી છલકાતો દેહ પણ અણધાર્યો
દગી પડ્યો ! એના હોવામાં કેટકેટલા કોડ હશે ! પણ ત બધા
અપૂર્ણ જ રહ્યા પ્રાણી માત્રને અણધારી આ મહાયાત્રા આદરવી
પડે છે આ તનનો જર્વ નકામો છે, આ દેહનું અભિમાન ખોટું
છે આપણી તદ્દુરસ્તી છે ત્યાં સુધી સવનની સાધના કરી દેવ
કાળ કોઈનાય પર કૃપા કરવાનો નથી” એમ વિચારી તે ત્યાગ્ય
થઈ આગળ વધ્યા

આ ઉપરથી સમજશે કે વસ્તુ એક જ છે પણ દેહો
દષ્ટિબિંદુ બુદ્ધ છે ચાર જણમાંથી સતતી અજ્ઞાન દેહો
હોવાને કારણે જે શરીર કામીને કામ તરફ પ્રેરતું હોય તે જ
શરીર ત્યાગીને વૈરાગ્ય અને ચિત્તનું પ્રેરણાધારક બનતું હોય.

આપણી દષ્ટિ મગજમય હોવી જોઈએ. દેહો
દષ્ટિને ખોવાતો જરૂર નથી દષ્ટિ ઘણી જ સૂક્ષ્મ

માત્ર એમા દિવ્યતા લાવવાની ઉ દિવ્યતાવાળી દષ્ટિ જગતમા આશીર્વાદ સમાન છે

સવાર જેમ તોફાની ઘોડાને કેળવીને કાબૂમા લે છે, પણ તેને મારી નાખતો નથી, કારણ કે અતે એ જ ઘોડો કામ આપવાનો છે, તેમ આપણે પણ આપણી સ્વચ્છ ઇન્દ્રિયોને કેળવીને સચમમા લાવવાની છે એનો નાશ કરવાની જરૂર નથી નાશ કર્યે નહિ આવે ઇન્દ્રિયો ઘણી જ મહત્ત્વવાળી છે મારું કહેવું તો એટલું જ છે કે એને વશમા રાખો એ વશમા નહિ હોય તો જીવનરથને વાસનાની ખીણમા ખેંચી જશે પછી નીકળવું મુશ્કેલ થશે એ કાબૂમા હશે તો જ કામ આપશે

આપણી ઇન્દ્રિયો ને મન આપો દિવસ કંઈ પ્રવૃત્તિમા મગ્ન રહે છે! પહેલા એને સારું ગમે કે ખરાબ? છાપામા પણ કોઈ વિચારકનું પ્રવચન આંખુ તો તમે નહિ વાંચો કોઈ ખરાબ સમાચાર હશે તો પહેલા વાંચી કાઢશો કોઈ પૂછે કે, ‘આ મુદ્દર પ્રવચન મૂઢી આ ખરાબ સમાચાર પહેલા કેમ વાંચો છો?’ તો તમે જવાબમા ઉત્તર શું આપો? ‘ખરાબ જાણી લીધું હોય તો આપણાથી ખરાબ થાય નહિ માટે!’ પણ આ ઉત્તર સાચો છે? એમ નથી કહેતા કે, મારું મન જ અધોગામી છે એટલે એને આવી વાતો વધારે ગમે છે, આપણે જે બીજામા જોવા પ્રયત્ન કરીએ તે આપણામા છે આપણે જે બીજાની નિંદા કરીએ છીએ તે આપણા જીવનમા જ બેઠું છે પ્રસિદ્ધ માનમ-શાસ્ત્રા નીવ કહે છે

૧૫

૧૬

૧૭

૧૮

૧૯

૨૦

૨૧

૨૨

૨૩

૨૪

૨૫

૨૬

૨૭

૨૮

૨૯

૩૦

૩૧

૩૨

૩૩

૩૪

૩૫

૩૬

૩૭

૩૮

૩૯

૪૦

૪૧

૪૨

૪૩

૪૪

૪૫

૪૬

૪૭

૪૮

૪૯

૫૦

૫૧

૫૨

૫૩

૫૪

૫૫

૫૬

૫૭

૫૮

૫૯

૬૦

૬૧

૬૨

૬૩

૬૪

૬૫

૬૬

૬૭

૬૮

૬૯

૭૦

૭૧

૭૨

૭૩

૭૪

૭૫

૭૬

૭૭

૭૮

૭૯

૮૦

૮૧

૮૨

૮૩

૮૪

૮૫

૮૬

૮૭

૮૮

૮૯

૯૦

૯૧

૯૨

૯૩

૯૪

૯૫

૯૬

૯૭

૯૮

૯૯

૧૦૦

૧૦૧

૧૦૨

૧૦૩

૧૦૪

૧૦૫

૧૦૬

૧૦૭

૧૦૮

૧૦૯

૧૧૦

૧૧૧

૧૧૨

૧૧૩

૧૧૪

૧૧૫

૧૧૬

૧૧૭

૧૧૮

૧૧૯

૧૨૦

૧૨૧

૧૨૨

૧૨૩

૧૨૪

૧૨૫

૧૨૬

૧૨૭

૧૨૮

૧૨૯

૧૩૦

૧૩૧

૧૩૨

૧૩૩

૧૩૪

૧૩૫

૧૩૬

૧૩૭

૧૩૮

૧૩૯

૧૪૦

૧૪૧

૧૪૨

૧૪૩

૧૪૪

૧૪૫

૧૪૬

૧૪૭

૧૪૮

૧૪૯

૧૫૦

૧૫૧

૧૫૨

૧૫૩

૧૫૪

૧૫૫

૧૫૬

૧૫૭

૧૫૮

૧૫૯

૧૬૦

૧૬૧

૧૬૨

૧૬૩

૧૬૪

૧૬૫

૧૬૬

૧૬૭

૧૬૮

૧૬૯

૧૭૦

૧૭૧

૧૭૨

૧૭૩

૧૭૪

૧૭૫

૧૭૬

૧૭૭

૧૭૮

૧૭૯

૧૮૦

૧૮૧

૧૮૨

૧૮૩

૧૮૪

૧૮૫

૧૮૬

૧૮૭

૧૮૮

૧૮૯

૧૯૦

૧૯૧

૧૯૨

૧૯૩

૧૯૪

૧૯૫

૧૯૬

૧૯૭

૧૯૮

૧૯૯

૨૦૦

૨૦૧

૨૦૨

૨૦૩

૨૦૪

૨૦૫

૨૦૬

૨૦૭

૨૦૮

૨૦૯

૨૧૦

૨૧૧

૨૧૨

૨૧૩

૨૧૪

૨૧૫

૨૧૬

૨૧૭

૨૧૮

૨૧૯

૨૨૦

૨૨૧

૨૨૨

૨૨૩

૨૨૪

૨૨૫

૨૨૬

૨૨૭

૨૨૮

૨૨૯

૨૩૦

૨૩૧

૨૩૨

૨૩૩

૨૩૪

૨૩૫

૨૩૬

૨૩૭

૨૩૮

૨૩૯

૨૪૦

૨૪૧

૨૪૨

૨૪૩

૨૪૪

૨૪૫

૨૪૬

૨૪૭

૨૪૮

૨૪૯

૨૫૦

૨૫૧

૨૫૨

૨૫૩

૨૫૪

૨૫૫

૨૫૬

૨૫૭

૨૫૮

૨૫૯

૨૬૦

૨૬૧

૨૬૨

૨૬૩

૨૬૪

૨૬૫

૨૬૬

૨૬૭

૨૬૮

૨૬૯

૨૭૦

૨૭૧

૨૭૨

૨૭૩

૨૭૪

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે. પછી સમજાય કે—

હું મને ઝોળખી શકુ તો જ પરમાત્માને ઝોળખી શકુ, પણ આજ તો હું પોતાને જ ઝોળખતો નથી, સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઈ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજ વાત સાલરે છે

એક શીખ ખુસાફરીએ ઉપડયો એણે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકીટ લીધી અને જીવનમાં પહેલવહેલો ફર્સ્ટ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠો થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમા જવાની જરૂર જણાઈ એણે બારણું ઉઘાડ્યું ત્યાં સામે જ કાચ હતો એ કાચમાં એનું પ્રતિબિંબ પડ્યું એને લાગ્યું કે અહર કોઈ જો એટલે બારણું બંધ કરી એ પોતાના જગ્યા પર બેઠી ગયો. પાંચ દસ મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયો પણ કોઈ નીકળે નહિ, અહર કોઈ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યાં એને ઝોક આવી ગયું પછી જાગ્યો એટલે એને લાગ્યું કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાંચ બારણું ખોલ્યું તો સામે જ માણસ દેખાયો. 'આટલી વારથી આ અહર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદલાસ હશે' એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી, આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુરમન હતો એણે વાત સાલણી પછી બારણું ઉઘાડ્યું તો પોતાના જ જેવો રેલવે હેટવાળો માણસ અહર દેખાયો એણે ઝટ પાંચ બારણું બંધ કરતા કહ્યું 'થઈ અહર તો હમારે સ્ટાફના આઠમી ને, ઉનકો હમ કુછ લી નહી કહ શકતે તુમ જાનુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમેં જા ચકતે હો.'

આ વાત રમૂજ લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિંબને કાચમાં નહિ ઝોળખનાર આ બંને મૂર્ખ

હાજે છે, ખજ ને? પણ આપણે પણ આપણુ સ્વરૂપ કયા
જોજાખીએ છીએ? આપણા પોતાના સ્વસ્થપણ, પોતાની વૃત્તિ
જોણુ, પોતાના માનસપણ આપણને પોતાને જ જાન નથી ખીજાની
વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જોટલો અભ્યાસ કરીએ
છીએ, જોટલો આપણે પેડનો અભ્યાસ કયારે કર્યો છે?

આખમા ચોલિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ
જોજાખી શકતો નથી કેઈ કુશળ ટોકટર મળે, મોલિયો ઉતારે
અને યોગ્ય ધરમા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આખ
પર વિકારનો મોનિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને
કઈ રીતે જોઈ શકે? સદ્ગુણનો યોગ મળે, એ વિકારના મોલિ
યાને ઉતારે, જાનણુ અજાન કરે, દિગ્ધ ચક્ષુ મળે, તો મનનાય
કે આત્મા માટે દેહ છે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરૂ માટે
વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને હાજે કે વસ્ત્રો વિના
દેહને કાપદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ દેગાવી દે
છે તેમ જ્યારે આત્માને જોમ હાજે કે આ દેહના અર્પણથી
આત્માને હાજ છે, તો દેહના અર્પણમાં પણ આત્માને આનંદ
આવે. આપણે અર્પણનો આજો ઇતિહાસ વાંચીશું તો હામરો
કે અર્પણની પાછળ અવી કેઈ મહાન ને દિગ્ધ જાવના જ
કામ કરો રહી હતી આ દર્શિ આખ્યા પછી માણસ પામરે નથી
રહેતો એનામા નવુ જળ, નવુ તંજ, નવો જુરસો આવે છે.
આ જળ દેહનું નહિ પણ આત્માનું છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો જગવાન હોય છે દર સિદ્ધ
સેવા યાપ તોય હાથીના સ્પૃશ જળને ન પહોંચી શકે. જોટલો
હાથી જગવાન હોય, છતાં એક જ સિદ્ધની અર્જના દર હાથીને
દીવા કરો દે છે ઘણીચાર તો એની તાડ સાજગી હાયાં છવ
લઈ નાસે છે, એનું કાનણુ એ જ કે સિદ્ધની ચેતાનામા કે

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે. પછી સમજાય કે—

હું મને જોળખી શકું તો જ પરમાત્માને જોળખી શકું. પણ આજ તો હું પોતાને જ જોળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઈ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજ વાત સાલે

એક શીખ મુસાફરીએ ઉપડ્યો. એણે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટિકિટ લીધી અને જીવનમાં પહેલવહેલી ફર્સ્ટ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠો. થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમાં જવાની જરૂર જણાઈ એણે બારણું ઉઘાડ્યું ત્યાં સામે જ કાચ હતો. એ કાચમાં એણે પ્રતિબિંબ પડ્યું એને લાગ્યું કે અહર કોઈ છે એટલે બારણું બંધ કરી એ પોતાના જગ્યા પર બેઠી ગયો. પાંચ દસ મિનિટ કરતા કરતા ક્લાક થયો. પણ કોઈ નીકળે નહિ. અહર કોઈ હોય તો નીકળે ને ? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યાં એને ઝાંઝ આવી ગયું. પછી જાગ્યો. એટલે એને લાગ્યું કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો. હશે પાછું બારણું ખોલ્યું તો સામે જ માણસ દેખાયો. આટલી વારથી આ અહર ભરાઈ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાસ હશે. એમ જાણી એણે ટિકિટચેકરને ખૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુરમન હતો. એણે વાત સાલણી પછી બારણું ઉઘાડ્યું તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અહર દેખાયો. એણે ઝટ પાછું બારણું બંધ કરતા કહ્યું 'યહ અહર તો હમારે સ્ટાફના આદમી ને, ઉનકો હમ કુછ લી નહી કહ શકતે તુમ બાબુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમે જાં સકતે હો.'

આ વાત રમૂજ લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિંબને કાચમાં નહિ જોળખનાર આ બંને મૂર્ખ

હાએ છે, અને ને? પણ આપણે પણ આપણું સ્વરૂપ કયા
જોગણીએ હીએ? આપણા પોતાના સ્વરૂપનું, પોતાની વૃત્તિ
ઓતુ, પોતાના માનસનું આપણને પોતાને જ જ્ઞાન નથી જીગની
વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે ભેટ્યો અજ્ઞાસ ઠીએ
હીએ, એટલે આપણે પોતાનો અજ્ઞાસ ક્યારે કર્યો છે?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ
જોગણી શકેતા નથી કેઈ કુશળ ડોક્ટર મળે, મોતિયો ઉતારે
અને યોગ્ય ચરમા મળે તો એ ભેઈ શકે, તેમ માણસની આખ
પર વિકાસનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને
કઈ રીતે ભેઈ શકે? સંશુરનો યોગ મળે, એ વિકાસના મોતિ
યાને ઉતારે, જ્ઞાનનું અજ્ઞન કરે, દિવ્ય ચક્ર મળે, તો સમજાય
કે આત્મા માટે કેહ છે કેહ માટે આત્મા નથી જ સગ માટે
વસો છે, વસો માટે કેહ નથી માણસને હાએ કે વસો વિના
કેહને કાયદો મળાનો છે તો એ અવસરે વસને પણ કુશળી કે
છે તેમ જ્યારે આત્માને જોમ હાએ કે આ કેહના અર્થજુથી
આત્માને જાણ છે, તો કેહના અર્થજુમા પણ આત્માને જાણ
માને, આપણે અર્થજુનો આજો ઇતિહાસ વાંચીશુ તો જામશે
કે અર્થજુની પાછળ અવી કેઈ મહાન ને દિવ્ય જ્ઞાવના જ
કામ કરી રહી હતી. આ હિંદુ આખ્યા પછી માણસ પામર નથી
રહેને જોતામા નવું જગ, નવું તજ, નવો સુરસો આવે .
આ જગ કેહનું નહિ પણ આત્માનું છે

હાથી કેહની અપેક્ષાએ ઘણો જગવાન હોય છે દશ સિંહ
સેગ યાય તાય હાથીના સ્પૃશ જગને ન પહોંચી શકે એટલે
હાથી જગવાન હોય, છતાં એક જ સિંહની મર્જના દશ હાથીને
દીડા કરી દે છે બહીરાર તો એની તાડ સાજગી હાથા જીવ
લઈ નાસે છે, એવું કારણ એ જ કે સિંહની ચેતનામા પે રૂપ છે.

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક પછી સમજાય કે—

હું અને જોળખી શકુ તો જ પરમાત્માને જોળખી શકું. પણ આજ તો હું પોતાને જ જોળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઈ છે એના પર કો'કે કહેલી એક રમૂજ વાત સાલરે છે

એક શીખ ખુસાફરીએ ઉપડયો. એણે ફર્સ્ટ ક્લાસની ટ્રીકીટ લીધી અને જીવનમાં પહેલવહેલો ફર્સ્ટ ક્લાસના ડબ્બામાં બેઠો થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સહાસમાં જવાની જરૂર જણાઈ. એણે બારણું ઉઘાડ્યું ત્યાં સામે જ કાચ હતો. એ કાચમાં એનું પ્રતિબિંબ પડ્યું એને લાગ્યું કે અહર કોર્ડ છે એટલે બારણું બંધ કરી એ પોતાના જગ્યા પર બેઠી ગયો. પાંચ દસ મિનિટ કરતા કરતા ક્લાક થયો. પણ કોઈ નીકળે નહિ, અહર કોઈ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યાં એને ઝોક આવી ગયું પછી જાગ્યો. એટલે એને લાગ્યું કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પણ બારણું ખોલ્યું તો સામે જ માણસ દેખાયો. આટલી વારથી આ અહર ભરાર્ બેઠો છે એટલે જરૂર કોઈ બદમાસ હશે એમ જાણી એણે ટ્રીકીટચેકરને ખૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુરમન હતો. એણે વાત સાલણી પત્રી બારણું ઉઘાડ્યું તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અહર દેખાયો. એણે ઝટ પાછું બારણું બંધ કરતા કહ્યું 'યહ અહર તો હમારે સ્ટાફના આદમી છે, ઉનકો હમ કુછ લી નહી કહ શકતે તુમ બાબુ કે કમ્પાર્ટમેન્ટમે જા સકતે હો.'

આ વાત રમૂજ લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિંબને કાચમાં નહિ જોળખનાર આ બંને મૂર્ખ

લાગે છે, ખરું ને? પણ આપણે પણ આપણું સ્વરૂપ કયા જોળખીએ છીએ? આપણા પોતાના સ્વભાવનું, પોતાની વૃત્તિ જોનું, પોતાના માનમનું આપણને પોતાને જ લાગ નથી ખીજની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જોટલો અભ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણે પોતાનો અભ્યાસ કયારે કર્યો છે?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ જોળખી શકતો નથી કેઈ કુશળ ડોક્ટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચરમા મળે તો એ જોડ શકે, તેમ માણસની આખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કંઈ રીતે જોઈ શકે? મજ્જુરનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનું અજન કરે, દિવ્ય ચક્ર મળે, તો ગમ્ભીર કે આત્મા માટે દેહ કે દેહ માટે આત્મા નથી જ શરાંગ માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે દેહ નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના દેહને કાયદો થવાનો છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફગાવી દે છે તેમ જ્યારે આત્માને એમ લાગે કે આ દેહના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો દેહના અર્પણમાં પણ આત્માને આનંદ આવે આપણે અર્પણનો આજો ઇતિહાસ વાંચીશું તો લાગશે કે અર્પણના પાદળ અવી કેઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી આ દર્શિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામા નવું બળ, નવું તંજ, નવો જુરસો આવે છે. આ બળ દેહનું નહિ પણ આત્માનું છે

હાથી દેહની અપેક્ષાએ ઘણો બળવાન હોય છે દશ સિંહ સોગા થાય તોય હાથીના સ્પર્શ બળને ન પહોંચી શકે એટલો હાથી બળવાન હોય, છતાં એક જ સિંહની ગર્જના દશ હાથીને લીલા કરી દે છે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાબળી હાથી એવું લઈ નાસે છે, એના કારણ-એ જ કે સિંહની ચેતનામાં એવો જ

એ હાથીની પ્રચડાનો વિચાર જ કરતા નથી એ પોતાના બળ ઉપર મુસ્તાક છે એ પોતાનો શક્તિથી સ્વલગ છે

હાથી બળવાન હોવા છતાં હૈયાનો કાયર છે એ સિદ્ધની ગર્જના સાંભળતા જ હિંમત હારી જાય છે એના શરીરમાંથી પરસેવો ઝરવા માટે છે આ તકનો લાભ લઈ સિદ્ધ એના ગડ સ્થળ પર ફૂટી પડે છે અને પહાડ જેવા હાથીને પણ ઢાંગી દે છે આ બળ મનનું છે આ દહાણ પરથી સમજાશે કે મન નું કામ કરે છે? એક કવિ કહે છે

મનકે હારે હાર હૈ, મનકે જિને જિત

મન ચઢાવે ચાકરે, મન બનાવે નાચ

મન વરાળ જેવું છે વરાળના ચયથી એ જિન જેમ લાખો માણસના બોલને ખેંચી જાય છે, તેમ મનની સચિત શક્તિથી પણ ધાર્ફ કાર્ય કરી શકાય છે આ મનને બળવાન બનાવવાનું સાધન એક જ છે - અભય

જેનું મન અભય છે, તે જગતમાં એવું કેાઈ પણ કાર્ય નથી જે ન કરી શકે આ અભય ત્યારે જ આવે કે જ્યારે આપણી દૃષ્ટિમાં દિવ્યતા આવે

તો હરે આપણે એક જ કાર્ય કરવાનું છે દૃષ્ટિને દિવ્ય બનાવવાનું

આત્મ અને ઇન્દ્રિયોની બિન્નતાના જ્ઞાનમાંથી આપણી દૃષ્ટિમાં દિવ્યતા પ્રગટે અને એ દ્વારા આપણા અતર અભયના આનંદથી સ્પર્શ બને એ જ પ્રાર્થના

ધર્મ-રત્ન

મૂલ્યવાન હીરો સોનાનો વીંટીમા જ શોધે, પિત્તળ તેને માટે અપાત્ર છે, તેમ આપણુ મન સુવર્ણ જેવુ શુદ્ધ હોય તો જ ધર્મરત્ન એમા શોધે માટે ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત કરવા, પહેલા પાત્રતા મેળવે આપણુ મન મયમવિહોણુ હોય તો એ અપાત્ર ગણાય

તો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, શુ અપણે અપાત્ર છીએ? ના, આપણે આ દુનિયામા કદાચ અપાત્ર ન પણ હેઇએ, પણ જ્ઞાનીની દુનિયામા પ્રવેશવા માટે તો મહાપુરુષોએ સીધી પાત્રતા મેળવવી પડે જ, કાગ્જ કે દુનિયાની દૃષ્ટિએ પાત્ર બનેલે માણસ ઘણીવાર જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિએ અપાત્ર પણ ઠરે છે અને પાત્રતા મેળવવા ફરીથી એકઠો ઘૂંટવો પડે આત્મિક પાત્રતા મત્તાથી, વૈજ્ઞની વિપુલતાથી કે ધનથી નથી મળતી, આત્મિક પાત્રતા વાસનાના વિજયથી, સત્મગ્ન મળથી, નર્મના નાશથી અને યોગ્ય વચનના વ્યવહારથી મળે છે અને આ વસ્તુઓનો આધાર હૃદયની સૂક્ષ્મ ભાવના પર છે સ્વલ્પ વસ્તુ પર નથી જ

દેટલીક વાર એવુ પણ જોવા મળે છે ઠરેલો કપિયાના માલિકમા જે પાત્રતા હોતી નથી ત એક નિર્ધનમા પણ જોવા મળે ॥ એ બહારથી આમાય ને નિર્ધન દેખાતો માણસ અદર સત્કલ્પન વામના સામે સુદ્ધ કરતો હોય છે એ શુદ્ધ એ જ એની પાત્રતા

પાત્ર માણસ તો અબાણતામા આવેલા ઢોધને, માયાને કે લોભને પોતાના હોવામા વધારે મમય ટકવા દેતા નથી દુર્જનના રનેડની જેમ એના કથાયો પણ દણ્ણવી હોય છે ।

આ અદરની પાત્રતા લાવવા માટે મનુષ્યે પોતે જ પોતાના ચોક્કીફાર બનવું પડયે, કારણ કે દરેક ક્રિયાની પાછળ મનની શુદ્ધિનું જ મહત્ત્વ છે, હુગુલો અતરમા જ થાણું નાખીને પડયા છે, આ હુગુલોને કાઢવા માણસને બમણી મહેનત લેવી પડે છે-આ હુગુલોને કાઢવાની અને નવા ન પ્રવેશી જાય તેની

નવા હુગુલો માણસોમા કયારે પ્રવેશી જાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે, તેથી દરેક મનુષ્યે મહાપુરુષોની મેવા કરી, એમના પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કરવું જોઈએ શાસ્ત્રશ્રવણ માણસને હુગુલ તરફ જતો રોકે છે એના પાંચ આવતા વાચનાના કબાણને એ અટકાવે છે અને માણસને સદ્વિચારમા રાખે છે

અલ્પમ મારું સાલજે તો એને વિચાર પણ સાશ આવે ખરાબ વાચે-વિચારે તો એને નળળા વિચાર આવે સોળત તેવું અસર ઘોડને ગધેડાની સાથે બાંધ્યો હોય તો એ ભૂકના ભેડે ન ગીજે, પણ લાલ મારના તો જરૂર ગીજે.

જિગ્ડા પાસે બેસીએ તો બે બે આવે અને બગીચામા બેસીએ તો ખુશબો આવે દુર્જન સાથે પસીએ તો અપમત આવે સજ્જન સાથે મેત્રી હોય તો ઉત્તમતા આવે

આજ માણસોને ઉત્તમ માધુષ્યોની સોબત ગમતી નથી કારણ કે અતરમા રોગ છે અદર રોગ હોય ત્યાં બાહ્ય ઉપચાર નકામા નીવડે છે વાચના એ અદરનો રોગ છે

અપવિત્ર તત્વો હરહંમેશા આપત્તી આમપાસ ચક્રર લક્ષ રહ્યા છે એ નિર્જળ પળની પ્રતીક્ષા કરે છે સમય મળતા એ આત્મા પર ચઢી બેસે છે એની સામે માણસ જાગૃત હોય તે એનું કંઈ જ નથી ચાલતું પણ એ અપવિત્ર તત્વો માણસને ઘેનમા નાખે છે, એને ગાફિલ બનાવી ઢાળી પાડે છે આ ઘેનના સામે રક્ષણ આપનાર સત્મ જ છે,

આ સત્સંગ પછી બીજી વાત તે ગર્વને ગાળવાની છે જેમ સોડાવોટરની રીંછીમા ગોળી હોય છે, તેમ માણસમા પણ ગર્વની ગોળી હોય છે આ ગોળીને લીધે અદરનું અધાર બહાર જતું નથી અને બહારનો પ્રકાશ અદર આવી શકતો નથી ગર્વ ગળે તો પ્રકાશ મળે

આ ગોળીને પાળવા માટે અત્મામા લઘુતા લાવવી, મહા-પુરુષોને વદન કરવું, એમની નિશામા રહેવું, એમના પ્રત્યે સદ્ભાવ બતાવવો, આ ગર્વને ગાળવાના ઉપાય છે

માણસ સત્સંગ કરતો હોય, ગર્વને ગાળવા સતત પ્રયત્ન કરતો હોય તો એની વાણી કેવી હોય? એવા માણસની વાણીમા સત્ય હોય, પદ્ય હોય અને મધુ હોય સત્ય એટલે પ્રકાશ આપનારી, પદ્ય એટલે યોગ્યતા ભરેલી અને મધુ એટલે પ્રિય કારિલી-આવી વાણીવાળો માનવી ધર્મરત્નને માટે ખરેખર પાત્ર ગણાય

રત્નકણ

દુનિયાના અભિપ્રાય ઉપર તમે ગા માટે નાચો છો? થોડી વાર પહેલા જ પૂજન કરતી દુનિયા, પાંચર ફેકવા માટે તો ય નવાડ નહિ કાર્ય કરતી વખતે દુનિયાને સબળાવી દો, “તારી નિદા અને શ્વેતિ તી મને ધૂળ જેટલીય કિમત નથી હું તો ય મારા કાર્યોમા મયગૂઢ છું, મારા આત્માના ગીતમા લીન છું અને એ ગીતના સૂરે જ કાર્ય કરું છું”

x

x

આપણે પૂજા કેળી કરીએ છીએ મૂર્તિની કે તેના ગુણોની? આપણે તેના ગુણો પામીએ નહિ, તેનું રહસ્ય ખારખી ચક્રીએ નહિ તો પૂજા પણ શું કામની?

x

સિંહનો સિંહ, રાજાઓનો રાજા, બાદશાહોનો બાદશાહ,
એવો આપણો આત્મા છે એવો આત્મા જ જે પૈસા અને
વેળવ મેળવવામાં જ કંગાલ બની જાય તો તેના જેવી બીજી
હીનતા કઈ?

x

x

મારા કાર્યોમાં હું તન્દ્રીન બન્યો હોઉં તે વખતે મને મારી
જાતનું જ્ઞાન પણ નથી હોતું હું ઠોણ છું એનો મને ખ્યાલ
પણ નથી આવતો મારી દૃષ્ટિ મારા કાર્યોની આરપાર ઉતરી
ગયેલી હોય છે મારું દૃઢ્ય મારા કાર્યોમાં સૌંદર્ય પૂરતું હોય છે
મારું મન ભાવોર્મિની પાવનતામાં મગ્ન હોય છે અને તેથી જ
મારું કાર્ય જ મારો આનંદ બની જાય છે

x

x

હું બીજાના હોયો જોઉં તેના કરતાં મારા જ હોયો જોઉં
તો શું ખોટું? બીજાના હોયો જોઈ મલિન થાઉં તેના કરતાં
મારા પોતાના હોયો જોઈ નિર્મળ કા ન થાઉં?

x

x

મનુષ્યનો મનકાળ એ એવો સમય છે કે-એ વખતે જે
બાબુથી દૃઢ્યને સાથ મળે એ તરફ એ એક ખાઈ જાય છે
પછી એ પરિણામની જરા ય ધગવા કરતો નથી

x

x

શ્રદ્ધા એ જીવનના બિડાણમાંથી વહેતું એક પ્રચાલ છતાં
બળવાન ઝરણુ છે-કે જે મુશ્કેલીઓની ગમે તેવી કઠિન શિલા
ઓને પણ વેદી શકે છે

x

x

દુન્યવી જીવનમાં તમે ગમે તેટલા મીઠું જેવા હો, પણ
મૃત્યુ આવે ત્યારે ખડગ જેવા અડગ અને કઠણ બનો મૃત્યુને
વીરતાથી ભેટો હા, ભેટો જ તેની સામે નમવાનું નથી એ કાંઈ

આપણને છોડી દેવાનું નથી જ તમારી વીરતા જોઈ મૃત્યુ તમને
વહે એવું કરે।

x

x

મૃત્યુ તો દરેક મનુષ્ય માટે નિર્મિત જ છે, પણ જે પોતાના
મૃત્યુને ઉત્તવળ બનાવે, જે નિર્ભય બની તેને અશ્વનમ રીતે
બેઠે તે જ મનુષ્ય શણે એ જ ખરો વીર

x

x

ગમે નેટલો જ્ઞાની હોય પણ જીવનનો આક્રંતો અને વિપત્તિ
ઓને સમતાપૂર્વક સહન ન કરી શકે અને એ મુશ્કેલીઓમાંથી
માર્ગ પણ ન કાઢી શકે તો એનું જ્ઞાન શા કામનું ?

x

x

જે માણસે મન સાંધ્યું તેના જીવનમાં દ્વિધા અને અચળતા
ન હોય તેના જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય નકર હોય, તેનું જીવન
જાબીર અને વિચારશીલ હોય, તેના કાર્યમાં તે મક્કમ હોય,
તેના વિચારો અચળ હોય, દુનિયા અને પગલે ચાલે, એ
દુનિયાની પાઠગ ન તણાય

x

x

એક જ પશ્ચાત્તાપ-સાચો પશ્ચાત્તાપ, બગડેલાને સુધારી
શકે, પડેલાને ઊભો કરી શકે, પતિનને પાવન કરી શકે

x

x

અતરની આશિય પણ જગમમા ગજબની હોય છે પાણી-
માંથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી કેવી ગજબની હોય છે ? અધકારના
અનંત ઘરને પણ એ જાણી મૂકે છે ને ?

x

x

આત્માની સ્વિરતા વિના હથ અને શોકમાં રાચનાર મનુષ્યો
પાણી ઉપર નાચના પરપોટા જેવા છે પુટે તો જાય અદર
પુલાયા ત્યાં સુધી જ ઉપર દેખાય ।

x

x

મનુષ્યની મોટામા મોટી શક્તિ હોય-મૂલ હોય તો તે એ
છે કે એ પોતાનો ગુનો છુપાવવાનો જેટલો પ્રયત્ન કરે છે, તેટલો
પ્રયત્ન એ બીજાની ભૂલો પ્રગટ કરવામા કરે છે

x

x

ભલે એ પાપીમા પાપી હૃદય હશે તેના હૃદયમા ગમે તેટલું
અધાર હશે તો પણ એક એવી નાની તારણી છૂપી છૂપી પણ
તેના હૃદયમા ટમટમતી હશે જ જે એને કો'કવાર જરૂર પ્રકાશ
આપશે

x

x

જેને પોતાની ભાત ઉપર વિશ્વાસ નથી, પોતાના મિત્રો પર
શ્રદ્ધા નથી અને જેને હુનિયાની માનવ ભાત ઉપર પ્રેમ નથી
તેના કાર્યો કોઈ દિવસ સગીન નહિ હોય, કારણ કે તે
શ્રદ્ધાવિહોણો છે, શકાશીલ છે, નિર્બળ છે

x

x

જે મનુષ્યને વિશ્વાસભર્યા નેત્રો મળ્યા, શ્રદ્ધાબીની દષ્ટિ મળી
અને જ્ઞાનના તેજ મળ્યા, તેના હૃદયમાથી પ્રેમ જરવાનો જ

x

x

તમારી નમ્રતા હંચાની હશે, સ્વયંભૂ હશે, તો તમે બીજાને
જરૂર નમ્ર બનાવી શકશો

x

x

સ સારને મીઠો બનાવવા માટે કડવા ધુટકાઓ પણ પીવા પડશે

x

મનુષ્યના

જેટલી અસર નથી
કરે છે, માટે
તો

કરી
રખે
મોત

